

NORSTEDTS
JURIDIK

Aktie- ägaravtal

ANDRA UPPLAGAN

Jan Kansmark Carl Martin Roos

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2023

eISBN: 9789198793475

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.227>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

NORSTEDTS
JURIDIK

AKTIEÄGARAVTAL

JAN KANSMARK CARL MARTIN ROOS

Aktieägaravtal

En kortfattad handbok

ANDRA UPPLAGAN

FRITZES

Norstedts Juridik ingår i CE Fritzes AB

Adress till förlaget:

CE Fritzes AB, Box 6472, 113 82 Stockholm

Fax 08-690 90 70, telefon 08-690 90 90

Beställningar:

Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm

Fax 08-20 50 21, telefon 08-690 90 90

Aktieägaravtal

Jan Kansmark och Carl Martin Roos

Upplaga 2:1

ISBN 91-38-50078-7

© 1994 författarna och CE Fritzes AB

Tidigare upplaga 1985

Sättning: KK Grafiska AB, Stockholm

Tryck: Tryckeri Balder, Stockholm 1994

Att mångfaldiga innehållet i denna bok, helt eller delvis, utan medgivande av CE Fritzes AB, är förbjudet enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk. Förbudet gäller varje form av mångfaldigande, såsom tryckning, kopiering, bandinspelning etc.

Förord

till andra upplagan

Många gånger kan det vara befogat och praktiskt att komplettera bolagsordningen i ett aktiebolag med ett avtal mellan alla eller några av dess aktieägare. Det är inte alltid som man kan förebygga konflikter och ordna förhållandena i ett aktiebolag på ett väl fungerande sätt enbart med stöd av bestämmelserna i aktiebolagslagen eller särskilda föreskrifter i bolagsordningen. Sin största praktiska betydelse har konsortialavtalen eller aktieägaravtalen som instrument för maktfördelning och som skydd mot utomstående aktieförvärvare i aktiebolag, vars aktier inte finns tillgängliga på marknaden.

Denna bok vill tillgodose behovet av en kortfattad vägledning på området. Den innehåller, förutom hänvisningar till relevanta källställen, exempel på klausuler som inspirerats av använda aktieägaravtal. Om aktieägaravtal finns numera utförliga framställningar i Danmark och Norge.

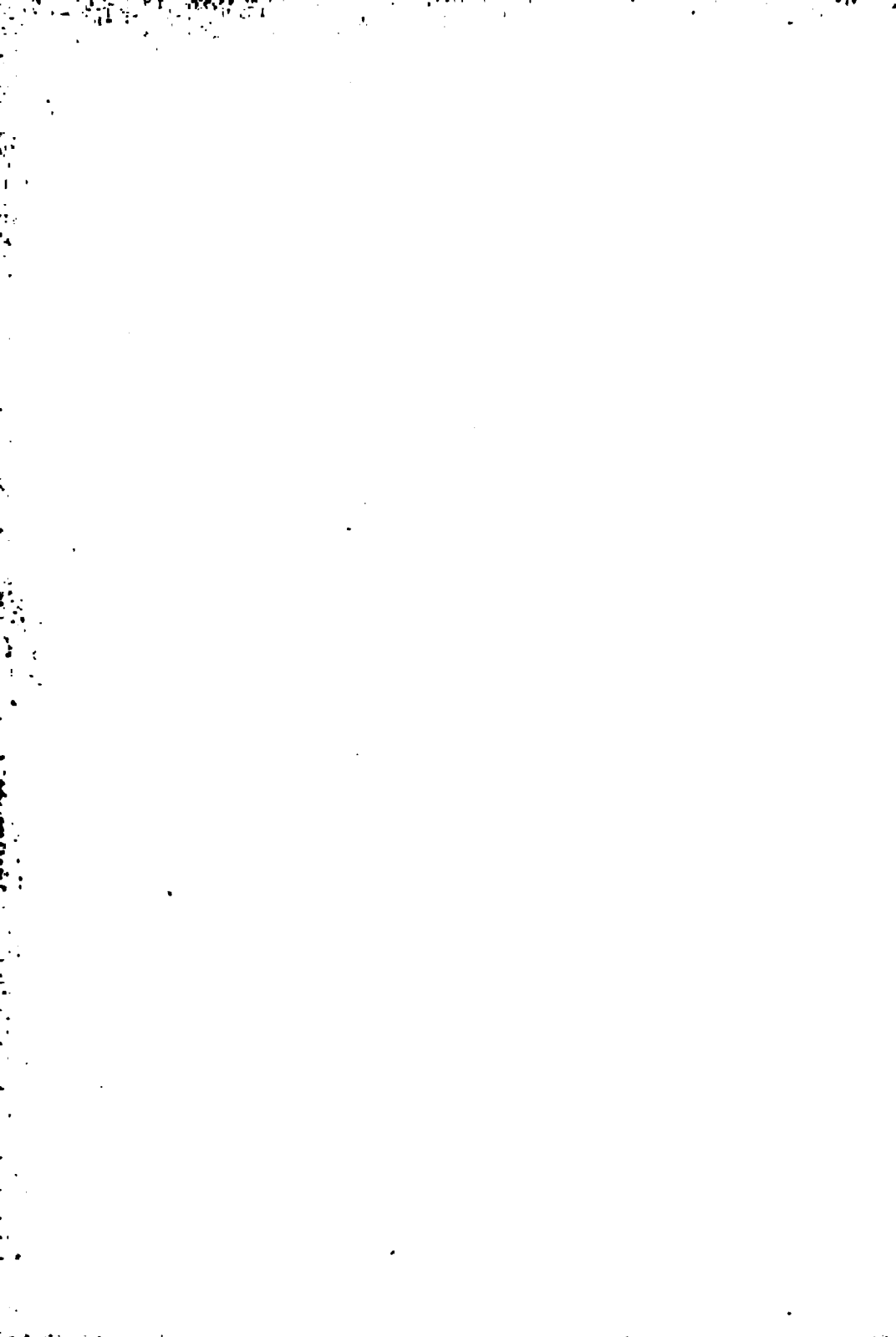
Arbetet på denna framställning har i huvudsak utförts av advokaten Jan Kansmark. Professor Carl Martin Roos, vars doktorsavhandling *Avtal och rösträtt*, 1969, lämnat en del av stoffet till boken, har också bidragit med material och synpunkter. Författarna svarar gemensamt för bokens innehåll.

Vi tackar jur dr Lars-Göran Sund som låtit oss ta del av manuskriptet *Aktier, förvärvsbegränsningar och familjerättsliga fäng.*

Malmö och Jönköping i april 1994

Jan Kansmark

Carl Martin Roos

Innehåll

Förord 5

Förkortningar 11

1 Bakgrund 13

1.1 Inledning 13

1.2 Börsbolag m.fl. 14

1.3 Övriga bolag 15

1.4 Allmänt om aktieägaravtal 15

1.5 Bolagsordning och aktieägaravtal 16

2 Fåmansbolagens problem 18

2.1 Allmänt 18

2.2 Organisationsproblem 18

Bakgrund 18

Reglering genom ABL och bolagsordning – 50/50-bolag 20

Reglering genom ABL och bolagsordning – övriga bolag 22

Reglering genom aktieägaravtal 23

2.3 Kontroll över aktieägarkretsen m.m. 23

Bakgrund 23

Reglering genom ABL och bolagsordning 24

Reglering genom aktieägaravtal 26

3 Aktieägaravtal 28

3.1 För- och nackdelar 28

3.2 Aktieägaravtals rättsverkningar 29

3.3 Avtalsslut och avtalsinnehåll 32

3.4 Ändamålsklausuler och aktiefördelning 34

3.5 Enkla bolag 35

4	Styrelse	36
4.1	Bakgrund	36
4.2	Styrelsens sammansättning – ABL	37
4.3	Styrelsens sammansättning – aktieägaravtal	40
	Allmänt	40
	50/50-bolag	40
	Övriga bolag	43
4.4	Styrelsens beslutsfattande – ABL	45
4.5	Styrelsens beslutsfattande – aktieägaravtal	46
	Allmänt	46
	50/50-bolag	48
	Övriga bolag	49
5	Verkställande direktör	51
5.1	ABL	51
5.2	Aktieägaravtal	51
6	Firmateckning	53
6.1	ABL	53
6.2	Aktieägaravtal	54
7	Revisorer	56
7.1	ABL	56
7.2	Aktieägaravtal	57
8	Bolagsstämma	59
8.1	ABL	59
8.2	Aktieägaravtal	60
9	Kontroll över aktieägarkretsen	64
9.1	Inledning	64
9.2	Lösningssklausul	65
9.3	Förköpsklausul	67
	Allmänt	67
	Fång som omfattas	67
	Hembudsskyldighetens fullgörande	69
	Kretsen av förköpsberättigade	70
	Frist för förköpsanspråk	71
	Inlösen vid uteblivet förköp	73

Förköpets omfattning	73
Frist för inlösen	74
Lösenbeloppets fastställande	75
Förköpsklausulens fördelar	77
Förköpsklausulens nackdelar	77
9.4 Samtyckesklausul	78
Allmänt	78
Fång som omfattas	78
Kravet på samtycke	79
Samtyckesklausulens fördelar	81
Samtyckesklausulens nackdelar	81
9.5 Förbudsklausul	81
Allmänt	81
Fång som omfattas mm	81
Förbudsklausulens fördelar	82
Förbudsklausulens nackdelar	82
9.6 Medel för aktieinlösen	82
Allmänt	82
Fonder	82
Livförsäkringar	83
9.7 Säkerställande av avtalade föryttringsbegränsningar	86
Allmänt	86
Lösningssklausul i bolagsordningen	86
Deposition av aktiebrev mm	87
10 Avtalstid	89
10.1 Inledning	89
10.2 Obestämd tid	90
10.3 Bestämd tid	90
11 Ekonomiska påföljder	92
11.1 Allmänt	92
11.2 Skadestånd	92
11.3 Vite	93
12 Uppsägning	94
12.1 Kontraktsbrott	94
12.2 Ändrade förhållanden	95

10 *Innehåll*

13 Dödsfall och konkurs 97

13.1 Allmänt 97

13.2 Dödsfall 97

13.3 Konkurs 98

14 Genomdrivande av avtalsinnehållet 99

14.1 Inledning 99

14.2 Fastställelsestalan 99

14.3 Fullgörelsestalan 100

15 Konfliktlösning 101

15.1 Inledning 101

15.2 Föremålet för skiljeförfarandet 101

15.3 Etablerandet av skiljenämnden 102

15.4 Instruktioner rörande skiljeförfarandet 102

15.5 För- och nackdelar med skiljeförfarande 103

15.6 Utformning av skiljeklausul 103

15.7 Lagval 104

Litteraturförteckning 105

Sakregister 106

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslag (1975:1385)
BL	Lag (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag
NFT	Nordisk Försäkringstidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avd I
RB	Rättegångsbalken
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SOU	Statens offentliga utredningar
TfR	Tidsskrift for Rettsvitenskap
TSA	Tidskrift för Sveriges Advokatsamfund
UfR	Ugeskrift for Retsvæsen

1 Bakgrund

1.1 Inledning

Regler om aktiebolags verksamhet återfinns främst i 1975 års ABL. De flesta av ABL:s regler gäller för alla typer av aktiebolag. Lagstiftaren har tagit liten hänsyn till de skillnader som förekommer i olika aktiebolags organisation och ägarstruktur. Endast undantagsvis uppställer ABL särskilda regler, som är avsedda för en viss typ av bolag och som exempelvis tar hänsyn till att bolaget endast har ett fåtal aktieägare. Lagen tycks främst ta sikte på förhållandena i större aktiebolag med många aktieägare.

Då organisationen och ägarstrukturen är en helt annan i mindre aktiebolag med ett fåtal aktieägare (fämansbolag) än i större aktiebolag med många aktieägare, har man på vissa håll i utlandet infört en särskild bolagsform för fämansbolag. Som exempel kan nämnas Gesellschaft mit beschränkter Haftung (GmbH) i Tyskland, société à responsabilité limitée (SARL) i Frankrike och anpartsselskab (ApS) i Danmark. I betänkandet SOU 1978:66 föreslog 1974 års bolagskommitté, att man även i Sverige skulle införa en särskild bolagsform för fämansbolag – andelsbolag. Förslaget blev emellertid utsatt för kritik under remissbehandlingen, varför frågan om införande av en bolagsform utan personlig ansvarighet för mindre företag förföll. (Se prop. 1979/80:143 s. 106 f., Kedner-Roos I s. 11 f. m. v. hänv. och Nial Handelsbolag s. 40 ff.) Distinktionen har emellertid återuppstått i förslaget att som ett led i EU-samordningen skilja på privata och publika bolag (SOU 1992:83).

Skillnaden mellan fämansbolag och andra aktiebolag sammanhänger sålunda till stor del med olikheter i aktieägarkretsens sammansättning. Variationerna i sammansättningen beror i sin tur på om aktierna är tillgängliga på den allmänna marknaden eller ej. (Se Roos s. 35 och Sandström s. 32 f.)

1.2 Börsbolag m.fl.

Aktier i bolag, som har sina aktier noterade på någon av börslistorna eller på den s.k. OTC-listan, är i regel spridda på ett stort antal aktieägare.

I sådana bolag kan man i huvudsak urskilja två typer av aktieägare: kontrollaktieägare och aktiesparare. *Kontrollaktieägarna* utgörs vanligen av dem som en gång stiftat bolaget eller som övertagit stiftarnas aktier. Dessa aktieägare har i regel stora aktieposter och vill inte bara få hög avkastning på aktierna utan de önskar också att bolaget skall drivas under deras ledning. *Aktiespararna* däremot saknar i regel intresse av att delta i bolagets förvaltning. De ser sitt aktieinnehav i första hand som en förhoppningsvis värdebeständig och räntabel kapitalplacering. (Se Sandström s. 33.)

Kontrollaktieägarna vill av naturliga skäl bevara och stärka sin kontroll över bolaget. En mobilisering av aktiespararna kan rubba deras position. Därför försöker de att på olika sätt eliminera den osäkerhet som ligger i att den som behärskar hälften av aktiernas röstetal också kan bland annat utse styrelse. Kontrollaktieägarna strävar således efter att direkt eller indirekt förfoga över så många röster att de alltid erhåller majoritet för sin mening på bolagsstämma. (Se Roos s. 37 f. och Sandström s. 33 f.)

Detta önskemål kan exempelvis uppnås genom att aktierna ges olika röstvärde. Enligt ABL 3:1, 3 st. får dock ingen aktie ha ett röstvärde som överstiger tio gånger röstvärdet för en annan aktie. Under senare tid har emellertid krav framförts på ett avskaffande av möjligheten att ge ut aktier med olika röstvärde. Jfr SOU 1986:23.

Kontrollen över ett aktiebolag kan också säkras genom att man låter majoritetsposten i bolaget ägas av ett holdingbolag eller ett investmentbolag. Genom denna metod kan majoritetsaktieägarna i holdingbolaget eller investmentbolaget skaffa sig en stabil kontroll över det rörelsedrivande bolaget. En jämförbar koncentration av kontrollen kan man uppnå genom att förmå aktiesparare att ansluta sig till ett konsortialavtal. (Se Roos s. 44 ff. och 54 ff.)

Bland annat med hänsyn till att aktieägarens person i regel är av underordnad betydelse i börsbolag eller liknande kan aktier i sådana bolag vanligen omsättas fritt. Den som vill sälja sina aktier kan normalt också finna en köpare till dessa, eftersom det finns en marknad för dem.

1.3 Övriga bolag

Övriga bolags aktier är inte föremål för omsättning i den allmänna marknaden. Aktier i sådana bolag är vanligtvis fördelade mellan ett fåtal aktieägare, som vardera äger relativt stora aktieposter. Samtliga aktieägare deltar – eller förutsätts delta – aktivt i bolagets verksamhet.

Var och en som är aktieägare i ett sådant bolag är därför vanligen intresserad av inflytande i bolaget, oavsett hur aktierna är fördelade. Tendensen i sådana bolag är inte som i börsbolagen att söka koncentrera makten till en trängre krets, utan i stället att försöka sprida makten mellan aktieägarna. (Se Roos s. 49 f.)

Med hänsyn till att aktieägarens personliga och yrkesmässiga egenskaper i regel är av stor betydelse i fåmansbolag är aktieägarna vanligen intresserade att förhindra att utomstående okontrollerat kommer in i bolaget. I viss mån tillgodoses detta intresse genom att aktierna knappast efterfrågas i marknaden. Detta har emellertid också vissa nackdelar eftersom en aktieägare som vill sälja sina aktier i regel är hänvisad till att sälja till medaktieägarna, vilket kan medföra svårigheter när det gäller att få ut ett rimligt pris.

Aktieägarnas önskemål om maktspredning och om att kunna sälja sina aktier på rimliga villkor utan att utomstående okontrollerat kommer in i bolaget tillgodoses traditionellt genom konsortialavtal eller aktieägaravtal. Det är sådana avtal – i bolag som inte är börsregistrerade eller annars har sina aktier tillgängliga på marknaden – som denna bok handlar om. Avtal i aktiebolag, vars aktier finns tillgängliga på marknaden, torde inte vara så vanliga att de behöver behandlas i en handboksmässig framställning.

1.4 Allmänt om aktieägaravtal

Ett aktieägaravtal skulle kunna definieras som ett avtal varigenom alla eller vissa av aktieägarna i ett aktiebolag till komplettering av bolagsordningen reglerar utövandet av sina förvaltningsmässiga och/eller ekonomiska befogenheter samt rätten att disponera över aktierna i bolaget. Sålunda kan aktieägarnas samtliga bolagsrättsliga befogenheter vara föremål för reglering i ett aktieägaravtal. Också informations-, minoritets- och individuella befogenheter kan regleras i ett sådant avtal.

Ett avtal om röstbindning är oftast kärnan i ett aktieägaravtal. Härigenom regleras kontrollen över bolaget och därmed de direkta förvaltnings-

befogenheterna på bolagstämman och de indirekta förvaltningsbefogenheterna på styrelse- och ledningsplanet.

En röstbindning kan vara aktivt definierad (en handlingsförpliktelse) eller passivt definierad (en underlåtenhetsförpliktelse).

Föremålet med ett avtal som rör förvaltningsbefogenheterna är som angetts ovan oftast att sprida makten mellan aktieägarna.

Ett avtal som reglerar de ekonomiska befogenheterna har till syfte och föremål att fastlägga vad aktieägarna kan få av bolaget i form av utdelning, lön etc.

En reglering av dispositionsbefogenheterna säkerställer aktieägarna mot att oönskade personer kommer in i kretsen av aktieägare. En aktieägare kan också skyddas mot att bli inlåst i en minoritetsposition utan att kunna avyttra sin kapitalandel.

På olika sätt kan aktieägare som inte genom en styrelseplats har insyn i bolagets förhållanden genom avtal få rätt till särskild information.

Ett avtal som reglerar minoritetsbefogenheterna kan etablera ett bättre minoritetsskydd än ABL. Exempelvis kan en befogenhet som enligt ABL är en minoritetsbefogenhet utvidgas till att bli en individuell befogenhet för varje aktieägare, oavsett aktieinnehavets storlek.

Vanligtvis innehåller ett aktieägaravtal element av alla eller flera av ovannämnda typer.

Ett karakteristiskt drag hos ett aktieägaravtal i ett fåmansbolag är att det i regel utvidgar vissa aktieägares förvaltningsmässiga och ekonomiska befogenheter och i motsvarande mån inskränker andra aktieägares befogenheter i förhållande till vad som gäller enligt ABL och bolagsordningen. Ett annat karakteristiskt drag är att befogenheterna utsträcks till att gälla även andra organ än bolagstämman.

1.5 Bolagsordning och aktieägaravtal

Det finns och har sedan länge funnits en tradition i Sverige att göra bolagsordningen i ett aktiebolag, som ju är offentlig, så strömlinjeformad och neutral som möjligt. Bestämmelser som är anpassade till bolaget och aktieägarna tas in i ett aktieägaravtal istället för i bolagsordningen, bland annat på grund av att alla regleringar inte kan tas in i bolagsordningen. Emellertid kan denna ordning leda till vissa olägenheter. En är att det kan uppkomma bristande överensstämmelse mellan bolagsordningen och aktieägaravtalet. En annan är att aktieägaravtalets rättsverkningar i olika situa-

tioner är osäkra och att avtalet därmed inte har samma rättsliga genomslagskraft som bolagsordningen. Se härom nedan.

Redan i detta sammanhang skall uppmärksammas att man genom bestämmelser i bolagsordningen kan reglera många frågor som traditionellt behandlas i ett detaljrikt aktieägaravtal. Inget säger att bolagsordningen, som i olika situationer har säkrare rättsverkningar än aktieägaravtalet, alltid måste vara kortfattad. En detaljerad bolagsordning kan göras överskådlig om den disponeras och utformas på rätt sätt.

En reglering i bolagsordningen är dock inte alltid ett alternativ till ingåendet av ett aktieägaravtal. Detta gäller naturligtvis främst i situationer då det inte är rättsligt möjligt att inta en viss reglering i bolagsordningen eller då de aktieägare som önskar en given reglering inte har i sin makt att anpassa eller ändra bolagsordningen. Det kan också vara så att behovet är av övergående natur. Det kan till exempel även i fall då aktieägarna har rätt och makt att anpassa eller ändra bolagsordningen finnas behov av att inta regleringar i ett aktieägaravtal. Detta kan bland annat vara aktuellt om aktieägaravtalet träffas innan bolaget bildats och det i avtalet intas regler om bolagets bildande, kapitalförhållanden, bolagsordning etc.

2 Fåmansbolagens problem

2.1 Allmänt

I bolag, vars aktier inte finns tillgängliga på marknaden, är det som ovan antytts framför allt två omständigheter som är väsentliga för samspelet mellan aktieägarna:

a) Varje aktieägare vill, oavsett kapitalinsatsens storlek, i regel ha insyn i och inflytande över bolagets förvaltning.

b) Aktieägarna vill ha gemensam kontroll över aktieägarkretsens samsättning samtidigt som man vill tillskapa möjligheter för varje aktieägare att lämna bolaget på skäliga villkor.

2.2 Organisationsproblem

Bakgrund

Enligt ABL utövar aktieägarna på bolagsstämman sin rätt att besluta i bolagets angelägenheter. På stämman äger varje aktieägare rösträtt i proportion till sin kapitalinsats. Till bolagsstämmans främsta uppgifter hör att utse den styrelse som skall handha bolagets förvaltning, att välja revisorer samt att besluta om hur en eventuell vinst skall disponeras. Som huvudregel gäller att bolagsstämmans beslut utgöres av den mening, som får de flesta rösterna. Denna majoritetsregel medför att den eller de aktieägare, som har majoritet på stämman, har avgörandet i sin hand i ordinära frågor. En minoritetsaktieägare har alltså små möjligheter att få inflytande över bolagets förvaltning och hans insyn i denna är begränsad.

Som tidigare nämnts är fåmansbolagets aktier vanligen fördelade mellan

ett litet antal aktieägare. Varje aktieägare har i regel en större aktiepost, som kan utgöra en betydande del av hans privata förmögenhet. Aktieägare i fåmansbolag är ofta också anställda i detta. De har vidare små möjligheter att göra sig av med sina aktier på goda villkor. Normalt är därför samtliga aktieägare i sådana bolag beroende av att bolaget förvaltas väl. (Se Roos s. 108.)

Varje aktieägare i ett fåmansbolag är därför i regel intresserad av att få insyn i och inflytande över bolagets förvaltning, oavsett hur stort kapital han tillskjutit. Därför kan det i sådana bolag vara lämpligt att skriva bort majoritetsregeln för val och beslut på bolagsstämma. Kontrollen fördelas i stället mellan aktieägarna, vanligen på så sätt att de samtliga får insyn i och inflytande över bolagets förvaltning. Denna strävan att sprida kontrollen blir förklarlig vid en jämförelse med den organisationsform som är direkt avsedd för samverkan i bolag mellan ett fåtal personer – handelsbolaget. Enligt BL har bolagsmännen i stort sett fria händer att organisera handelsbolagets förvaltning. De kan anförtro förvaltningen åt en styrelse och de kan föreskriva att alla bolagsmän skall vara ense om varje beslut. De kan kort sagt välja den organisationsform, som passar bäst för den aktuella delägarkretsen och bolagets verksamhet, se BL 2:3 och 2:1. BL innehåller också regler som ger varje delägare ovillkorlig rätt till insyn i bolaget, även om han inte deltar i förvaltningen, se BL 2:5 och 2:1. (Jfr Roos s. 50.)

Att aktieägare i fåmansbolag i regel inte vill avvika från den organisationsstruktur som råder i handelsbolag, är särskilt märkbart i de fall då ett sådant bolag »sätts på aktier». I sådana fall vill delägarna, förutom att uppnå vissa skattemässiga fördelar, bland annat undvika det personliga ansvaret för bolagets förpliktelser. Sina inbördes relationer önskar man emellertid reglera på samma sätt som man gjort i det tidigare handelsbolaget. (Se Roos s. 108 och Sandström s 37 ff.)

I det följande skall vi diskutera några tänkbara metoder för en spridning av kontrollen över fåmansbolag. I princip kan kontrollspridningen tänkas ske på två kompletterande vägar. Dels kan varje aktieägare (eller grupp av aktieägare) ges möjlighet att t.ex. påverka valet av styrelse och revisorer, dels kan varje aktieägare (eller aktieägargrupp) ges möjlighet att hindra att ett beslut fattas av t.ex. bolagsstämman (se Roos s. 108). Metoderna härför varierar beroende på hur många aktieägare bolaget har. Nedan kommer vi därför att skilja mellan två typer av aktiebolag, nämligen aktiebolag med två jämnstarka aktieägare (eller grupper av aktieägare) och bolag med fler än två aktieägare (eller aktieägargrupper). I bägge typerna av bolag strävar man efter att uppnå balans mellan aktieägarna, men metoderna blir delvis

olika. Här ser vi i första hand på vilka möjligheter som samspelet mellan ABL och bolagsordningen kan erbjuda.

Reglering genom ABL och bolagsordning – 50/50-bolag

I fall när två personer eller grupper av personer etablerar ägarskap i ett bolag eller då ett handelsbolag med två delägare ombildas till ett aktiebolag, kan man försöka uppnå en spridning av kontrollen genom att fördela aktierna i bolaget så, att båda aktieägarna får samma röststyrka. Då uppkommer ett s.k. 50/50-bolag.

Ett annat – men krångligare – alternativ är att fördela aktierna så, att ingen av aktieägarna kommer att äga mindre än 20 % av samtliga aktier och samtidigt låta den s.k. 20 %-regeln gälla i bolaget. Se ABL 9:3, 1 st.

Som huvudregel gäller enligt ABL, att styrelse och revisorer utses genom val på bolagsstämman. Som vald anses den som fått de flesta rösterna. Denna regel medför att aktieägarna i ett 50/50-bolag helst måste enas om vem eller vilka som skall utses till styrelseledamöter respektive revisorer.

Om aktieägarna inte kan komma överens måste ABL 9:13 tillämpas. Den paragrafen stadgar, att *val* vid lika röstetal skall avgöras genom lottdragning, om inte annat beslutas av bolagsstämman före valet. Denna lösning torde främja kompromisser. I stället för att lita på god tur vid lottdragningen tillmötesgår aktieägarna varandra och enas om valet. Men misslyckas man med detta kan lottdragningsregeln få ödesdigra konsekvenser för aktieägarnas samverkan på sikt. Se härom vidare nedan. En metod att förhindra lottdragning när aktieägarna i ett 50/50-bolag inte kan komma överens om val är att fördela aktierna så att en neutral tredje man får utslagsröst i de situationer då enighet om val inte kan uppnås mellan aktieägarna. Ett sådant arrangemang kan emellertid vara vanskligt, eftersom den tredje mannen kanske ställer sig på den ena aktieägarens sida i stället för att jämka mellan aktieägarna eller förlika dem. Riktlinjer för den medlande aktieägarens verksamhet bör därför dras upp i ett särskilt avtal. (Se Roos s. 110.) En annan snarlik metod är att bestämma att val vid oenighet skall avgöras av skiljeman.

Enligt ABL skall även *andra beslut* än val träffas på bolagsstämman. Dessutom kan stämman ta upp vilket bolagsärende som helst och ge bindande direktiv för dess behandling i bolaget. Som stämmans beslut gäller den mening, som har fått mer än hälften av de avgivna rösterna. Denna regel medför att besluten i ett 50/50-bolag normalt måste fattas i samförstånd. Om aktieägarna inte kan ena sig om ett beslut, skulle lösning kunna

uppstå. Detta undviks emellertid genom att stämmans ordförande givits utslagsröst vid lika röstetal. Se ABL 9:13. Detta medför att det får särskilt stor betydelse vem som är ordförande på bolagsstämman i ett 50/50-bolag. Ordföranden har ju avgörandet i sin hand när parterna inte kan komma överens. Närmare föreskrifter om stämmodrförande kan därför tas in i bolagsordningen. Vill man undvika att ordföranden får utslagsröst när parterna inte kan komma överens, kan detta bl.a. uppnås genom den nyss antydda metoden med en utomstående aktieägare som vågmästare eller genom att man föreskriver att skiljeman skall inträda som beslutsinstans i sådana situationer.

En föreskrift om skiljeman kan dock inte tas in i bolagsordningen, jfr RÅ 1951 s. 98. Frågan kan emellertid regleras i ett särskilt avtal. Skiljemannen kan inte ta över stämmans beslutanderätt, utan de formella besluten fattas fortfarande av aktieägarna, men det sker i enlighet med skiljemannens förslag. Skiljemannen bör utses av en neutral instans, exempelvis handelskammaren. (Se Roos s. 121 ff.)

Av det nyss anförda framgår, att en lika fördelning av aktierna, där vardera aktieägaren får representera samma röststyrka, inte medför någon stabil spridning av kontrollen över bolaget. Man måste i sådana fall alltid komplettera aktiefördelningen med olika arrangemang för att förhindra otillfredsställande resultat vid oenighet mellan aktieägarna. Därvid kan man se något närmare på metoden med klausuler i bolagsordningen.

Viss balans mellan aktieägarna i ett aktiebolag med två jämnstarka aktieägare kan uppnås genom att man ger ut två *aktieklasser*, och föreskriver i bolagsordningen att en styrelseledamot skall väljas inom varje klass, samt att ordföranden i styrelsen vartannat år skall utses av den ena klassen, vartannat år av den andra, jfr ABL 3:1, 2 st. I de fall styrelsen enligt ABL 8:1 skall bestå av tre ledamöter kan man föreskriva i bolagsordningen att den tredje ledamoten antingen skall utses av bägge aktieklasserna gemensamt eller utpekas av en neutral instans. För att inte fördelningen av aktierna skall rubbas bör hembudsskyldighet inom varje klass föreskrivas i bolagsordningen (se Roos s. 115 ff. och 139 f.).

Båda aktieägarna i ett 50/50-bolag kan alternativt ges möjlighet att påverka valet av styrelse och revisorer genom att man *höjer kraven för att en person skall anses vald*. I bolagsordningen kan exempelvis föreskrivas, att den skall anses vald som fått 2/3 av rösterna. (Jfr Roos s. 117.) En sådan föreskrift bör dock alltid kompletteras med föreskrifter om hur man skall utse styrelse och revisorer om aktieägarna inte kan enas. Jfr ovan. Annars kan läsningssituationer uppstå.

En tredje metod är att föreskriva i bolagsordningen att en eller flera, eventuellt alla, styrelseledamöter skall utses *på annat sätt än genom val*. Se ABL 8:1, 2 st.

Även revisorerna kan utses på annat sätt än genom val. En revisor måste dock alltid väljas på stämman. Se ABL 10:1, 1 st.

På motsvarande sätt som vid val kan man ge aktieägarna i ett 50/50-bolag möjlighet att hindra beslut av bolagsstämman genom att *höja kraven för beslut*. Man kan exempelvis föreskriva i bolagsordningen, att vissa eller alla ordinära beslut skall fattas med exempelvis 3/4 majoritet eller att besluten skall vara enhälliga, jfr ABL 9:13, 2 st. (Se även Roos s. 119 f.) För att undvika läsning kan man föreskriva, att en ensam skiljeman skall inträda som beslutsinstans, om aktieägarna inte kan komma överens. Som ovan nämnts kan en sådan föreskrift inte intas i bolagsordningen, utan den måste införas i ett särskilt avtal.

Reglering genom ABL och bolagsordning – övriga bolag

I aktiebolag, där aktierna ägs av flera än två aktieägare, kan t.ex. en aktieägare utestängas från inflytande över företagets förvaltning genom att de andra aktieägarna tillsammans överröstar honom i alla frågor. Detta är en konsekvens av majoritetsregeln. Minoritetsaktieägarna i ett aktiebolag har dock givits ett visst skydd i ABL. Visserligen ger inte ABL minoriteten rätt till styrelserepresentation, men ägare till en tiondel av samtliga aktier eller till en tredjedel av de vid stämman företrädde aktierna kan påkalla att länsstyrelsen tillsätter minoritetsrevisor, ABL 10:1, 4 st. Se också ABL 10:14 om möjligheten att få till stånd särskild granskning. Här bör också nämnas, att varje aktieägare i aktiebolag, som har högst tio aktieägare, har rätt till löpande insyn i företaget, ABL 9:12 sista stycket (se vidare härom Kedner-Roos I s. 250 f. m hänv.). Vidare innehåller ABL regler om höjda beslutskrav för särskilt viktiga beslut, se ABL 9:14–15.

I nu aktuell typ av bolag kan en lämplig maktindelning uppnås genom särskilda föreskrifter i bolagsordningen. Att fördela aktierna på visst sätt mellan aktieägarna är ingen framkomlig väg.

Enligt ABL 8:1, 2 st. kan det föreskrivas i bolagsordningen, att en eller flera av styrelsens medlemmar skall utses *på annat sätt än genom val*. Jfr även 10:1, 1 st. Ett annat sätt att ge en minoritet rätt att bli företräd i styrelsen är att ge ut flera *aktieklasser* och föreskriva i bolagsordningen, att en styrelseledamot samt eventuellt en revisor skall väljas inom varje klass. Jfr ABL 3:1, 2 st. (Se Roos s. 115 ff.)

Slutligen kan minoriteten ges möjlighet att förhindra att en viss person väljes till styrelseledamot eller revisor genom att man *höjer kraven för att en person skall anses vald*. En sådan föreskrift bör dock alltid kompletteras med regler om vad som skall gälla om det inte går att uppnå tillräcklig majoritet.

Som tidigare nämnts kan man ge aktieägarna med ett visst aktieinnehav möjlighet att hindra beslut av bolagsstämman genom att *höja kraven för beslut* i motsvarande mån. I bolagsordningen kan sålunda föreskrivas, att beslut skall fattas med exempelvis 3/4 majoritet eller att beslut skall vara enhälliga. Jfr ovan.

Reglering genom aktieägaravtal

Av ovanstående framgår, att en önskvärd spridning av kontrollen över fämansbolag förutsätter att man inför särskilda föreskrifter i bolagsordningen. ABL ger ett relativt stort utrymme för införande av olika variationer och detaljregleringar i förvaltningsmässigt hänseende i bolagsordningen. Alla slags bestämmelser, som kan vara nödvändiga, får dock inte tas in i bolagsordningen. Vidare kan det många gånger vara olämpligt att utforma bolagsordningen efter den aktuella aktieägarkretsens sammansättning. Detta kan nämligen nödvändiggöra en ändring av bolagsordningen vid ändrade maktkonstellationer i bolaget eller när aktier övergår till ny ägare. Bolagsordningen ges därför många gånger en så neutral utformning som möjligt. Specialarrangemang i fråga om bolagets organisation tas i stället in i ett aktieägaravtal. Jfr ovan s. 17.

Ett sådant avtal kan innehålla bestämmelser som har till syfte att balansera förhållandet mellan två aktieägare eller aktieägargrupper eller som avser att ge minoriteten insyn i och inflytande över företagets förvaltning. I kapitel 4–8 skall vi närmare undersöka vilka organisatoriska och förvaltningsmässiga frågor som kan regleras i ett aktieägaravtal.

2.3 Kontroll över aktieägarkretsen m.m.

Bakgrund

I fämansbolag är, som ovan påpekats, aktieägarens person vanligen av stor betydelse. Varje delägare deltar eller förutsätts delta aktivt i bolagets verksamhet. Det råder mellan ägarna en intressegemenskap som påminner om

förhållandena i handelsbolag. Denna gemenskap förutsätter att aktieägarna har ett ömsesidigt förtroende för varandra. De är därför inte benägna att släppa in vem som helst i sin krets. Först vill man ha garantier för att den som vill köpa aktier i bolaget har de egenskaper som fordras för att fungera som bolagsman. Man vill kanske också förhindra att en konkurrent köper in sig i företaget enbart i syfte att komma åt affärshemligheter. Om en icke önskvärd person förvärvar aktier i bolaget, kan det under alla förhållanden allvarligt störa samarbetet. En jämförelse kan göras med förhållandena i ett handelsbolag, där en ny bolagsman enligt BL 2:2 inte får inträda i bolaget utan samtycke av samtliga bolagsmän. (Nial Handelsbolag s. 222 f.)

Fåmansbolaget präglas vidare av att det råder balans mellan delägarnas aktieinnehav. En övergång av aktier mellan aktieägarna kan rubba denna balans, vilket i sin tur kan inverka skadligt på deras samverkan. Aktieägarna är med hänsyn till dessa förhållanden intresserade av att förhindra okontrollerad omsättning av aktier såväl inom aktieägarkretsen som på en eventuell marknad. (Se Sandström s. 66 f.)

En aktieägare har inte rätt att efter uppsägning lämna ett aktiebolag och kräva tillbaka sin kapitalinsats. Aktiekapitalet måste nämligen alltid hållas intakt till skydd för borgenärerna. I regel medför detta inte några problem i företag, vars aktier är föremål för omsättning på marknaden. Den som äger aktier i ett sådant företag kan normalt finna en köpare till sina aktier och därmed frigöra sin kapitalplacering. Fåmansbolagets aktier är däremot, som ovan nämnts, inte föremål för omsättning på den allmänna marknaden. En aktieägare, som t.ex. blir utsatt för förtryck av majoriteten, har därför svårt att avveckla sitt engagemang i bolaget genom att sälja sina aktier. Vill han lämna bolaget, är han beroende av vad medaktieägarna är villiga att ge för hans aktier. Hans förhandlingsposition vid en uppgörelse om köpeskillings storlek är svag. Detta förhållande gör att man måste tillskapa möjligheter för den enskilde aktieägaren att i vissa situationer avveckla sitt engagemang i bolaget på skäliga villkor.

Även i dessa fall kan samspelet mellan ABL och bolagsordningen erbjuda vissa möjligheter.

Reglering genom ABL och bolagsordning

I viss mån har lagstiftaren tagit hänsyn till aktieägarnas intresse av att förhindra handel med bolagets aktier. Enligt ABL 3:3 kan förbehåll om hembudsskyldighet för förvärvare av aktier och lösningsrätt för aktieägare intas i bolagsordningen.

Ett förbehåll om hembudsskyldighet och lösningsrätt är otvivelaktigt en metod som är väl ägnad att åstadkomma den åsyftade kontroll- och utstängningseffekten. En hembudsklausul har också den fördelen att den anknyter till ett redan fullbordat förvärv. På det sättet får de tidigare aktieägarna veta vem de riskerar att få in i kretsen, om de inte utövar sin lösningsrätt. (Sandström s. 79.) Lösningsklausulen har emellertid också många nackdelar. Den omständigheten att aktien först måste övergå till förvärvaren, innan lösningsrätten aktualiseras, medför att förfarandet kan bli onödigt tillkrånglat. Denna ordning är också förenad med vissa osäkerhetsmoment för överlåtaren. (Se Sandström s. 79, 292.)

En annan nackdel är att det kan vara svårt att uppbringa medel för inlösen. Särskilt påtagligt är detta i aktiebolag, där aktierna är fördelade mellan två jämnstarka aktieägare eller aktieägargrupper. I sådana bolag kan det tänkas att en inlösenklausul blir åberopad i syfte att skada motparten och med avsikt att sätta bolaget i ekonomiska svårigheter. (Se Sandström s. 80.)

Vidare anses inte en avliden aktieägars dödsbo vara hembudspliktigt, eftersom aktierna inte övergått till ny ägare så länge dödsboet förblir oskiftat, jfr NJA 1954 s. 445. Detta innebär att dödsbodelägarna kan undvika att aktierna inlöses genom att skifta hela dödsboet utom aktierna. Så länge dödsboet är oskiftat utövas rösträtten för aktierna av den som företräder dödsboet. Han kan under denna tid påverka bolagets förvaltning, kanske till skada för övriga aktieägare. Hembudsskyldighet kan inte åläggas dödsboet. (Se Sandström s. 80 och 219 ff.)

Den mest påtagliga nackdelen med hembudsklausulen är emellertid att aktierna passiviseras under spelets gång, och att det under denna tid sålunda inte finns någon som kan utöva rösträtt för aktierna. Överlåtaren kan inte rösta för aktierna, eftersom han genom överlåtelsen upphört att vara aktieägare. Inte heller förvärvaren kan behandlas som aktieägare innan lösningsfrågan slutligt avgjorts, jfr NJA 1978 s. 214. Detta kan få till följd, att bolaget hindras att fungera eller att maktförskjutningar inträffar som inte är till bolagets bästa. Särskilt framträdande blir problemen i de fall, där den överlåtna posten är en majoritetspost eller representerar halva antalet aktier i ett bolag, som ägs av två aktieägare eller aktieägargrupper med lika stora aktieinnehav. (Se Sandström s. 81.)

Slutligen kan nämnas att det finns vissa möjligheter att kringgå en lösningsklausul. (Se härom Sandström s. 272.)

Som nämnts har aktieägare i fämansbolag svårt att sälja sina aktier i bolaget, eftersom dessa har en mycket begränsad marknad. Om en aktieägare

blir utsatt för maktmissbruk från de övriga aktieägarnas sida eller om han av annan anledning vill sälja sina aktier, är han vanligen beroende av vad de övriga aktieägarna vill betala för hans aktier. För att undvika att en aktieägare hamnar i en sådan situation kan man tänka sig två utvägar. Antingen kan man tvinga de övriga aktieägarna att i vissa situationer lösa in aktierna till ett visst pris eller kan man söka tvinga fram en likvidation av bolaget. Lagstiftaren har i viss mån beaktat dessa båda möjligheter. Enligt ABL 15:3 är sålunda aktieägare under vissa förutsättningar skyldig att inlösa annan aktieägares aktier. Vidare stadgas i ABL 13:3 att rätten i vissa situationer skall besluta att bolaget skall träda i likvidation. (Se Sandström s. 72 f.)

Med hänsyn till de mycket speciella förutsättningar som måste föreligga för att inlösen av aktier eller likvidation av bolaget skall kunna framtvängas enligt ABL 15:3 eller 13:3, synes dessa paragrafer dock vara av begränsad praktisk nytta för den som av en eller annan anledning vill lämna ett fåmansbolag. Det är inte helt klarlagt i vad mån en aktieägares möjlighet att påkalla inlösen av aktier eller bolagets försättande i likvidation kan utsträckas utöver vad som stadgas i dessa paragrafer genom bestämmelser i bolagsordningen.

Reglering genom aktieägaravtal

Av ovanstående torde framgå, att en lösningsklausul inte helt svarar mot det behov av överlåtelsebegränsningar som kan finnas i ett fåmansbolag. Vanligen vill man i sådana bolag förhindra att aktier överhuvudtaget övergår till ny ägare. Därigenom undviks många av lösningsklausulens nackdelar. För att uppnå detta syfte kan man t.ex. föreskriva, att aktier skall hembjudas redan före tilltänkt överlåtelse (förförsköpsklausul) eller att överlåtelse av aktier skall vara beroende av övriga aktieägares samtycke (samtyckesklausul) eller att aktier överhuvudtaget inte får överlätas (förbudsklausul). Med sådana klausuler kan aktieägare i fåmansbolag bättre uppnå de begränsningar i rätten att överlåta aktier som kan behövas med hänsyn till förhållandena i det enskilda företaget. (Se Sandström s. 38 ff. och 81 ff.)

Förförsköps-, samtyckes- och förbudsklausuler får emellertid inte tas in i bolagsordningen. De får istället ingå i ett separat aktieägaravtal. I kapitel 9 nedan skall vi närmare behandla möjligheterna att begränsa rätten att överlåta aktier genom föreskrifter i ett sådant avtal.

En ändamålsenlig lösning av de problem som föreligger för aktieägare i fåmansbolag att lämna bolaget på skäliga villkor förutsätter en precisering

och utvidgning av de situationer då en aktieägare skall kunna påkalla inlösen av sina aktier eller likvidation av bolaget. Sådana föreskrifter kan möjligen inte heller tas in i bolagsordningen, utan de måste kanske i förekommande fall införas i ett aktieägaravtal (se Sandström s. 73). Till dessa frågor återkommer vi nedan.

3 Aktieägaravtal

3.1 För- och nackdelar

Bestämmelser som har till syfte att sprida kontrollen i ett fåmansbolag eller begränsa rätten att förfoga över aktierna i ett sådant bolag kan, som ovan framgått, med vissa begränsningar införas i aktiebolagets bolagsordning. Sådana föreskrifter kan också tas in i ett särskilt aktieägaravtal. I ett sådant avtal kan aktieägarna i stort sett reglera det interna samarbetet eller rätten att förfoga över aktierna i bolaget på sätt som de finner lämpligt. Bolagsordningen ger inte aktieägarna samma frihet. ABL sätter nämligen gränser för vad bolagsordningen får innehålla. Som exempel kan nämnas att förköpsklausuler inte får tas in i bolagsordningen. Aktieägaravtalet ger alltså större utrymme för variationer än bolagsordningen.

Till detta kommer, att aktieägarna genom att ta in specialarrangemangen i ett aktieägaravtal kan hålla bolagsordningen så »neutral» som möjligt. En bolagsordning, som utformats med hänsyn till förhållandena i det enskilda bolaget, kan nämligen, som vi tidigare påpekat, medföra vissa svårigheter vid ändrade maktkonstellationer eller vid försäljning av aktier i bolaget. Det kan då bli nödvändigt att ändra bolagsordningen. (Se Roos s. 141.)

Den omständigheten att bolagsordningen under alla förhållanden blir offentlig kan också tala för att man tar in specialarrangemangen i ett aktieägaravtal.

Vad som talar mot aktieägaravtalet är främst att dess rättsverkningar i olika konfliktsituationer är omstridda och osäkra. Bland annat har avtalsvis uppställda röstbindningar eller föryttringsbegränsningar ingen eller endast begränsad giltighet mot bolaget och mot tredje man. Som vi skall se i nästa avsnitt torde exempelvis handlande i strid mot avtalet inte kunna angripas genom klandertalan enligt ABL 9:17. Vidare kan en bristande

överensstämmelse mellan bolagsordningen och aktieägaravtalet i förekommande fall leda till komplikationer.

3.2 Aktieägaravtalets rättsverkningar

I detta avsnitt diskuteras aktieägaravtalets rättsverkningar i förhållande till olika rättssubjekt. De bestämmelser i ett aktieägaravtal, som främst är av intresse i detta sammanhang, är sådana som utgör bindningar av rösträtten eller som innefattar begränsningar i rätten att avyttra aktier.

Enligt svensk rättsuppfattning anses avtalsmässiga röstbindningar och föryttringsbegränsningar vara fullt ut *giltiga mellan parterna* (Se Sandström s. 276 ff. m. hänv. samt Roos s. 325 m. hänv. och Nial Handelsbolag s. 132 f.).

Detta innebär exempelvis att röstning respektive överlåtelse av aktier i strid mot ett aktieägaravtal utgör kontraktsbrott som kan leda till att part drabbas av påföljd. Allmänna ogiltighetsregler såsom 36 § avtalslagen torde emellertid i vissa fall kunna leda till att i ett aktieägaravtal förekommande bestämmelser ogiltigförklaras eller jämkas.

I detta sammanhang skall uppmärksammas att i utkastet till EU:s femte bolagsdirektiv (som kan komma att gälla i Sverige genom EES-avtalet) förbjuds i artikel 35 vissa typer av rösträttsavtal, nämligen:

- a. avtal där en aktieägare förpliktar sig att rösta efter anvisning från bolaget eller något av dess organ;
- b. avtal där en aktieägare förpliktar sig att rösta för alla förslag som framläggs av bolaget eller dess organ;
- c. avtal där en aktieägare förpliktar sig att rösta på ett bestämt sätt eller att låta bli att rösta mot att han eller hon erhåller en motprestation (rösträttsköp).

Vad beträffar bundenhet för *förvärvare av aktier* synes rättsläget kunna sammanfattas enligt följande.

Den som genom *överlåtelse* förvärvade aktier, som omfattades av ett aktieägaravtal, ansågs tidigare inte vara bunden av avtalsvis uppställda röstbindningar eller föryttringsbegränsningar. (Se Roos s. 321 f. m. hänv. och Sandström s. 280 f.) Enligt äldre uppfattning ansågs till exempel aktier, som överlåtits i strid mot i ett aktieägaravtal intagna föryttringsbegränsningar, vara oätkomliga för medkontrahenterna, även om förvärvaren kän-

de till begränsningen. Han kunde således inte tvingas att återlämna aktierna. Det ansågs dock att bundenhet uppkom om förbehåll gjordes om detta i samband med förvärvet. Även föreskrifter om bundenhet för aktieägarens universalsuccessorer uppfattades som gällande för successorerna. (Roos s. 326 ff. m. hänv. Se även Sandström s. 282 m. hänv.)

Den i doktrinen tidigare härskande uppfattningen var således, att avtalsmässiga röstbindningar och föryttringsbegränsningar inte hade några rättsverkningar i förhållande till den som genom överlåtelse hade förvärvat aktier och detta oavsett om denne var i ond eller god tro. Helt klart anses fortfarande vara, att den som i *god tro* beträffande frånvaron av avtalsvis uppställda röstbindningar eller föryttringsbegränsningar förvärvat aktier genom överlåtelse inte kan frånvinna aktierna eller tvingas att rösta i enlighet med avtalet. Innehåller inte bolagsordningen någon lösningsklausul finns det alltså inga möjligheter att förhindra att en godtroende förvärvare blir registrerad som aktieägare i aktieboken. Beträffande röstningen blir han då endast bunden av de bestämmelser, som finns i ABL eller i bolagsordningen. (Se Sandström s. 282 f.)

Däremot har numera den ståndpunkten vunnit anslutning att en person som i *ond tro*, alltså med vetskap om avtalade röstbindningar eller föryttringsbegränsningar, förvärvat aktier genom överlåtelse blir bunden av de av honom kända föreskrifterna. (Se Sandström s. 283 ff., Forsell s. 191.)

Liksom tidigare anses gälla att den som förvärvat aktier genom *familjerättsligt fång* inte blir bunden av ett aktieägaravtal, oavsett om han känner till det eller inte. Avtalsvis uppställda röstbindningar och föryttringsbegränsningar anses dock, oberoende av god eller ond tro, ha rättsverkningar i förhållande till maka och arvingar, om så stadgas i avtalet. Är avtalskonstruktionen huvudsakligen byggd för samverkan i livstiden krävs inte heller testamentets form vid bestämmelser om vad som skall ske med aktierna vid en avtalsparts dödsfall (Gunvor Wallin i NFT 1962 s. 17–36).

Beträffande bundenhet av aktieägaravtal i samband med *konkurs och utmätning* är rättsläget vacklande. Normalt får man räkna med att bindningar av denna typ förfaller i sådana situationer. (Se vidare Roos s. 320 ff., Hessler s. 561 och Forsell s. 192.)

Det rådande delvis osäkra rättsläget beträffande avtalsvis uppställda röstbindningars och föryttringsbegränsningars rättsverkningar i förhållande till förvärvare av aktier gör att man på olika sätt måste försvåra för tredje man att komma åt aktier, som omfattas av ett aktieägaravtal. Detta kan uppnås genom att avtalet förstärks med exempelvis en lösningsklausul i bolagsordningen eller med deposition av aktiebrev, jfr vidare nedan.

I aktieägaravtal förekommande röstbindningar och föryttringsbegränsningar har sannolikt inte några *bolagsrättsliga verkningar*. Sådana bestämmelser är med andra ord sannolikt ovidkommande för bolaget. (Jfr prop. 1975:107 s. 314.) En avtalsvis uppställd föryttringsbegränsning hindrar sålunda till exempel inte bolagets styrelse att i aktieboken införa den som förvärvat aktier i strid mot begränsningen. Vidare kan enligt den uppfattning som fortfarande dominerar röstning som skett på bolagsstämman i strid mot en röstbindningsklausul inte upphävas genom klandertalan enligt ABL 9:17. (Se Roos s. 332 ff., Borum i UfR 1971 s. 213 ff. och Nial Handelsbolag s. 133. Jfr dock Gomard, Aktieselskaber s. 174.) I vissa fall kan det dock vara formalistiskt att inte tillerkänna ett aktieägaravtal bolagsrättslig genomslagskraft. Vissa författare hävdar att detta skulle vara fallet om ett aktieägaravtal omfattar samtliga aktieägare och fortfarande gäller. Om en domstol skulle våga sig på ett genombrott och exempelvis bifalla en klandertalan i ett sådant fall är osäkert (Se Werlauff och Nørgaard s. 326, Lowzow & Reed s. 55).

En närliggande fråga gäller verkningarna av att bolaget självt är part i avtalet. En ledande synpunkt är att bolaget inte kan ta på sig förpliktelser som strider mot funktionsfördelningen i ABL. Den omständigheten att bolaget är part i ett avtal med samtliga aktieägare innebär inte att aktieägaravtalet får direkt verkan mot bolaget. Däremot faller en del av de argument som talar för att avtalet inte skall ha bolagsrättsliga effekter (Lowzow & Reed s. 57 f).

Vad gäller aktieägaravtalets rättsliga genomslagskraft i förhållande till bolaget skall avslutningsvis nämnas att man måste skilja mellan genomslagskraften på lednings-, bolagsstämmo- respektive det bolagsordningsmässiga planet.

När det gäller verkan på ledningsplanet kan det inte råda något tvivel om att alla styrelseledamöter vid sin förvaltning av bolaget äger rätt att följa lag, bolagsordning och skön. Deras röstning kan inte angripas även om de handlar i strid med ett aktieägaravtal. Det är också tveksamt om en styrelseledamots röstning i strid med ett aktieägaravtal kan utlösa några påföljder för brott mot avtalet. En sådan röstning kan dock leda till att frågan tas upp på bolagsstämman som i kraft av sin överordnade ställning kan ge styrelsen direktiv i den aktuella frågan.

Som ovan angetts kan det inte helt uteslutas att röstning på bolagsstämman i strid med aktieägaravtalet kan angripas med klandertalan. En sådan röstning kan med största sannolikhet också medföra påföljder på grund av avtalsbrott.

I styrelsen förutsätts ledamöterna rösta efter sin övertygelse om bolagets bästa och röstningen sker under straff- och ersättningsansvar. På bolagsstämman kan röstningen ske utifrån mer eller mindre egoistiska motiv med iakttagande av regler om jäv etc. Därför är det långt mindre betänkligt att låta en avtalsstridig röstning på bolagsstämma drabbas av avtalsrättsliga påföljder.

När det gäller förhållandet till bolagsordningen kan konstateras att aktieägarna inte alltid garanteras en tillfredsställande rättslig ställning genom ett aktieägaravtal. En avtalsförfattare bör därför noga överväga vad som skall intas i aktieägaravtalet och vad som istället bör införas i bolagsordningen, eventuellt i form av klassuppdelning av aktier, klassmässiga styrelse- och revisorsval samt särskilda regler om beslutsförhet och majoritetskrav.

3.3 Avtalsslut och avtalsinnehåll

Aktieägaravtal kan naturligtvis slutas mellan såväl fysiska som juridiska personer. Avtalet bör utformas skriftligen och undertecknas av parterna. I regel får man anta att parterna avsett att bundenhet för dem inte skall uppkomma förrän avtalet vederbörligen undertecknats. (Se Roos s. 262 f.) Regelmässigt är det också avsett att anslutning till avtalet skall ske skriftligen. Ibland kommer detta även till uttryck i avtalet:

1. Vid överlåtelse är part pliktig dels att meddela att aktien försäljes med skyldighet för köparen att i vad på den av honom förvärvade aktien ankommer att biträda detta avtal, dels att tillse att vid genomförandet av försäljningen köparen på samtliga exemplar av detta avtal tecknar följande förbindelse:

»Sedan vi från . . . förvärvat . . . st. aktier i Aktiebolaget X biträder vi härmed detta avtal för dessa aktier och förbinder oss således att fullgöra de förpliktelser, som enligt avtalet åvilar säljaren för samma aktier.»

Ofta träffas aktieägaravtal inför eller i samband med att bolaget bildas (preincorporation agreement) eller i samband med att aktier i bolaget förvärvas.

Ett typfall är det då en aktieägare släpper in ytterligare aktieägare i bolaget. Detta kan ske på så sätt att den nye aktieägaren antingen blir minoritetsaktieägare eller får lika stort aktieinnehav som den ursprunglige aktieägaren. Aktierna i bolaget kan förvärvas av den nye aktieägaren genom en överlåtelse från den ursprunglige aktieägaren eller genom nyemission av

aktier. I den situation som därvid uppkommer finns det oftast ett behov av att ingående reglera det inbördes förhållandet mellan aktieägarna.

Ett annat typfall är att en eller flera personer tillsammans bildar ett bolag för att förvärva ett annat bolag (take-over). Det etablerade bolaget förvärvar därefter aktierna i målbolaget genom köp eller offentligt erbjudande. En sådan form av förvärv förekommer exempelvis vid s.k. management buy-out. Härvid har aktieägarna i det förvärvande bolaget ofta ett behov av att reglera olika situationer med avseende på deras aktieägarande.

Ett tredje typfall föreligger då ett eller flera bolag tillsammans bildar ett tillverknings- eller försäljningsbolag för tillverkning eller försäljning av en viss produkt. Bolaget erhåller därefter en rätt att tillverka eller försälja den aktuella produkten. I dylika fall träffas ofta, förutom ett aktieägaravtal, en rad olika avtal mellan det bildade bolaget och dess aktieägare, såsom licensavtal och återförsäljaravtal.

Det är vanligt att parterna i ett aktieägaravtal åtar sig att rösta för att bolagets bolagsordning får en viss bestämd lydelse. I syfte att klarställa prioriteten mellan bolagsordningen och aktieägaravtalet kan det vara lämpligt att i aktieägaravtalet ta ställning till om bolagsordningen eller aktieägaravtalet vid bristande överensstämmelse skall äga företräde parterna emellan.

Ovan har konstaterats, att aktieägarna i ett fåmansbolag i stort sett kan ge aktieägaravtalet det innehåll och den utformning de finner lämplig. De aktiebolagsrättsliga regler som avser det inre förhållandet mellan aktieägarna kan i stor utsträckning sättas ur spel genom avtal. De legala begränsningarna är få och vaga (jfr Nial Handelsbolag s. 37).

Självfallet får avtalet inte innehålla några föreskrifter som inskränker aktieägarnas rättigheter enligt tvingande regler i ABL, exempelvis minoritetsskyddsregler. Sådana föreskrifter är ogiltiga. (Se vidare Roos s. 287 ff.) Samma torde gälla om föreskrifterna visserligen inte strider mot ABL men mot bolagsordningen. Det är därför viktigt att det sker en samordning mellan bolagsordningen och aktieägaravtalet.

Det torde inte föreligga full kongruens mellan tvingande regler och förbud i ABL och icke tillåtna bestämmelser i ett aktieägaravtal. Sålunda är det inte säkert att konstruktioner som bolagsrättsligt uteslutes på grund av ABL också är uteslutna att införas i ett aktieägaravtal. Var gränsen går kan dock inte bestämmas generellt utan får avgöras i varje enskilt fall.

Vidare bör avtalet inte innehålla några föreskrifter som kolliderar med tvingande arbetsrättslig lagstiftning. Som framgått bör man också ha 36 § avtalslagen i åtanke när man sätter upp ett aktieägaravtal.

Vilka föreskrifter bör då avtalet innehålla samt vilken utformning bör man ge de däri förekommande bestämmelserna? Att ge ett generellt svar på dessa frågor är svårt. Avtalets innehåll och utformning måste naturligtvis anpassas efter förhållandena i det enskilda företaget.

Det är viktigt att författaren av ett aktieägaravtal gör klart för sig de särskilda förhållanden som kan råda med avseende på det enskilda bolaget och dess aktieägare och att han sedan utformar aktieägaravtal och bolagsordning med beaktande härav. Försiktighet bör som alltid iakttas när det gäller användning av mallar och andra standardiserade lösningar. Exempelvis är det viktigt att uppmärksamma om avtalet skall ingås mellan två eller flera aktieägare samt om dessa är fysiska eller juridiska personer.

Mot bakgrund av vad som ovan har anförts om aktieägaravtalets rättsliga genomslagskraft bör slutligen övervägas om rättsliga bindningar i största möjliga utsträckning bör införas i bolagsordningen eller om regleringen i ett aktieägaravtal i vart fall bör kompletteras med relevanta bestämmelser i bolagsordningen. Övervägandena kan utfalla olika beroende på vilka typer av bestämmelser det rör sig om.

I en kort handbok som denna är det självfallet inte möjligt att redogöra för alla tänkbara arrangemang som kan träffas genom aktieägaravtal. I stället har vi valt ut ett antal frågor som kan bedömas vara av intresse i de flesta företag. De olika typer av klausuler som presenteras i fortsättningen ger exempel på vad som kan tas upp i ett aktieägaravtal. Förhållandena är alltför olika från bolag till bolag för att det skall vara möjligt att rekommendera vissa lösningar framför andra.

3.4 Ändamålsklausuler och aktiefördelning

Många avtalsförfattare vill i konfliktdämpande syfte inleda avtalet med en ändamålsklausul. En sådan klausul är måhända för vag för att vara juridiskt förpliktande, men den kan likväl få en viss betydelse vid en eventuell tvist beträffande avtalets innehåll. Samarbetets syfte kan nämligen tjäna till ledning vid tolkning av avtalet. En ändamålsklausul kan exempelvis ha följande lydelse:

2. Parterna skall samverka som aktieägare i X-bolaget i syfte att med iakttagande av sina ekonomiska intressen gemensamt främja och utveckla bolaget samt värna om dess fortsatta bestånd.

Stundom inleds avtalet i stället med en utförlig ingress eller preambel. I

denna kan man beskriva bakgrunden till och syftet med avtalet. Sådana uppgifter kan utgöra värdefulla tolkningsdata vid en eventuell tvist.

Aktieägare i fåmansbolag är i regel ense om att den aktiefördelning som föreligger när aktieägaravtalet ingås i största möjliga utsträckning skall bibehållas. Aktiefördelningen bör därför anges i avtalet. Fördelningen kan emellertid ändras till exempel genom att aktier överläts mellan aktieägarna eller genom att en aktieägare förvärvar ytterligare aktier genom arv eller testamente. Vidare kan fördelningen ändras genom att aktieägarna inte ges lika rätt att teckna aktier vid nyemission eller lika rätt att lösa aktier vid hembud. En icke överenskommen förändring i aktiefördelningen bör dock förhindras, eftersom den kan medföra att samarbetet i bolaget försvåras. Detta kan ske genom att man förhindrar att aktier okontrollerat kan övergå från en aktieägare till en annan. För att uppnå detta syfte måste man införa förtyrtringsbegränsningar i aktieägaravtalet. Se härom nedan. En lika rätt för aktieägarna att teckna och lösa aktier vid nyemission respektive hembud kan också tillgodoses genom en klausul i aktieägaravtalet.

En klausul om aktiefördelning m.m. kan exempelvis ges följande utformning:

3. Parterna är ense om att nuvarande fördelning dem emellan av aktierna i bolaget om möjligt skall bestå och att vid eventuell ökning av aktiekapitalet envar av dem äger utnyttja honom tillkommande rätt att teckna aktier. Likaledes skall då aktier hembjuds, hembjudna aktier lösas med lika delar mellan kvarvarande aktieägare. Skulle antalet aktier ej kunna fördelas lika mellan kvarvarande aktieägare, skall sådan fördelning ske så långt det är möjligt, varefter resterande del skall fördelas genom lottnings verkställd av notarius publicus.

I aktieägaravtalet bör ställning tas till om avtalet skall omfatta parternas samtliga, nuvarande och framtida, aktier i bolaget.

3.5 Enkla bolag

Aktieägaravtal fyller normalt kraven på bolag, dvs. de bygger på avtal, avser visst ändamål och medför en förpliktelse att verka för detta ändamål, jfr Nial, Handelsbolag s. 44–46.

Aktieägaravtal kan följaktligen normalt klassificeras som enkla bolag enligt BL. I praktiken innebär detta främst att aktieägaravtalets varaktighet och möjligheterna att säga upp detsamma i tillämpliga delar följer BL:s regler.

4 Styrelse

4.1. Bakgrund

ABL:s organisationsplan är som tidigare konstaterats inte särskilt väl anpassad för förhållandena i fåmansbolag. I sådana bolag vill aktieägarna i regel ha samma möjligheter som delägarna i ett handelsbolag att välja den organisationsform som bäst passar ägarkretsen i det enskilda företaget. Visserligen kan särskilda föreskrifter i frågan tas in i bolagsordningen, men aktieägarna måste då alltid hålla sig inom den ram som ABL anvisar. Vidare kanske aktieägare vill hålla bolagsordningen så neutral som möjligt. Det kan i sådana situationer vara lämpligt att reglera de organisatoriska frågorna i ett särskilt aktieägaravtal. Därigenom kan man bland annat åstadkomma balans mellan aktieägarna i ett 50/50-bolag eller möjliggöra för minoriteten i andra typer av aktiebolag att få insyn i och inflytande över bolagets förvaltning.

En begränsning är att man inte kan avtala bort ABL:s organisationsplan. Även om aktieägarna reglerat en del organisatoriska frågor i ett aktieägaravtal, så träffas fortfarande de formella avgörandena i bolaget genom röstning på bolagsstämman eller i styrelsen. Syftet med ett sådant avtal är i stället att binda aktieägarna att utöva sin rösträtt i enlighet med de riktlinjer avtalet innehåller exempelvis i fråga om styrelsesammansättning. I regel framgår detta också av de särskilda bestämmelserna i avtalet. Ofta finns en allmän bestämmelse som förklarar avtalets innebörd i detta hänseende. Ett exempel:

4. Parterna förbinder sig att själva eller genom ombud eller genom av dem utsedda styrelseledamöter vid bolagsstämmor, styrelsesammanträden eller eljest utöva sin rösträtt på sätt som erfordras för genomförande av detta avtals bestämmelser.

När det gäller aktieägarnas ingrepp i förvaltningen av bolaget bör skiljas mellan ingrepp i styrelsens konstitution och i dess funktion. Ingrepp i konstitutionen rör främst frågan om hur många styrelseledamöter det skall vara och hur de skall utses. Ingrepp i styrelsens funktion kan uppdelas i ingrepp i tillkomsten av beslut och i beslutsinnehållet. Tillkomsten av beslut rör det sätt varpå styrelsen träffar sina beslut, härunder frågan huruvida dessa beslut kräver viss beslutsförhet eller särskild majoritet. Ingrepp i beslutsinnehållet binder kontraktsmässigt styrelsen till att träffa beslut av ett bestämt innehåll eller till att följa en bestämd bolagspolicy.

4.2 Styrelsens sammansättning – ABL

Styrelsen i ett aktiebolag skall som huvudregel bestå av minst tre ledamöter. Om aktiekapitalet eller maximikapitalet inte uppgår till en miljon kronor, kan dock styrelsen bestå av en eller två ledamöter. I sådana fall måste dock en suppleant finnas. Syftet med denna regel är att undvika de olägenheter som kan uppkomma, om det i en styrelse med en eller två ledamöter inträffar dödsfall eller förhinder för ledamot att tjänstgöra, se ABL 8:1, 1 st. I bolagsordningen skall anges antalet eller lägsta och högsta antalet styrelseledamöter samt suppleanter, om sådana skall finnas, se ABL 2:4, 6 p. samt klausulerna 5, 8 och 11 nedan.

Styrelsen utses som regel genom *val* på bolagsstämman, ABL 8:1, 2 st. Det sägs visserligen inte uttryckligen i lagen, men lagen förutsätter att valet av styrelse skall ske på ordinarie bolagsstämma. I bolagsordningen finns också i regel en bestämmelse om att styrelseval är ett obligatoriskt ärende på den ordinarie bolagsstämman.

Till styrelseledamot anses den vald som fått de flesta rösterna. Skulle lika röstetal uppkomma, avgörs valet genom lottdragning, såvida inte annat beslutas av bolagsstämman innan valet förrättas, se ABL 9:13, 1 st.

I bolagsordningen kan dock föreskrivas, att en eller flera, eventuellt alla, styrelseledamöter skall utses på annat sätt än genom val på bolagsstämma, se ABL 8:1, 2 st. Denna möjlighet beaktas dock inte i det följande.

Styrelseledamots uppdrag gäller för tid som anges i bolagsordningen. Uppdragstiden, som skall bestämmas så att uppdraget upphör vid slutet av ordinarie bolagsstämma, där styrelseval äger rum, får inte omfatta mer än fyra räkenskapsår, se ABL 2:4, 6 p. och 8:1, 3 st. samt klausulerna 5, 8 och 11 nedan.

Av ovanstående regler framgår att den eller de aktieägare, som har majo-

ritet på bolagsstämman, kan välja bolagets styrelse. En eventuell aktieägarminoritet har inte någon legal rätt till styrelserepresentation, något som kan vara otillfredsställande i fåmansbolag. För att i viss mån råda bot på detta förhållande infördes genom lagändring år 1981 en bestämmelse i ABL 9:12, 4 st, som ger varje aktieägare i bolag med högst tio aktieägare rätt till insyn i bolaget. (Se Kedner-Roos I s. 250 f. m. hänv.)

Vid lika röstetal skall valet som sagt avgöras genom lottdragning, om inte annat beslutas av stämman innan valet förrättas. Denna bestämmelse är främst av intresse i bolag, där aktierna ägs av två aktieägare eller grupper av aktieägare med samma röststyrka. I sådana bolag kan regeln leda till icke önskvärda resultat.

Om aktieägarna inte kommer överens om vem som skall väljas till styrelseledamot, skall alltså som regel lotten avgöra. Vanligen torde väl denna bestämmelse öka aktieägarnas kompromissbenägenhet. Men kvarstår oenighet kan en av aktieägarna med lottens hjälp få majoritet i styrelsen, något som vanligen inte är avsett. Den vinnande aktieägaren eller gruppen av aktieägare får makten i bolaget under styrelsens mandatperiod.

Den förlorande aktieägaren eller aktieägargruppen kan då tänkas begära en extra bolagsstämma, för att på denna åter vädja till lotten. Det gäller då först att vinna lottdragningen om vem som skall vara ordförande på den extra stämman, för att sedan med dennes utslagsröst entlediga styrelsen. Därefter måste man vinna lottningen om den nya styrelsen. En sådan konfliktssituation kan inverka mycket negativt på samarbetet i bolaget.

Föreskrivs i bolagsordningen att styrelsens ordförande jämväl skall vara ordförande på bolagsstämma, kan den eller de aktieägare som från början vunnit styrelsevalet och därmed fått rätt att välja styrelseordförande förhindra att den nya styrelsen entledigas på extra bolagsstämma. Den andra aktieägaren eller gruppen av aktieägare har ingen möjlighet att komma ur sitt underläge. (Se Birke s. 80, Kedner-Roos I s. 246 m. hänv. och Rodhe s. 185 ff.)

Även föreskriften i ABL 9:13 att stämman innan valet förrättas kan besluta att valet vid lika röstetal skall avgöras på annat sätt än genom lottdragning, kan få vittgående konsekvenser i 50/50-bolag. Om stämmans ordförande skall utses genom val på bolagsstämman och aktieägarna inte kan ena sig, skall valet avgöras genom lottdragning. Den som blir vald till stämмоordförande kan därefter med sin utslagsröst genomdriva att vid lika röstetal samtliga val på bolagsstämman skall avgöras genom ordförandens utslagsröst.

De sist antydda problemen kan undvikas genom en förskrift i bolagsord-

ningen, att val vid lika röstetal alltid skall avgöras genom lottdragning. En sådan regel medför att lagens huvudregel inte kan rubbas genom beslut på bolagsstämman.

I detta sammanhang skall också nämnas något om reglerna i lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda. Enligt den lagen har de anställda i bolag som under det senast förflutna räkenskapsåret här i landet sysselsatt i genomsnitt minst 25 arbetstagare rätt att utse två ledamöter i styrelsen (arbetstagarledamöter) och en suppleant för varje sådan ledamot. Har företaget minst 1.000 anställda har de anställda rätt till tre ledamöter och suppleanter för dem. Antalet arbetstagarledamöter får dock inte överstiga antalet övriga styrelseledamöter.

I fåmansbolag kan reglerna om anställdas rätt till styrelserepresentation rubba maktförhållandet mellan två eller flera aktieägare eller grupper av aktieägare. Enligt 17 § i lagen kan dispens ges från lagen i sådana fall.

Dispens kan beviljas om löntagarrepresentation skulle medföra väsentliga olägenheter. Detta kan vara fallet om styrelsen är politiskt sammansatt eller att något särskilt arrangemang vidtagits för att få en speciell intressabalans. Lagen påpekar också det fall att bolagsordningen eller motsvarande föreskriver särskild röstmajoritet för styrelsens beslut.

Frågor om dispens prövas av en särskild nämnd, se lagens 18 § och förordningen (1976:465) med instruktion för nämnden för styrelserepresentationens frågor. Meddelas dispens skall nämnden ställa villkor som medför att de anställdas intresse av insyn och inflytande tillgodoses i annan ordning. Nämndens beslut kan inte överklagas.

I praktiken torde dispensmöjligheterna utnyttjas i ganska liten utsträckning.

Inom styrelsen skall en ledamot vara *ordförande*. Ordförande väljs normalt av styrelsen, när den konstituerat sig efter styrelsevalet. Vid lika röstetal avgöres valet genom lottdragning. Bolagsstämman kan emellertid, exempelvis i samband med val av styrelse, besluta att en viss ledamot skall vara ordförande. Vidare kan bolagsordningen innehålla särskilda föreskrifter om vilken ledamot, som skall vara ordförande i styrelsen. Se ABL 8:8, 1 st.

Om bolagets aktiekapital eller maximikapital uppgår till minst en miljon kronor, och verkställande direktör enligt ABL 8:3 sålunda skall utses, får denne inte tillika vara ordförande i styrelsen, se ABL 8:8, 1 st. 4 p. Tanken med denna regel är, att det skall finnas en ledamot i styrelsen som har tillräckligt stark ställning för att bilda motvikt till verkställande direktören. Understiger aktiekapitalet eller maximikapitalet i bolaget en miljon kro-

nor, finns det inget hinder mot att samma person är både ordförande i styrelsen och verkställande direktör.

Den eller de aktieägare, som har majoritet på bolagsstämman, kan enligt ovanstående regler utse styrelsens ordförande, antingen så att man på bolagsstämman beslutar vem som skall vara ordförande eller så att man genom majoritet i styrelsen kan utse ordförande vid val inom styrelsen. En eventuell minoritet i bolaget har, som ovan nämnts, inte laglig rätt till representation i styrelsen. Inte heller kan den påverka valet av styrelseordförande.

I bolag, där aktierna ägs av två aktieägare eller grupper av aktieägare med samma röststyrka, är ordförandeposten som nämnts av särskild betydelse. Detta beror på att ordföranden har utslagsröst i styrelsen.

Har styrelsevalet utfallit så att båda aktieägarna blivit lika representerade i styrelsen, och kan aktieägarna inte enas om vilken ledamot som skall vara ordförande, skall enligt ABL 8:8, 1 st. lotten avgöra valet. Den part som vinner valet har därefter utslagsröst i styrelsen. Innehåller bolagsordningen föreskrifter om att styrelsens ordförande tillika skall vara ordförande på stämman, får ordförandevalet ännu större betydelse (jfr Rodhe s. 188 f).

4.3 Styrelsens sammansättning – aktieägaravtal

Allmänt

Frågan om styrelsens sammansättning är en mycket viktig punkt för aktieägaravtalet. Det finns en avgörande skillnad i regleringen om det är ett bolag med två likställda aktieägare eller grupper av aktieägare jämfört med om det är ett bolag med fler än två aktieägare eller grupper av aktieägare.

50/50-bolag

En bestämmelse om *styrelsens storlek* i ett aktieägaravtal fyller ingen självständig uppgift. Frågan måste ju under alla förhållanden regleras i bolagsordningen. Intas en bestämmelse i avtalet får den naturligtvis inte strida mot motsvarande bestämmelse i bolagsordningen. Är bestämmelsen i bolagsordningen utformad så att den anger det lägsta och högsta antal ledamöter och suppleanter som styrelsen skall bestå av, bör parterna inom den

angivna ramen kunna bestämma i avtalet att styrelsen tills vidare skall bestå av ett visst antal ledamöter och suppleanter.

Som ovan visats kan en av två jämnstarka aktieägare eller grupper av aktieägare lätt komma i underläge. I syfte att skapa balans mellan två aktieägare eller grupper av aktieägare kan man i ett aktieägaravtal föreskriva *hur styrelsen skall utses och hur den skall vara sammansatt*. För att uppnå full balans måste man bland annat reglera vem som skall vara styrelsens ordförande, eftersom denne har utslagsröst vid lika röstetal i styrelsen.

Då man författar ett aktieägaravtal bör man beakta reglerna i lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda. I den lagen finns tvingande regler om anställdas rätt till styrelserepresentation i vissa aktiebolag och ekonomiska föreningar. Styrelseledamöter som tillsätts med stöd av denna lagstiftning kan rubba balansen mellan aktieägarna i ett fämansbolag. I vissa fall kan dispens ges från lagen. För att undvika att arbetstagarledamöterna får en vägmästarroll i de fall dispens från lagen inte söks eller inte beviljas kan man exempelvis höja kraven för styrelsebeslut i vissa viktiga frågor. Se vidare härom nedan.

Som ovan påpekats är de särskilt viktigt att reglera vem av styrelsens ledamöter som skall vara *ordförande i styrelsen* i ett 50/50-bolag. Det finns ett antal olika sätt att reglera ordförandefrågan i sådana bolag.

En lösning är att föreskriva att ordföranden vartannat år skall utses av den ene aktieägaren eller aktieägargruppen och vartannat år av den andra, se klausul 6 nedan. Genom en sådan föreskrift kan man dämpa tendensen till maktmissbruk aktieägarna emellan. Om den som för tillfället sitter som ordförande utnyttjar situationen, kan han förvänta sig motåtgärder när det blir den andres tur.

En i stort sett likartad effekt kan man uppnå genom att föreskriva att den ene aktieägaren äger utse styrelsens ordförande, medan den andra äger utse bolagets verkställande direktör, se klausul 7 nedan. Den verkställande direktören kan då inom sitt kompetensområde balansera den makt som motparten, styrelseordföranden, kan utöva genom sin utslagsröst.

Denna metod ger dock inte full balans, eftersom ordförandens och verkställande direktörens uppgifter är något olika liksom att styrelsen principiellt står över den verkställande direktören. Under alla förhållanden bör det föreskrivas i aktieägaravtalet att verkställande direktören i en situation som denna inte kan uppsägas utan viss majoritet.

Väljer man att låta styrelsen bestå av ett udda antal ledamöter, kan man föreskriva att vardera aktieägaren äger utse lika många ledamöter samt att en ledamot, som tillika skall vara styrelsens ordförande, skall utses av ak-

tieägarna gemensamt, se klausul 9 nedan. En sådan regel kan emellertid leda till svårigheter, om aktieägarna inte kan ena sig om valet. Det är därför lämpligt att föreskriva att ordföranden skall utses av en neutral instans, om aktieägarna inte kan komma överens, se klausul 10 nedan. En annan lösning är att i avtalet fastställa vem den opartiske ordföranden skall vara. Väljer aktieägarna att låta en utomstående opartisk person ingå i styrelsen, fordras förutseende och försiktighet vid personvalet. Rättspraxis visar att det kan finnas risk för att en sådan utomstående ledamot ställer sig på den ene aktieägarens sida istället för att jämkä och medla mellan aktieägarna. Därför är det i sådana fall lämpligt att dra upp riktlinjerna för den opartiske ledamotens verksamhet i ett särskilt avtal. (Jfr ovan samt Roos s. 110).

Lösningarna kan konkretiseras på följande sätt:

A. Styrelsen skall bestå av ett jämnt antal ledamöter

I bolagsordningen intas exempelvis följande klausul:

5. Styrelsen skall bestå av fyra ledamöter jämte två suppleanter. Ledamöterna och suppleanterna väljs årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma.

Denna bestämmelse kan sedan kompletteras med en av följande två klausuler i aktieägaravtalet:

6. Bolagets styrelse skall bestå av fyra ledamöter jämte två suppleanter. Av dessa äger A utse två ledamöter samt en suppleant och B två ledamöter samt en suppleant. Styrelsens ordförande utses vartannat år av A och vartannat år av B. Första gången utses ordförande av A.

7. Bolagets styrelse skall bestå av fyra ledamöter jämte två suppleanter. Av dessa äger A utse två ledamöter samt en suppleant och B två ledamöter samt en suppleant. Styrelsens ordförande skall utses av A, medan B äger utse bolagets verkställande direktör.

B. Styrelsen skall bestå av ett udda antal ledamöter

I bolagsordningen intas exempelvis följande klausul:

8. Styrelsen skall bestå av fem ledamöter jämte två suppleanter. Ledamöterna och suppleanterna väljs årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma.

Bestämmelsen kompletteras sedan med följande klausul i aktieägaravtalet:

9. Bolagets styrelse skall bestå av fem ledamöter jämte två suppleanter. Av dessa utses två ledamöter och en suppleant av A, två ledamöter och en suppleant av B och en ledamot, som tillika skall vara styrelsens ordförande, utses av parterna gemensamt.

Ett sådant arrangemang kan emellertid, som ovan framhållits, leda till komplikationer för den händelse aktieägarna inte kan ena sig om valet. Följande tillägg bör därför göras:

10. Senast två månader före ordinarie bolagsstämma skall parterna söka ena sig om val av styrelseordförande för följande mandatperiod om ett år. Om överenskomelse inte uppnås, skall parterna genast hos Handelskammaren i... begära att denna föreslår styrelseordförande.

Parterna förbinder sig att medverka till, att den av handelskammaren föreslagna personen blir vald till styrelseordförande.

Det måste emellertid uppmärksammas att en balans i styrelsen är betydelselös om det inte samtidigt sker en koordinering med reglerna om beslut på bolagsstämman, jfr nedan kapitel 8. Det synes vara mindre lämpligt att skapa ett balanssystem i styrelsen genom en neutral ordförande om en aktieägare som inte är tillfredsställd med ett beslut av styrelsen kan hänskjuta frågan till bolagsstämman som med stöd av sin överordnade ställning upphäver styrelsebeslutet. Till detta kommer att det kan vara viktigt att uppmärksamma kompetensfördelningen mellan bolagsstämman och styrelsen. Om inte en majoritet skulle kunna få igenom ett beslut i styrelsen, kan det hända att frågan hänskjuts till stämman där beslutet kan fattas.

Övriga bolag

I fråga om *styrelsens storlek* och *anställdas rätt till styrelserepresentation* hänvisas till vad ovan sagts beträffande 50/50-bolag.

I bolag, där aktierna ägs av fler än två aktieägare eller aktieägargrupper, kan en eller flera av aktieägarna komma i minoritet i förhållande till de övriga aktieägarna tillsammans. För att ge varje eller vissa större aktieägare eller grupper av aktieägare möjlighet till insyn i bolaget kan man ta in föreskrifter i aktieägaravtalet som ger dessa möjlighet att bli *representerade i styrelsen*.

Vill man dessutom ge minoriteten rätt till inflytande över bolagets för-

valtning måste man också reglera *beslutsfattandet* i styrelsen exempelvis genom att höja kraven för beslut. Detta kan dock leda till en läsning av styrelsens arbete. En lämpligare metod är måhända att förse styrelsen med en eller flera utomstående ledamöter, se s. 42 och klausul 12–13 nedan.

Vem av styrelsens ledamöter som skall vara *styrelsens ordförande* är, som vi sett ovan, av särskild betydelse i 50/50-bolag. I övriga bolag är inte ordförandeposten av lika stor betydelse. Frågan behöver därför som regel inte regleras i aktieägaravtalet.

I fall när bolaget har tre aktieägare och styrelsen skall bestå av fem ledamöter kan man exempelvis ta in följande klausul i bolagsordningen:

11. Styrelsen skall bestå av fem ledamöter jämte två suppleanter. Ledamöterna och suppleanterna väljs på ordinarie bolagsstämma för tiden intill dess ordinarie bolagsstämma hållits under tredje räkenskapsåret efter valet.

Bestämmelsen kan sedan kompletteras med följande klausul i aktieägaravtalet:

12. Bolagets styrelse skall bestå av fem ledamöter jämte två suppleanter. Av dessa skall varje part äga utse en ledamot. En ledamot, som samtidigt skall vara styrelsens ordförande, skall vara advokat i . . . En ledamot skall vara opartisk affärsman. Av suppleanterna skall en vara personlig suppleant för ordföranden och en personlig suppleant för den opartiske affärsmannen. De två utomstående ledamöterna samt suppleanterna för dessa utses av parterna gemensamt.

Ett sådant arrangemang kan emellertid leda till komplikationer om aktieägarna inte kan enas om personvalet. Följande tillägg bör därför göras:

13. Senast två månader före ordinarie bolagsstämma skall parterna söka ena sig om valet av de utomstående ledamöterna och suppleanterna för följande mandatperiod om tre år. Om överenskommelse inte uppnås, skall parterna genast hos Handelskammaren i . . . begära att denna föreslår de utomstående ledamöterna och suppleanterna.

Parterna förbinder sig att medverka till att de av handelskammaren föreslagna ledamöterna och suppleanterna blir valda.

Vill man endast ge vissa större aktieägare rätt till representation i styrelsen kan man ta in följande klausul i bolagsordningen:

14. Bolagets styrelse skall bestå av lägst tre och högst sju ledamöter med lägst tre

och högst sju suppleanter. Ledamöterna och suppleanterna väljs årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma.

Denna bestämmelse kan sedan kompletteras med följande klausul i aktieägaravtalet:

15. Bolagets styrelse skall väljas så, att varje aktieägare eller grupp av aktieägare, som representerar minst 15 % av bolagets aktiekapital, tillsätter en ledamot och en suppleant.

En sådan bestämmelse har bland annat den fördelen att den kan tillämpas i oförändrat skick även efter ändringar i aktiefördelningen.

4.4 Styrelsens beslutsfattande – ABL

Styrelsen är *beslutsför*, om mer än hälften av hela antalet ledamöter är närvarande vid styrelsesammanträdet. Med hela antalet styrelseledamöter förstås det antal, som skall finnas enligt bolagsordningen, eller, om där anges ett lägsta och ett högsta antal, det antal som skall finnas enligt bolagsordningen och bolagsstämmans beslut. I bolagsordningen kan intas strängare bestämmelser om beslutsförhet, ABL 8:9, 1 st.

Beslut i ett ärende får inte fattas, om inte såvitt möjligt varje styrelseledamot erhållit tillfälle att deltaga i dess behandling. Skall vid förfall för styrelseledamot suppleant inträda i dennes ställe, skall suppleanten beredas tillfälle därtill. Vidare fordras för att beslut skall få fattas, att samtliga styrelseledamöter, såvitt möjligt, fått tillfredsställande underlag för att avgöra ärendet. Se ABL 8:9, 1 st. Styrelseledamot, som är förhindrad att deltaga i styrelsesammanträde eller eljest utöva sina funktioner, kan inte göra detta genom ombud (Nial s. 181).

Som *styrelsens beslut* gäller, om inte bolagsordningen föreskriver särskild röstmajoritet, den mening, för vilken vid sammanträde mer än hälften av de närvarande röstar eller vid lika röstetal den mening ordföranden biträder. Om styrelsen inte är fulltalig, skall de som röstar för beslutet utgöra mer än en tredjedel av hela antalet styrelseledamöter, om ej annat föreskrives i bolagsordningen. Se ABL 8:9, 2 st. Genom bestämmelser i bolagsordningen kan man såväl skärpa som lindra ABL:s omröstningsregler.

Har ett styrelsebeslut tillkommit på ett sätt som strider mot lag eller bolagsordning, kan detta ibland medföra att beslutet inte kan verkställas med bindande verkan för bolaget. Blir ett sålunda tillkommet beslut bindande,

kan skadeståndskrav enligt ABL 15 kap. komma ifråga mot deltagande styrelseledamöter.

4.5 Styrelsens beslutsfattande – aktieägaravtal

Allmänt

Tillkomsten av styrelsens beslut kan särskilt regleras genom bestämmelser om förhöjda krav på beslutsförhet eller på erforderlig majoritet för beslut. Genom sådana bestämmelser kan förhindras att vissa styrelseledamöter blir tungan på vågen i fall av oenighet mellan två aktieägare. Bestämmelser om beslutsförhet får inte förväxlas med bestämmelser om kvalificerad majoritet.

(A) BESLUTSFÖRHET

Är man inte tillfreds med ABL:s regler om styrelsens beslutsförhet kan föreskrifter härom införas i aktieägaravtalet. Kraven på beslutsförhet kan dock endast ökas. De förhöjda krav på beslutsförhet som kan uppställas kan vara absoluta eller relativa. Kravet är absolut om det fastslås att ett bestämt antal styrelseledamöter skall vara närvarande. Härvid måste man vara uppmärksam på att koordinera med bestämmelserna om antalet styrelseledamöter i bolagsordningen. Finns det också möjlighet för de anställda att utse ledamöter utan att man känner till om denna kommer att utnyttjas vid en framtida tidpunkt säger det sig självt att ett absolut krav på beslutsförhet i aktieägaravtalet kan bli mindre ändamålsenligt.

Det är därför rekommendabelt att arbeta med en relativt definierad beslutsförhet, exempelvis att styrelsen är beslutsför när minst två tredjedelar av samtliga ledamöter är närvarande.

Slutligen kan man välja alternativa absoluta formuleringar. Det kan föreskrivas att styrelsen, om den består av tre medlemmar, är beslutsför om två är närvarande, att den, om den består av fyra eller fem medlemmar, är beslutsför om fyra är närvarande osv. Reellt är detta enbart ett sätt att beskriva en relativt definierad beslutsförhet. Det är kanske också det bästa sättet eftersom det tvingar författaren att mer detaljerat tänka igenom de enskilda situationerna.

Det kan fastställas i aktieägaravtalet att styrelsen endast är beslutsför om samtliga ledamöter är närvarande. En sådan bestämmelse kan möjligen

vara ändamålsenlig när en snäv krets av aktieägare leder bolaget och alla önskar att ha full insyn i bolaget men den är inte ofarlig, eftersom den enkelt kan förlama bolagets ledning. Av samma orsak är föreskriften inte ägnad som en generell bestämmelse om beslutsförhet vid alla typer av frågor utan endast vid vissa vittgående frågor där alla bör få möjlighet att ta ställning.

(B) MAJORITET

Om man önskar höja majoritetskraven, kan man inta särskilda föreskrifter i aktieägaravtalet. Det framgår av vad ovan sagts att man kan uppställa krav på särskild majoritet.

Det är knappast ändamålsenligt att föreskriva förhöjd majoritet i alla angelägenheter. En genomgång bör göras av de angelägenheter där man vill gardera sig mot att beslut träffas med enkel majoritet.

Det bör erinras om att ett förhöjt majoritetskrav i realiteten betyder att man etablerar en vetorätt för en minoritet av en viss storlek.

Förhöjda majoritetskrav kan vara ändamålsenliga också när det inte är fråga om minoritetsskydd utan om två lika starka aktieägargrupper som genom bolagsordningen, exempelvis klassvis röstning, eller genom ett aktieägaravtal etablerat en styrelse i paritet. En av grupperna kan därvid få ett avgörande inflytande, nämligen om det är bestämt att ordförandens röst skall vara utslagsgivande eller då en styrelseledamot för den ena gruppen drabbas av jäv. I vittgående frågor kan en höjning av majoritetskraven därför vara ändamålsenlig för att undvika att den ena parten överröstas.

I vissa mycket viktiga angelägenheter där det nuvarande tillståndet eventuellt är ett resultat av en hårfin balans mellan olika aktieägargrupper kan det vara ändamålsenligt att föreskriva att beslutet kräver enighet. Därvid bör det klart framgå om man menar enighet bland avgivna röster eller biträde från samtliga styrelseledamöter.

Exempel på frågor där särskild majoritet eller enighet kan krävas är (a) anställande av verkställande direktör, (b) ändring av verkställande direktörs anställningsvillkor, (c) anställande av familjemedlemmar eller andra närstående i bolagets tjänst, (d) ingående av andra former av avtal med styrelseledamöter, direktörer och aktieägare eller dessa persongrupper närstående, (e) omläggning av bolagets verksamhet, (f) etablering/nedläggning av filialer, (g) köp, försäljning, pantsättning av fast egendom över ett visst belopp, (h) väsentliga dispositioner (härunder försäljning, pantsättning eller licensgivning) rörande bolagets patent, varumärke, mönster eller andra immateriella rättigheter samt know-how, (i) ingående av finansiella avtal

och pantsättning över viss gräns, (j) ingående av licensavtal som licenstagare och licensgivare, (k) uthyrning av fast egendom, (l) träffande av leveransavtal över ett visst kapitaliserat nuvärde, (m) träffande av vissa uppräknade kontraktstyper över en viss beloppsgräns, (n) väsentliga dispositioner över kapitalandel, organisatoriska eller ekonomiska förhållanden i hel- eller delägda dotterbolag, (o) träffande av aktieägaravtal rörande dotterbolag, (p) träffande av samarbetsavtal med andra bolag, (q) förslag till ändring av bolagets aktiekapital samt (r) förslag till ändring av bolagets bolagsordning.

Majoritetskravet kan sättas i relation till de röstande eller till hela styrelsen.

Ett aktieägaravtal kan också uppehålla sig kring det innehåll som styrelsens beslut skall ha. Innehållet i avtalet kan variera från ganska intetsägende bestämmelser om bolagspolicy till mycket specificerade föreskrifter om beslutsresultat i en lång rad konkret förutsägbara situationer. Det är oklart i vad mån sådana bestämmelser binder styrelsen. Det får anses klart att styrelseledamöter i princip inte kontraktsmässigt kan binda sin beslutanderätt varken med avseende på styrelsebeslutets tillkomst eller innehåll bortsett från de bindningar som ävilar dem enligt ABL och bolagsordningen.

50/50-bolag

Genom bestämmelser i ett aktieägaravtal kan man som ovan sagts skärpa ABL:s regler om *styrelsens beslutsförhet*. En sådan bestämmelse kan dock vara till hinder för de snabba beslut och åtgärder som affärslivet ofta kräver. Det kan emellertid vara nödvändigt att ta in en sådan föreskrift i aktieägaravtal, om man vill bibehålla balansen mellan två jämnstarka aktieägare eller grupper av aktieägare. En medelväg är att i aktieägaravtalet ta in en bestämmelse om att styrelsen skall vara fulltalig vid avgörandet av särskilt viktiga ärenden. En sådan bestämmelse kan utformas på följande sätt:

16. Styrelsen är beslutsför i nedanstående ärenden endast när samtliga ledamöter är närvarande:

Består styrelsen av ett udda antal ledamöter, varav vardera aktieägaren utsett lika många och en ledamot, som tillika är styrelsens ordförande, utsetts av aktieägarna gemensamt, se klausul 8 ovan, kan man reglera beslutsförheten i aktieägaravtalet på följande sätt:

17. Styrelsen är beslutsför när en ledamot från vardera sidan och styrelsens ordförande är närvarande.

Det kan vara lämpligt att ta in föreskrifter i aktieägaravtalet som rör kallelse till styrelsesammanträde och liknande. På så sätt kan man konkretisera de vaga reglerna i ABL 8:9, 1 st., 2 p. Här följer ett exempel:

18. Kallelse till styrelsesammanträde skall utsändas minst fjorton dagar före sammanträdet med fullständig föredragningslista och därefter skall senast sju dagar före sammanträdet utsändas erforderlig dokumentation så långt detta är möjligt.

I 50/50-bolag kan man i regel behålla ABL:s *omröstningsregler*. I sådana bolag är det oftast tillräckligt att reglera valet av styrelse och styrelsens ordförande.

Ibland föreskrivs dock att viktiga frågor skall avgöras genom enhälligt styrelsebeslut. Särskilt gäller detta i bolag där de anställda har rätt till styrelserepresentation. Risken är annars att arbetstagarledamöterna får en vågmästarroll i sådana frågor.

Följande klausul kan intas i aktieägaravtalet:

19. Styrelsen fattar sina beslut med enkel majoritet utom i nedan angivna frågor, då samtliga närvarande ledamöter måste vara eniga om beslutet, nämligen:

Om man inför en dylik klausul i aktieägaravtalet bör det dock helst öppnas möjligheter att förhindra läsning om man inte kan bli eniga om beslutet. Följande tillägg kan göras:

20. Om beslut i här angivna frågor inte kan träffas, trots att ärendet är tillfredsställande utrett, skall parterna genast hos Handelskammaren i X-stad hemställa om utseende av en opartisk person att som ensam skiljeman snarast framlägga förslag till styrelsebeslut i frågan.

Parterna förbinder sig att medverka till att beslut fattas i enlighet med vad skiljemannen föreslagit.

Övriga bolag

Vill man ge en minoritet, som är representerad i styrelsen, möjlighet att påverka de beslut som fattas i styrelsen måste man inta en föreskrift om *styrelsens beslutsförmåga* i aktieägaravtalet. Man kan exempelvis föreskriva att styrelsen för att vara beslutsför skall vara fulltalig. En sådan bestämmelse kan emellertid möjliggöra för en minoritet att förhindra beslut genom att

utebli från styrelsesammanträdena. En medelväg är att föreskriva att styrelsen skall vara fulltalig vid avgörandet av vissa viktiga ärenden, se klausul 16 ovan. I övrigt hänvisas till vad som sagts ovan beträffande styrelsens beslutsförhet i 50/50-bolag.

Vill man ge en minoritet ett reellt inflytande i styrelsen är emellertid regler om styrelsens beslutsförhet inte tillräckliga. Det blir då nödvändigt att genom föreskrifter i aktieägaravtalet höja kraven för styrelsebeslut utöver vad som skall gälla enligt *omröstningsreglerna* i ABL. Härigenom kan en minoritet få rätt till veto. Detta kan emellertid leda till läsning och beslutsförlamning i styrelsen. Aktieägaravtalet bör därför föreskriva att konfliktfyllda beslut skall kunna hänskjutas till en utomstående opartisk person eller grupp av personer. Ett enklare alternativ kan vara att istället låta utomstående opartiska personer ingå som ledamöter i styrelsen.

Som exempel kan vi ta ett aktiebolag med tre aktieägare och där styrelsen skall bestå av fem ledamöter. Här kan man först låta varje aktieägare utse en styrelseledamot. Gemensamt utser sedan aktieägarna två utomstående opartiska ledamöter, varav en skall vara styrelsens ordförande. Genom ett sådant arrangemang uppnår man, att var och en av de tre aktieägarna har möjlighet att mot de två andra få igenom ett styrelsebeslut om han har de opartiska medlemmarna i styrelsen med sig. De opartiska styrelsemedlemmarna kan på så sätt hindra att någon av aktieägarna utsätts för maktövertagande av de två andra gemensamt. Se klausul 12 ovan.

I fråga om regler om *förhöjda krav* för styrelsebeslut och konfliktlösning hänvisas till vad ovan anförts om förhållandena i 50/50-bolag.

En ytterligare angreppsvinkel på de här diskuterade problemen är, som ovan nämnts, att i avtalet dra upp riktlinjer för röstningen i styrelsen i vissa viktiga frågor.

5 Verkställande direktör

5.1 ABL

I bolag, vars aktiekapital eller maximikapital uppgår till minst en miljon kronor, och där styrelsen sålunda skall bestå av minst tre ledamöter, *skall* verkställande direktör (VD) utses. I andra bolag *kan* VD utses. VD utses av bolagets styrelse. Endast en VD får utses. Se ABL 8:3, 1 st. Som tidigare påpekats får inte samma person vara både ordförande i styrelsen och VD, om aktiekapitalet eller maximikapitalet i bolaget uppgår till minst en miljon kronor. Se ABL 8:8, 1 st., 4 p.

Såsom suppleant till VD kan utses en eller flera vice VD, se ABL 8:3, 2 st.

Vanligen är VD ledamot av styrelsen, men han kan även utses utanför styrelsen, om inte bolagsordningen eller bolagsstämman föreskriver annat.

VD är anställd i bolaget genom ett vanligt tjänsteavtal. Detta kan vara slutet på viss tid eller tillsvidare med viss uppsägningstid.

5.2 Aktieägaravtal

Ett aktieägaravtal kan innehålla föreskrifter som reglerar valet av VD. Detta gäller såväl då VD måste finnas enligt ABL som i andra fall. I avtalet kan exempelvis föreskrivas att en viss person äger rätt att utse VD. Man kan även fastslå i avtalet att en viss namngiven person tills vidare skall vara bolagets VD. VD:s anställningsvillkor, lön, pensionsförmåner etc. regleras lämpligen i ett särskilt anställningsavtal.

I aktieägaravtalet kan exempelvis någon av följande bestämmelser intas:

21. A äger utse bolagets verkställande direktör.

22. Parterna är överens om att till verkställande direktör skall utses NN. NN:s anställningsförhållande skall regleras enligt särskilt anställningsavtal.

Se även s. 41 samt klausul 7 ovan.

6 Firmateckning

6.1 ABL

För att ett aktiebolag skall bli berättigat eller förpliktigt genom rättshandlingar i dess namn, måste bolaget bland annat ha företrätts av en eller flera personer, som är behöriga att företräda bolaget och teckna dess firma. En sådan behörighet kan bland annat grunda sig på ABL eller på beslut av bolagets styrelse.

Behörighet att företräda bolaget och teckna dess firma tillkommer *enligt lag* alltid bolagets styrelse. Med styrelse förstås här beslutande styrelse. Den eller de personer, som bildar majoritet i styrelsen, kan sålunda också företräda bolaget utåt. (Se ABL 8:11, 1 st.)

Även bolagets VD har inom vissa gränser en legal behörighet att företräda bolaget och teckna dess firma. Sålunda äger VD företräda bolaget beträffande åtgärder, som innefattas i den löpande förvaltningen eller som är av brådskande natur. Se ABL 8:12 samt 8:6.

Genom *styrelsebeslut* kan styrelseledamot, VD eller annan bemyndigas att företräda bolaget och teckna dess firma. Sådant bemyndigande kan när som helst återkallas av styrelsen, ABL 8:11, 4 st. För registrering i aktiebolagsregistret skall anmälas av vilka och hur bolagets firma tecknas, ABL 8:15.

Styrelsen kan föreskriva att rätten att företräda bolaget och teckna dess firma får utövas endast av två eller flera personer i förening, s.k. *kollektiv firmateckning*. Härigenom får styrelsen en viss kontroll över att enskilda firmatecknare inte missbrukar sin behörighet. En sådan inskränkning i firmatecknares befogenhet skall anmälas för registrering i aktiebolagsregistret. Vad som blivit infört där och kungjort i Post- och Inrikes Tidningar skall i regel anses ha kommit till tredje mans kännedom, ABL 18:3.

Styrelsen kan även föreskriva andra inskränkningar i firmatecknares be-

fogenhet. Sålunda kan man inskränka firmatecknarens rätt att företräda bolaget till vissa typer av rättshandlingar, s.k. *kvalificerad firmateckning*. En sådan inskränkning får dock inte registreras. (Se ABL 8:11, 3 st. 2 p. och TSA 1971 s. 2.) Detta innebär att bolaget för att undgå bundenhet måste visa, att motparten insåg eller bort inse inskränkningen. (Se ABL 8:14).

I stället för att bemyndiga en person att teckna bolagets firma och att inskränka hans befogenhet till vissa typer av rättshandlingar, är det därför i regel lämpligare att *befullmäktiga* honom att företa samma rättshandlingar. Handlar han då utanför sin behörighet, blir bolaget inte bundet av rätts-handlingen, 10 § avtalslagen.

6.2 Aktieägaravtal

Styrelsens och VD:s legala firmateckningsrätt kan inte avtalas bort. En bestämmelse som exempelvis berövar VD hans rätt att företräda bolaget är alltså att betrakta som ogiltig.

I aktieägaravtal föreskrivs ofta att vissa personer skall ha behörighet att företräda bolaget och teckna dess firma, se klausul 23–25 nedan. Härigenom förpliktas styrelsen att förordna dessa personer till firmatecknare. Enbart föreskrifterna i avtalet ger inte de däri angivna personerna behörighet att företräda bolaget, utan beslut härom måste träffas av styrelsen. Beslutet skall sedan i vederbörlig ordning anmälas för registrering i aktiebolagsregistret.

Aktieägaravtalet kan innehålla föreskrifter om att bolagets firma skall tecknas kollektivt eller att en viss firmatecknare endast har rätt att företräda bolaget vid vissa typer av rättshandlingar. I bolag, där aktierna ägs av två personer med samma röststyrka, kan det vara lämpligt att föreskriva att bolagets firma skall tecknas av representanter för bägge parter, se klausul 24 nedan. Vidare kan man föreskriva att en viss person skall befullmäktigas att företa vissa rättshandlingar, se nedan klausul 25.

Exempel på utformning av föreskrifter om firmateckning i aktieägaravtal:

23. Bolagets firma skall tecknas, förutom av styrelsen, av X ensam eller av X och Z i förening.

24. Bolagets firma skall tecknas, förutom av styrelsen, av två styrelseledamöter, representerande vardera parten, i förening.

25. Bolagets firma skall tecknas av X ensam eller av Y i förening med envar av Z, Å eller Ä. A skall befullmäktigas att ensam teckna bolagets firma i bank- och post-ärenden.

7 Revisorer

7.1 ABL

Revisor utses som regel genom val på bolagsstämman, se ABL 10:1, 1 st. 1 p. Det sägs visserligen inte uttryckligen i lagen, men lagen förutsätter att val av revisor skall ske på ordinarie bolagsstämma. I bolagsordningen föreskrivs vanligen att val av revisor skall vara obligatoriskt ärende på ordinarie bolagsstämma. Av bolagsordningen skall framgå hur många revisorer som skall utses. Se ABL 2:4, 6 p. och klausul 26–27 nedan.

Till revisor anses den vald som fått de flesta rösterna. Skulle lika röstetal uppkomma, avgöres valet genom lottdragning, såvida inte annat beslutas av bolagsstämman innan valet förrättas. Se ABL 9:13, 1 st.

Skall flera revisorer utses, kan dock i bolagsordningen bestämmas, att en eller flera av dem, dock inte alla, skall utses på annat sätt än genom val. Se ABL 10:1, 1 st. 2 p. Denna möjlighet beaktas dock inte i det följande.

Revisors uppdrag gäller för tid som anges i bolagsordningen. Skall uppdraget ej gälla tills vidare, skall uppdragstiden bestämmas så att uppdraget upphör vid slutet av ordinarie bolagsstämma på vilken revisorsval förrättas. Se ABL 2:4, 6 p. och 10:1, 2 st. samt klausulerna 26–27 nedan.

ABL:s regler om val av revisor ger den eller de aktieägare, som har majoritet på bolagsstämman, rätt att utse den eller de revisorer, som skall granska styrelsens och VD:s förvaltning av bolagets angelägenheter. I bolag, där aktierna ägs av två aktieägare med samma röststyrka, får lotten falla avgörandet, om inte parterna kan enas om revisorsvalet. Beträffande de olägenheter som kan uppkomma hänvisas till vad ovan sagts om val av styrelse.

Vid granskningen av styrelsens och VD:s förvaltning av bolagets angelägenheter skall revisorerna även beakta bland annat minoritetens intresse. Av naturliga skäl har minoriteten ibland svårt att känna förtroende för en

revisor, som tillsatts av majoriteten. Med hänsyn härtill ger lagen i vissa fall minoriteten rätt att påverka utseendet av revisorer.

Ägare till en tiondel av samtliga aktier i bolaget eller till en tredjedel av de vid stämman företrädde aktierna kan påkalla tillsättandet av en s.k. *minoritetsrevisor* att med övriga revisorer deltaga i revisionen. Därmed undvikes de olägenheter majoritetsregeln kan medföra i fåmansbolag, ABL 10:1, 4 st.

Enligt ABL 10:3, 1 st. skall minst en av bolagsstämman utsedd revisor vara auktoriserad eller godkänd.

7.2 Aktieägaravtal

Även om ABL ger minoriteten rätt att påkalla tillsättande av minoritetsrevisor, kan det vara lämpligt att föreskriva i ett aktieägaravtal hur många revisorer som skall utses samt vem som skall utse dem; se klausul 28 nedan. Har parterna enats om vilka personer, som skall vara revisorer i bolaget, kan dessa namnges i avtalet. Se klausul 29 nedan.

I bolag, där aktierna ägs av två personer med samma röststyrka, kan det vara lämpligt att låta varje aktieägare utse sin revisor, se nedan klausul 30.

Genom föreskrifter i aktieägaravtalet kan man sålunda dra upp riktlinjer för utseende av revisor. Skulle till äventyrs inte föreskrifterna följas, kan en aktieägare som representerar en tiondel av samtliga aktier i bolaget eller en tredjedel av de vid stämman företrädde aktierna alltid påkalla tillsättande av minoritetsrevisor. Denna rättighet kan naturligtvis inte avtalas bort.

Likaså kan i avtalet intas bestämmelser som innebär högre krav på kompetens hos revisorn eller revisorerna än vad ABL föreskriver.

Exempel på utformning av bestämmelser i bolagsordning och aktieägaravtal:

I bolagsordningen kan exempelvis intas en av följande två klausuler:

26. För granskning av bolagets årsredovisning jämte räkenskaperna samt styrelsens och verkställande direktörens förvaltning utses på ordinarie bolagsstämma två revisorer med två suppleanter. Uppdraget gäller till dess ny revisor eller suppleant utsetts.

27. För granskning av bolagets årsredovisning jämte räkenskaperna samt styrelsens och verkställande direktörens förvaltning utses årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma två revisorer med två suppleanter.

I aktieägaravtalet kan sedan intas en av följande tre klausuler:

28. Parterna äger utse vardera en revisor med suppleant, vilka samtliga skall vara auktoriserade revisorer.

29. Bolagets räkenskaper skall granskas av en auktoriserad revisor och denne skall till dess annat överenskommits mellan parterna vara auktoriserade revisorn NN.

30. Bolagets räkenskaper och verksamhet skall granskas av två auktoriserade revisorer med två suppleanter. Om icke annan överenskommelse träffas, äger Y och Z utse vardera en revisor med suppleant.

8 Bolagsstämma

8.1 ABL

En mängd viktiga frågor i ett aktiebolag avgörs genom beslut på bolagsstämman. Som exempel kan nämnas beslut om vinstutdelning och ökning av aktiekapitalet samt beslut om ändring av bolagsordningen.

Som bolagsstämmans beslut i ordinära frågor, exempelvis vinstutdelning och ökning av aktiekapitalet, gäller som huvudregel den mening som fått mer än hälften av de avgivna rösterna. Vid lika röstetal gäller den mening som ordföranden biträder. Se ABL 9:13, 1 st. Detta gäller dock inte, om annat följer av ABL eller föreskrivs i bolagsordningen. För vissa i ABL angivna beslut kan i bolagsordningen endast föreskrivas längre gående villkor än som anges i ABL. Se ABL 9:13, 2 st.

För beslut om ändring av bolagsordningen krävs kvalificerad majoritet. Se ABL 9:14–15. Enligt ett föreliggande förslag till ändring i ABL föreslås att beslut om avvikelse från aktieägarnas företrädesrätt vid nyemission och emission av konvertibla skuldebrev etc. samt beslut om nedsättning av aktiekapitalet och godkännande av fusion också skall kräva kvalificerad majoritet. Lagändringen föreslås träda i kraft den 1 januari 1995.

Av nyss nämnda regler framgår, att den eller de aktieägare, som representerar mer än hälften av alla aktierna på bolagsstämman, kan diktera bolagsstämmans beslut i ordinära frågor. I fråga om beslut om ändring av bolagsordningen har minoriteten dock fått ett visst skydd genom kravet på kvalificerad majoritet för sådana beslut. Som ovan nämnts kan ett sådant skydd i framtiden också komma att gälla vid vissa andra beslut av bolagsstämman.

I bolag, där aktierna ägs av två personer eller grupper av personer med samma röststyrka, får ordföranden på bolagsstämman fälla avgörandet, om aktieägarna inte kan enas i ordinära frågor. Detta medför att ordförande-

posten blir av stor betydelse i sådana bolag. Kan aktieägarna inte enas om vem som skall vara ordförande på stämman får lotten avgöra valet om ej annat beslutas av stämman innan valet förrättas. Denna ordning kan få olyckliga konsekvenser. Jfr ovan s. 38.

Vidare förutsätter en ändring av bolagsordningen och från och med den 1 januari 1995 möjligen också vissa andra beslut av bolagsstämman i 50/50-bolag att aktieägarna är överens.

8.2 Aktieägaravtal

Bestämmelser om beslutsfattandet på bolagsstämman kan sägas vara aktieägaravtalets centrala element. Eftersom principiellt varje bolagsfråga kan hänskjutas till bolagsstämman är aktieägaravtalets syfte och föremål ofta att reglera hur aktieägarna skall förhålla sig på bolagsstämman.

Det bör nog övervägas hur röstbindningen skall etableras, hur makt-spridningen skall ske, om avtalet särskilt skall reglera procedurmässiga frågor (alltså på vilket sätt beslut genom röstning kommer till stånd) eller materiella frågor (således att avtalet för varje ämnesområde tar ställning till hur det materiellt skall röstas eller hur aktieägarna kan begära att det skall röstas) samt om det finns risk för röstolikhet, särskilt i 50/50-bolag.

I aktieägaravtalet kan man arrangera beslutsfattandet på bolagsstämman på en mängd olika sätt. Här skall dock framhållas att beslut som träffas i strid mot aktieägaravtalet men i enlighet med ABL och bolagsordningen sannolikt inte kan angripas genom klandertalan enligt ABL 9:17. Man får hoppas att respekten för aktieägaravtalet och dess sanktionsregler kan avhålla avtalsparterna från avtalsstridig röstning.

I bolag, där aktierna ägs av två aktieägare eller grupper av aktieägare med samma röststyrka, får som nämnts stämmans ordförande fälla avgörandet, om aktieägarna inte kan enas i en ordinär fråga. Ordförandeposten blir därför särskilt viktig i sådana bolag. Ett sätt att lösa ordförandefrågan är att föreskriva, att styrelsens ordförande jämväl skall vara ordförande på stämman, se klausul 31 nedan. Låter man sedan styrelseordförandeposten pendla mellan aktieägarna med exempelvis ett års intervall, se klausul 6 ovan, torde man ha uppnått en ganska tillfredsställande lösning. En annan lösning är att ordföranden utses av någon utomstående. Slutligen kan ordföranden utses på förhand och skyldighet föreligga att utse denne om inte aktieägarna kan enas om någon annan.

Finns det två motstående lika starka grupper i ett fåmansbolag kommer

en bestämmelse om ordförandens avgörande inflytande att vara ändamålsenlig endast om den formuleras och brukas på ett riktigt sätt. När parterna känner till problemet har de oftast en stark önskan att enas om en ordförande som båda parter uppfattar som neutral. Därefter kommer det att framstå som rimligt för båda att denna person får en särskild skiljemanna-ställning i kraft av bestämmelserna i aktieägaravtalet istället för att bolaget förlamas genom en permanent låsning och istället för att det intas föreskrifter som kan leda till en långsam och dyr process.

Det bör emellertid uppmärksammas att en sådan lösning kan få till konsekvens att den ena aktieägargruppen inte finner sig tillfreds med samarbetet i bolaget och därför kommer att sträva efter att komma ur detsamma. Det bör därför övervägas om en missnöjd aktieägare skall ha rätt att under vissa förutsättningar få sina aktier inlösta av övriga aktieägare eller få förvärva deras aktier på rimliga villkor.

I 50/50-bolag kan en aktieägare hindra en ändring av bolagsordningen och från och med den 1 januari 1995 möjligen också vissa andra beslut av bolagsstämman genom att rösta emot. Detta kan leda till låsningar, som måste lösas upp. En metod att lösa en sådan situation är att föreskriva i aktieägaravtalet att frågan vid oenighet skall avgöras av en utomstående opartisk skiljeman, se klausul 32 nedan. En skiljeman kan också ersätta ordförandens utslagsröst vid lika röstetal, se klausul 34 nedan. I sådana fall bör parterna förbinda sig att rösta i enlighet med skiljemannens förslag.

En sådan bestämmelse kan också övervägas som supplement till den ovan nämnda möjligheten att låta ordföranden ha utslagsröst. För den grupp aktieägare som inte får medhåll av ordföranden kan avgörandet framstå som oacceptabelt om det är fråga om ett avgörande som påverkar bolagets förhållande på ett ingripande sätt och om ordförandens utslagsgivande avgörande är träffat på ett löst underlag och utan djupgående insikt i bolagets och aktieägarnas problem. Det kan då föreskrivas i aktieägaravtalet att en aktieägare inom viss frist kan hänskjuta frågan till en skiljeman och att denne skall ha kompetens att sätta sitt skön över bolagsstämmans. Härvid förstås att skiljemannen inte blott skall träffa sitt avgörande utifrån gällande rätt utan också kan och skall bedöma vad som är mest ändamålsenligt för bolaget med beaktande av ABL och bolagsordningen. Det är alltså fråga om en skiljeman som uttryckligen utrustas med kompetens att avgöra intressetvister i motsats till rättstvister.

I bolag, där aktierna är spridda på ett flertal aktieägare, kan man ge minoriteten möjlighet att påverka besluten på bolagsstämman genom att införa krav på att ett visst antal aktieägare skall vara företrädare på bolags-

stämman för att den skall vara beslutsför samt att beslut skall fattas med en viss kvalificerad majoritet. I viktiga frågor, exempelvis ändring av bolagsordningen, kan man föreskriva att samtliga aktieägare skall vara företrädade på bolagsstämman samt att beslutet skall vara enhälligt; se nedan klausul 32 och 33. Ett sådant arrangemang kan dock leda till att läsningar uppstår, om frågan inte kan hänskjutas för avgörande till en opartisk instans.

I stället för att reglera kraven för beslutsförhet eller för giltigt stämmbeslut kan man dra upp riktlinjer i aktieägaravtalet för röstningen i vissa frågor, exempelvis i fråga om vinstutdelning, ökning av aktiekapitalet eller ändring av bolagsordningen.

I fåmansbolag har, som ovan nämnts, i regel samtliga aktieägare avlönade befattningar i bolaget eller sitter i styrelsen. Med tanke på dubbelbeskattningen av fåmansbolag är det därför ofta ogynnsamt att utdela vinsten. I stället utgår utdelningen i form av pensioner, löner eller tantiem. Normer härför kan fastställas i avtalet; se nedan klausul 35.

Skall vinst utdelas kan man fastslå i avtalet hur stor utdelningen skall vara samt under vilka förhållanden utdelning skall ske. Se nedan klausul 36.

Vid fond- och nyemission gäller enligt ABL 4:2 att aktieägarna har företrädesrätt till de nya aktierna i förhållande till det antal aktier de förut äger. Härigenom har en aktieägare bland annat möjlighet att bibehålla sin proportionella andel av aktiekapitalet och därmed sin ställning och sitt inflytande i bolaget. Vid fondemission är företrädesrätten ovillkorlig. När det gäller nyemission där de nya aktierna skall betalas med pengar (kontantemission) har bolagsstämman möjlighet att besluta om avvikelse från företrädesrätten. Beslut härom fattas med enkel majoritet. Ett förslag om en höjning till kvalificerad majoritet torde, som ovan nämnts, lagfästas per den 1 januari 1995. Vid apportemission föreligger ingen företrädesrätt. (Se Kedner-Roos I s. 106.) För att förebygga att bolagsstämman beslutar om avvikelse från företrädesrätten vid kontantemission kan man ta in en bestämmelse i aktieägaravtalet som säkerställer denna rättighet, se klausul 3 ovan och klausul 37 nedan.

Exempel på klausuler i aktieägaravtal:

31. Styrelsens ordförande skall jämväl vara ordförande vid bolagsstämma.

32. Beslut på bolagsstämma om ändring av bolagsordningen är giltigt endast om samtliga aktieägare förenar sig därom. Kan aktieägarna inte komma överens, skall frågan hänskjutas för avgörande till en opartisk skiljeman. Parterna förbinder sig att gemensamt hos Handelskammaren i ... begära att denna utser skiljeman.

Parterna förbinder sig dessutom att rösta i enlighet med skiljemannens förslag.

33. För giltigt beslut på bolagsstämma fordras att samtliga aktieägare är företrädare vid stämman.

34. Som bolagsstämmans beslut gäller den mening, som fått mer än hälften av de avgivna rösterna. Vid lika röstetal skall frågan hänskjutas för avgörande till en opartisk skiljeman. Parterna förbinder sig att gemensamt hos Handelskammaren i ... begära att denna utser skiljeman.

Parterna förbinder sig dessutom att rösta i enlighet med skiljemannens förslag.

35. Den årliga vinst som uppstår i bolaget skall utgå i löner till X med fyrtio (40) procent och till vardera Y och Z med trettio (30) procent vid en sammanlagd behållning upp till femhundratusen (500 000) kronor. Den behållning som överstiger detta belopp delas lika mellan aktieägarna.

36. I bolaget redovisad vinst efter högsta möjliga tillåtna skattemässiga avskrivningar, nedskrivningar och reservationer skall utdelas till aktieägarna i den mån vinsten inte behöver kvarhållas i bolaget för dess konsolidering och framtida utveckling eller av likviditetsskäl. Utdelningen får dock inte överstiga tio procent av bundet eget kapital.

37. Vid nyemission där de nya aktierna skall betalas med pengar (kontantemission) har aktieägarna alltid företrädesrätt till de nya aktierna i förhållande till det antal aktier de förut äger.

9 Kontroll över aktieägarkretsen

9.1 Inledning

En av de grundläggande principerna i aktiebolagsrätten är, att aktierna i ett aktiebolag fritt skall kunna överlätas eller förvärvas. Se ABL 3:2. Denna regel utgör ett viktigt skydd för minoriteten i ett aktiebolag. Om den enskilde aktieägaren blir utsatt för förtryck av majoriteten eller av annan anledning vill lämna bolaget, kan han enligt huvudregeln fritt överlåta sina aktier. En sådan regel medför vanligen inte några problem i större aktiebolag, där aktieägarens person ju i regel är av underordnad betydelse. Aktieägaren har i regel inte heller några svårigheter att finna en köpare till aktierna, eftersom aktier i stora bolag vanligen omsättes på den allmänna marknaden. (Se vidare härom Sandström s. 3 ff.)

I fåmansbolag är förhållandena de motsatta. Där deltar aktieägarna ofta aktivt i bolagets verksamhet. I regel råder ett nära personligt förhållande mellan aktieägarna. Intressegemenskapen i bolaget bygger på aktieägarnas förtroende för varandras egenskaper, kunskaper och ekonomiska stabilitet. Som vi tidigare konstaterat är aktieägare i sådana bolag därför regelmässigt intresserade av att förhindra att utomstående, icke önskvärda personer tränger sig in i deras krets. Detta medför att principen om aktiernas fria överlåtbarhet oftast inte passar särskilt väl i sådana bolag.

Genom föreskrifter bland annat i aktieägaravtal kan aktieägare i fåmansbolag försvåra överlåtelse och förvärv av aktier och uppnå viss kontroll över att inga utomstående oönskat tränger sig in i deras krets. Därigenom kan man också säkerställa att ändamålet med aktieägaravtalet kan realiseras. Sådana arrangemang underlättas av att aktierna i fåmansbolag oftast inte är attraktiva på den allmänna marknaden.

Aktieägare i fåmansbolag är emellertid i regel inte bara intresserade av att ha kontroll över aktieövergångar till utomstående. Även aktieövergång-

ar mellan aktieägarna inbördes brukar vara underkastade begränsningar. Därigenom vill man förhindra maktomkastningar i bolaget och säkerställa en spridning av inflytandet.

Som tidigare påpekats har aktieägare i fåmansbolag svårt att finna köpare till sina aktier. Med hänsyn till detta kan det vara skäligen att i vissa situationer förplikta övriga aktieägare att inlösa aktierna eller rösta för bolagets likvidation.

Om en aktieägare enligt gällande bestämmelser ges rätt att avveckla sitt aktieinnehav, och om övriga aktieägare vill eller är förpliktade att inlösa hans aktier, kan svårigheter uppstå att anskaffa medel till inlösen. För att underlätta inlösen kan fonder för detta ändamål upprättas. Inlösen vid dödsfall brukar säkerställas genom tecknande av livförsäkringar. Slutligen kan villkoren för inlösen utformas så att likviditetst påfrestningarna blir så små som möjligt.

Som vi sett i det föregående har avtalsvis uppställda föryttringsbegränsningar och röstbindningar i varje fall inga rättsverkningar mot den som i god tro förvärvar aktier, som omfattas av ett aktieägaravtal. Detta förhållande gör att man genom olika säkerhetsåtgärder – såsom deponering av aktiebrev – brukar försvåra för tredje man att komma över aktierna.

9.2 Lösningsklausul

Enligt ABL 3:3 kan i bolagsordningen intas förbehåll om att aktieägare eller annan skall vara berättigad att lösa aktie som övergår till ny ägare. Hembudsskyldigheten vilar på den som aktien har övergått till. Lösningsklausuler torde vara vanligast förekommande i fåmansbolag.

Vanligen utformas klausulen så att de som redan är aktieägare blir berättigade att lösa aktier som övergått till personer som inte förut är aktieägare i bolaget. Klausulen kan även utformas så att också den som redan förut är aktieägare i bolaget blir skyldig att hembjuda aktie som övergått till honom.

Aktieförvärvaren skall göra anmälan hos styrelsen om akties övergång. När hembud skett, skall styrelsen genast meddela detta till varje lösningsberättigad, som därefter har viss tid på sig – dock ej längre än två månader – att utöva lösningsrätten. Såväl aktieägare i bolaget som annan kan vara lösningsberättigad. Är de lösningsberättigade flera, skall klausulen ange den ordning, i vilken lösningsrätten tillkommer dem inbördes. Stadgar in-

te bolagsordningen annat, måste lösningsrätten utövas beträffande samtliga hembjudna aktier.

När överenskommelse om lösenbeloppet har träffats har den lösningsberättigade högst en månad på sig att erlagga betalning för aktierna. Kan överenskommelse om lösenbeloppet inte nås, skall frågan avgöras av tre skiljemän enligt lag, om ej annat föreskrivs i bolagsordningen.

Att aktier omfattas av hembudsskyldighet skall framgå av påskrift på aktiebrevet, ABL 3:4, 2 st.

Enligt ABL 3:7, 3 st., får den nye ägaren inte införas i aktieboken förrän det visat sig att lösningsrätten inte begagnats. Den nye ägarens rätt i bolaget är under denna tid begränsad. Se ABL 3:3, 5 st. och 3:14, 1 st. Fullgörs inte hembudsskyldigheten frivilligt, kan den framtvingas med domstols hjälp.

Förbehåll om lösningsrätt tillämpas analogt när det gäller förvärv av teckningsrättsbevis och delbevis.

Pantsättning av aktie förhindras inte genom en lösningsklausul.

Här följer ett exempel på en lösningsklausul i ett aktiebolags bolagsordning:

38. Har aktie övergått till person, som inte förut är aktieägare i bolaget, skall aktien genast hembjudas aktieägarna till inlösen genom skriftlig anmälan hos bolagets styrelse. Åtkomsten av aktien skall därvid styrkas samt, där aktien övergått genom köp, uppgift lämnas om köpeskillingen.

När anmälan gjorts om akties övergång, skall styrelsen genast skriftligen meddela detta till varje lösningsberättigad, vars postadress är införd i aktieboken eller eljest känd för bolaget, med anmodan till den, som önskar begagna sig av lösningsrätten, att skriftligen framställa lösningsanspråk hos bolaget inom två månader, räknat från anmälan hos styrelsen om akties övergång.

Anmäler sig flera lösningsberättigade, skall företrädesrätten dem emellan bestämmas genom lottning, verkställd av notarius publicus, dock att, om samtidigt flera aktier hembjudits, aktierna först, så långt kan ske, skall jämnt fördelas bland dem, som framställt lösningsanspråk.

Lösenbeloppet skall motsvara aktiens verkliga värde. Kan överenskommelse icke träffas härom, skall beloppet bestämmas av tre skiljemän, utsedda enligt lagen (1929:145) om skiljemän. Lösenbeloppet skall erläggas inom en månad från den tidpunkt, då lösenbeloppet blev bestämt.

Om inte inom stadgad tid någon lösningsberättigad framställer lösningsanspråk eller lösen inte erläggs inom föreskriven tid, skall den, som gjort hembudet, registreras i aktieboken som ägare till aktien.

Beträffande den närmare innebörden, utformningen och tolkningen av

en lösningsklausul hänvisas till Birke s. 44–47 samt 135–136, Kedner-Roos I s. 66–71 och Sandström s. 135–168 samt 199–272. Se även ovan under 2.3 och nedan s. 86f.

Lösningsklausul är den enda typ av föryttringsbegränsning för aktieägare som kan tas in i bolagsordningen enligt svensk rätt. För andra konstruktioner, exempelvis förköpsklausuler, är man hänvisad att införa bestämmelserna i ett aktieägaravtal.

9.3 Förköpsklausul

Allmänt

Bestämmelser om förköp till aktier innebär, att övergång av aktier till ny ägare inte får äga rum förrän aktierna hembjudits till inlösen hos de personer som i klausulen utpekats som förköpsberättigade. Dessa har sedan viss tid på sig att utnyttja förköpsrätten. Utövas inte denna inom den bestämda tiden eller avstår de förköpsberättigade dessförinnan från sin förköpsrätt, finns det inte längre något hinder mot att låta aktierna övergå i någon annans ägo. (Se Sandström s. 81.)

Bestämmelser om förköpsrätt är inte tillåtna i bolagsordningen men används ofta i aktieägaravtal.

Fång som omfattas

När man skall författa en förköpsklausul måste man först bestämma vilka slags förfoganden över aktier, som skall beläggas med förköpsrätt. Därvid måste man ta ställning dels till vilka typer av fång som skall omfattas av klausulen, dels till vilka förvärvare som skall utpekats som förbjudna subjekt.

I princip kan man föreskriva att varje typ av äganderättsövergång skall aktualisera förköpsrätt. Förköpsrätt torde dock inte kunna genomdrivas vid exekutiv försäljning av aktier. (Jfr ovan 3.2 och Sandström s. 222.) Såväl övergång av aktier till utomstående som övergång till annan aktieägare kan omfattas av en förköpsklausul.

Det är viktigt att noga precisera de fång som skall vara underkastade förköpsrätt och de som inte skall vara det. En uppräkningslista av de aktuella fången är att rekommendera, gärna balanserad med en uppräkningslista av fång som ligger nära de förra men som inte skall aktualisera förköpsrätt.

Avser klausulförfattaren att göra klausulen heltäckande erfordras dock inte någon uppräknning av alla de fäng, varigenom äganderätt till aktie kan överföras till annat subjekt, utan det är tillräckligt att exempelvis föreskriva att aktieägare skall vara pliktiga att hembjuda aktie innan den övergår till annan aktieägare eller till person, som inte förut är aktieägare i bolaget (jfr beträffande lösningsklausuler Sandström s. 140 ff. och 202 ff.).

En förköpsklausul torde, om inget annat framgår av dess lydelse och omständigheterna i övrigt, kunna tillämpas analogt när det gäller övergång av äganderätt till teckningsrätts- och delbevis.

I övrigt gäller att de principer som utbildats för tolkning av lösningsklausulers omfattning normalt kan användas även på förköpsklausuler.

I ett aktiebolag med två aktieägare kan förköpsrättens omfattning exempelvis anges på något av följande två sätt:

39. Önskar aktieägare överlåta sina aktier, skall dessa först hembjudas den andra aktieägaren till inlösen, dock med rätt för vardera aktieägaren att utan hembud överlåta sina aktier till sina arvingar.

40. Utöver de bestämmelser om hembudsskyldighet och lösningsrätt vid övergång av aktie i bolaget som bolagets bolagsordning innehåller skall beträffande aktier som omfattas av detta avtal gälla följande. Parterna åtar sig gentemot varandra att, om part skulle önska sälja aktie, icke utbjuda eller överlåta denna till utomstående, förrän andra parten har haft tillfälle att efter förhandling ta ställning till huruvida han önskar förvärva aktien i fråga. Den hembjudande parten skall samtidigt med hembud uppge eventuell spekulant.

Utan hinder vad ovan föreskrivits äger part dock överföra aktie till sådant aktiebolag, som enligt aktiebolagslagens nuvarande bestämmelser ingår i samma koncern som parten.

I aktiebolag med flera än två aktieägare kan klausulen exempelvis utformas på följande alternativa sätt:

41. Aktie får inte övergå till person, som inte förut är aktieägare i bolaget, utan att dessförinnan ha hemjudits övriga aktieägare till inlösen.

42. Aktie får inte på annat sätt än genom arv eller testamente övergå till person, som inte förut är aktieägare i bolaget, utan att dessförinnan ha hemjudits övriga aktieägare till inlösen.

43. Aktie får inte övergå till annan aktieägare i bolaget eller till person, som inte förut är aktieägare i bolaget, utan att dessförinnan ha hemjudits övriga aktieägare till inlösen.

Om man som i klausul 39 och 40 undantar vissa överlåtelse från förköpsrätt, bör man föreskriva att överlåtaren är skyldig att tillse att förvärvaren till alla delar biträder aktieägaravtalet:

44. Det åligger part att tillse att förvärvare av aktie till alla delar skriftligen biträder detta avtal.

Även i andra situationer kan en sådan bestämmelse behövas, exempelvis om andra avtalsanslutna aktieägare avstår från att utöva sin förköpsrätt. Se ovan klausul 1 och nedan klausul 54.

Om man som i klausul 40 tillåter part att överföra aktie till annat aktiebolag inom samma koncern som parten, föreligger en uppenbar risk för kringgående av förköpsklausulen. Part kan nämligen överföra aktie till dotterbolag och sedan överlåta aktierna i dotterbolaget till ett förbjudet subjekt. Ett sådant förfaringssätt kan försväras genom följande bestämmelse:

45. Om aktierna i det bolag, på vilket aktie i X-bolaget överförs, skulle överlåtas till någon utanför den koncern, i vilken part ingår eller eljest sådan åtgärd vidtas att part inte längre har bestämmande inflytande över detta, skall aktien i X-bolaget hembjudas andra parten till inlösen i enlighet med bestämmelserna i detta avtal.

Om man som i klausul 42 undantar förvärv genom arv eller testamente från förköpsrätten, bör man föreskriva att arvingen eller testamentstagaren skall inträda i avtalet i avlidens parts ställe. Vidare bör man föreskriva att avtalet inte skall upphöra att gälla vid parts död, se s. 97 samt klausul 75 nedan.

Hembudsskyldighetens fullgörande

Då en aktieägare i livstiden avser att förfoga över aktier som omfattas av en förköpsklausul, är det han själv som är den hembudsskyldige. Avlider han åvilar hembudsskyldigheten hans dödsbo. Som vi påpekat ovan under 3.2 anses parts dödsbo vara bundet, om så anges i avtalet.

Förköpsbestämmelsen bör ange till vem hembud skall göras. I bolag med endast två aktieägare kan hembud ske till den andre aktieägaren, se klausul 39 och 40 ovan. Skall hembudet fullgöras hos exempelvis viss namngiven advokat, bör man föreskriva vad som åvilar denne. Den som skall ta emot hembudet bör i anslutning till avtalet förbinda sig att medverka på det angivna sättet. En fördel med att låta en enda person, exem-

pelvis en advokat eller styrelsen, ta emot hembudet, är att man då får en enhetlig utgångspunkt för beräkning av fristen för framställande av förköpsanspråk. Med hänsyn till att aktieägaravtalet inte är bindande för bolaget bör man undvika att låta styrelsen ta emot hembudet, såvida man inte låter bolaget biträda avtalet.

Vill man att hembud skall ske till en viss person kan detta regleras i avtalet enligt följande:

46. Hembudsskyldigheten skall fullgöras genom anmälan till X. När anmälan gjorts, skall X genast skriftligen meddela detta till varje förköpsberättigad.

Kretsen av förköpsberättigade

Det mest naturliga är att låta förköpsrätt tillkomma dem som redan är aktieägare i bolaget. Men inget hindrar att en sådan rätt även tillkommer personer, som inte förut äger aktier i bolaget, exempelvis i bolaget anställda personer.

Kretsen av förköpsberättigade bör noggrant bestämmas i klausulen. Det lämpligaste torde vara att bestämma kretsen generellt, exempelvis aktieägare i bolaget. Se klausulerna 41–43 ovan. Men inget hindrar att klausulen utpekar en viss person som förköpsberättigad.

Tillkommer förköpsrätt flera personer, bör klausulen även innehålla föreskrifter om den ordning i vilken förköpsrätt skall tillkomma de förköpsberättigade inbördes, dvs. hur aktierna skall fördelas när flera personer önskar utöva förköpsrätt. En ändamålsenlig lösning av detta problem förutsätter ingående kännedom om bolagets organisation och ägarstruktur. Bland annat måste man se till att utövandet av förköpsrätten inte rubbar förhållandet mellan aktieägarna.

En metod är att bestämma att de hembjudna aktierna skall jämnt fördelas mellan dem som vill utöva förköpsrätt, så långt detta är möjligt, och att företrädesrätten därefter skall avgöras genom lottning. Allmänt sett är en sådan lösning fördelaktig för små aktieägare. Bestämmelsen kan exempelvis utformas på följande sätt:

47. Anmäler sig flera förköpsberättigade, skall aktierna först så långt det kan ske fördelas jämnt mellan dem. Överskjutande aktie eller aktier fördelas genom lottning.

En annan metod är att föreskriva att fördelningen skall ske i proportion till de förköpsintresserade aktieägarnas tidigare aktieinnehav och att lott-

ning därefter skall avgöra företrädesrätten. Generellt sett är en sådan lösning till fördel för de större aktieägarna. En bestämmelse härom kan utformas på följande sätt:

48. Anmäler sig flera förköpsberättigade, skall de till förköp hembudna aktierna så långt kan ske fördelas dem emellan i proportion till det antal aktier envar förut innehar. Överskjutande aktie eller aktier skall fördelas genom lottning.

Företrädesrätt kan också lämnas, den, som tidigare äger det största eller minsta antalet aktier. Hela fördelningsfrågan kan vidare avgöras genom lottning.

Frist för förköpsanspråk

Sedan de förköpsberättigade fått meddelande om att förköpsrätten aktualiserats, måste de ha viss tid på sig att bestämma om de skall utnyttja den eller inte. Med hänsyn till den avyttrande aktieägaren bör denna frist dock inte göras alltför lång. En till två månader bör i regel vara tillräckligt.

Utgångspunkten för fristens beräkning bör med hänsyn till de förköpsberättigade vara den tidpunkt då respektive förköpsberättigad underrättas om möjligheten till förköp. Det kan dock vara praktiskt att ha en enhetlig utgångspunkt för fristens beräkning, något som kan uppnås om man låter hembudet gå via exempelvis en advokat eller styrelsen. Utgångspunkten för fristen kan då bestämmas till den tidpunkt då anmälan gjordes hos advokaten eller styrelsen, jfr ovan s. 69 f. Fristbestämmelsen kan ha följande lydelse:

48. När anmälan gjorts, skall X genast skriftligen meddela detta till varje förköpsberättigad med anmodan till den, som önskar begagna sig av förköpsrätten, att skriftligen framställa förköpsanspråk hos honom inom två månader från den dag då anmälan gjordes.

I bolag, där aktierna ägs av två personer, är det onödigt att använda en mellanhand. Bestämmelsen kan utformas på följande sätt:

50. När hembud skett till den andre aktieägaren, skall denne inom två månader från det han mottagit hembudet meddela den hembjudande aktieägaren om han önskar förvärva de hembjudna aktierna.

Framställs inte förköpsanspråk inom den bestämda tiden eller avstår de förköpsberättigade dessförinnan från förköpsrätten, är den hembjudande

aktieägaren fri att disponera över aktierna. Det kan dock vara lämpligt att återuppliva förköpsrätten om aktieägaren inte utnyttjar sin möjlighet att fritt förfoga över aktierna inom rimlig tid.

Det är vidare vanligt att de aktier som omfattas av avtalet också täcks in av en hembudsklausul i bolagsordningen. Med de osäkra rättsverkningar som aktieägaravtal har mot aktieförvärvare kan ett sådant arrangemang vara tillrädligt. Aktierna i bolaget kan alltså vara underkastade dubbla föryttringsbegränsningar. Om den hembjudande aktieägaren skall få en säkerställd rätt att fritt förfoga över de hembjudna aktierna måste också bolagsordningens lösningsbestämmelse sättas ur spel. Situationen när förköpsrätten förfaller kan mot den angivna bakgrunden regleras på olika sätt. Här ges två exempel:

51. Avstår de förköpsberättigade (den andre aktieägaren) från att utöva förköpsrätten eller framställs inte förköpsanspråk inom nämnda tid, äger den hembjudande aktieägaren fritt överlåta aktierna inom sex månader från utgången av den tid, inom vilken förköpsanspråk skulle ha framställts. Under denna frist förbinder sig övriga aktieägare (den andre aktieägaren) att inte kräva inlösen av aktierna enligt bolagsordningens lösningsklausul.

52. Skulle icke de förköpsberättigade (den andre parten) inom tre månader efter gjort hembud förklara sig villig(a) att förvärva hembjuden aktie, är hembjudande part fri att utbjuda eller överlåta aktien till annan, varvid dock bolagsordningens lösningsklausul skall gälla.

Undantas vissa fång från förköpsrätt och innehåller inte bolagsordningen motsvarande undantag kan parterna liksom i klausul 51 förbinda sig att i den aktuella situationen inte utöva sin lösningsrätt enligt lösningsklausulen:

53. Parterna utfäster sig att vid överlåtelse, som inte medför hembudsskyldighet enligt detta avtal, avstå från att begagna den lösningsrätt som kan föreligga enligt bolagsordningens bestämmelser.

En godtroende aktieförvärvare är inte bunden av aktieägaravtalet annat än om han anslutit sig till det. Det är därför lämpligt att föreskriva att den avyttrande aktieägaren skall se till att förvärvaren ansluter sig till avtalet:

54. Part, som överlåter sina aktier, skall tillse att den som förvärvar aktierna övertar den överlåtande partens rättigheter och skyldigheter genom att ansluta sig till detta avtal.

Se även ovan klausul 44 och kommentarerna till denna.

Det bör ibland övervägas om inte ett avstående från rätt att kräva inlösen enligt bolagsordningens lösningsklausul bör förutsätta att förvärvaren biträder aktieägaravtalet.

Inlösen vid uteblivet förköp

Fämansbolags aktier är som ovan nämnts ofta mycket svåra att avyttra. En aktieägare som vill lämna ett sådant bolag kan därför komma i en ohållbar situation, om hans medaktieägare inte är intresserade av att lösa in aktierna och någon utomstående inte vill köpa dem. För att undvika detta kan olika lösningar tänkas beroende på om det är ett tvåmansbolag eller ett bolag med flera aktieägare.

Följande bestämmelse kan passa i ett avtal i ett bolag med två aktieägare:

55. Vardera aktieägaren förpliktar sig att antingen köpa av den andre hembjudna aktier eller sälja sina egna till honom. Önskar ingen köpa den andres aktier skall bolaget träda i likvidation.

Se även klausul 69 nedan.

Är aktieägarna flera, kan man tänka sig följande lösning:

56. Har part efter vederbörligt hembud inte funnit någon förköpsintresserad och har han inte heller inom sex månader från utgången av den tid inom vilken förköpsanspråk skulle ha framställts funnit utomstående köpare, äger han påfordra att bolaget träder i likvidation. I denna situation är samtliga parter skyldiga att på bolagsstämma rösta för likvidationsbeslut på förslag av den part som inte lyckats avhända sig aktierna. Skulle bolagsstämman besluta att bolaget inte skall träda i likvidation, är de parter som röstat emot likvidationsförslaget skyldiga att lösa den ifrågavarande partens aktier till ett belopp som motsvarar det i förköpsklausulen fastställda. Har flera röstat emot förslaget föreligger inlösningsskyldighet enligt vad som föreskrivs då flera anmält sig till förköp.

Förköpets omfattning

Om inte annat avtalats, måste förköpsrätten utövas beträffande samtliga hembjudna aktier. Detta följer analogt av bestämmelsen i ABL 3:3, 2 st. första meningen. Om denna regel inte gällde, skulle till exempel den ene av

aktieägarna i ett tvåmansbolag kunna skaffa sig majoritet i bolaget utan alltför stor ekonomisk uppoffring samtidigt som den andre aktieägaren fick svårare att överlåta den resterande aktieposten.

För att undvika tvist kan parterna i avtalet uttryckligen föreskriva, att förköpsrätten inte får utövas beträffande mindre antal aktier än de som hembjudits.

Frist för inlösen

Vad beträffar inlösningsfristens längd finns det motstående intressen hos den som hembjuder en aktie och den som vill utöva förköpsrätt. Den förköpsberättigade kan ha svårt att snabbt skaffa fram medel till att lösa in aktierna. Å andra sidan har den avyttrande parten intresse av att få betalt för aktierna så fort som möjligt. Avvägningen får bero på omständigheterna i det enskilda fallet. I det följande skall vi redogöra för några tänkbara lösningar.

Först gäller det att finna en klar och lätt tillämpbar utgångspunkt för inlösningsfristens beräkning. Bestämmelserna om detta måste utformas olika beroende på om lösenbeloppet är bestämt på förhand eller om det skall bestämmas först sedan förköp aktualiserats. Skall lösenbeloppet bestämmas först i samband med förköpet, exempelvis genom skiljedom, bör utgångspunkten för fristens beräkning fastställas till den tidpunkt, då lösenbeloppet blev bestämt.

Bestäms lösenbeloppet på förhand måste man välja en annan utgångspunkt i tiden. En lämplig utgångspunkt för inlösningsfristens beräkning kan då exempelvis vara sista dagen för framställande av förköpsanspråk.

Skall lösenbeloppet bestämmas på förhand i vissa situationer, medan det i andra situationer skall bestämmas genom exempelvis skiljedom, måste klausulförfattaren uppmärksamma, att olika bestämmelser krävs för dessa bägge situationer.

Fristens längd och villkoren i övrigt för lösenbeloppets erläggande får som antytts utformas med tanke på bland annat de inblandades ekonomiska resurser och eventuell efterfrågan på aktierna. Mot bakgrund av det ovan anförda kan bestämmelsen om inlösen utformas enligt följande:

57. Genom förköp förvärvade aktier skall inlösas kontant inom en månad från den tidpunkt, då lösenbeloppet blev bestämt (respektive från utgången av den tid, inom vilken förköpsanspråk skall ha framställts).

Vill man underlätta för de förköpsberättigade att lösa aktierna kan man föreskriva att den förköpsberättigade före utgången av en viss kortare frist skall erlägga en viss del av lösenbeloppet kontant samt utfärda en revers på resterande belopp och på särskilt angivna villkor. Bland annat bör de överlåtna aktierna pantförskrivas till säljaren som säkerhet för reversbeloppet.

Som vi skall se nedan bör de aktier som omfattas av ett aktieägaravtal vara deponerade hos tredje man. Pantsättning sker då med iakttagande av reglerna i lagen (1936:88) om pantsättning av lös egendom som innehas av tredje man.

Ett exempel på sådan successiv inlösen av aktier som förvärvats med förköpsrätt ger följande bestämmelse:

58. Vid förköp av aktie skall köparen inom en månad från den tidpunkt, då lösenbeloppet blev bestämt (respektive från utgången av den tid, inom vilken förköpsanspråk skall ha framställts) erlägga minst 25 % av lösenbeloppet kontant och till säljaren utfärda en revers på resterande belopp. Denna revers skall amorteras med lika rater varje halvår under fem år samt löpa med ränta efter en räntesats som med X procentenheter överstiger riksbankens från tid till annan gällande diskonto. De försälda aktierna skall pantförskrivas till säljaren såsom säkerhet för köparens rätta fullgörande av likvid och ränta enligt reversen.

Medel till förköp kan, som ovan antytts, säkras genom tillskapande av fonder. Förköp vid dödsfall kan underlättas genom tecknande av livförsäkringar. Finns sådana anordningar bör avtalsbestämmelserna utformas där-
efter:

59. Vid förköp av aktier i anledning av dödsfall skall köparen senast en vecka efter det att försäkringsbeloppet på grund av livförsäkring enligt detta avtal på den avlidnes liv har utbetalats kontant erlägga motsvarande del av lösenbeloppet. I den mån aktier skall inlösas för högre belopp än försäkringsbeloppet äger köparen samtidigt till säljaren utfärda en revers på resterande belopp. Denna revers skall amorteras med lika rater varje kvartal under tre år samt löpa med ränta efter en räntesats som med X procentenheter överstiger riksbankens från tid till annan gällande diskonto. De försälda aktierna skall pantförskrivas till den avlidnes dödsbo såsom säkerhet för köparens rätta fullgörande av likvid och ränta enligt reversen.

Klausul 59 är bäst lämpad om lösenbeloppet är bestämt på förhand; se nedan.

Lösenbeloppets fastställande

Frågan om lösenbeloppets fastställande och storlek bör regleras i aktieägaravtalet. I annat fall kan segslitna värderingstvister uppkomma, jfr NJA 1957 s. 1. (Jfr Sandström s. 156 ff., 260 ff. och Flodhammar, särskilt kap. 5.)

Den närmare utformningen av klausulen bör ske med ledning av det skyddsbehov som bolaget har och den utestängningseffekt som aktieägarna vill åstadkomma. En avvägning måste göras mellan den utträdande aktieägarens intressen å ena sidan och de kvarvarande aktieägarnas intressen å den andra.

Vill parterna tillförsäkra en utträdande aktieägare eller dennes rättssinnehavare en rimlig ersättning för aktierna bör klausulen utformas så att lösenbeloppet sättes i paritet med aktiens verkliga värde. Om parterna emellertid vill tillskapa en effektiv spärr mot oönskade dispositioner med aktier, bör lösenbeloppet sättas lågt i förhållande till aktiens verkliga värde. Ju lägre lösenbeloppet är i förhållande till aktiens verkliga värde, desto större blir utestängningseffekten.

Sätts det värde, till vilket inlösen skall få ske vid dödsfall, lägre än aktiens verkliga värde, bör klausulen kombineras med ett testamentariskt förordnande. (Se Roos s. 131 m. hänv.)

För att skydda minoritetens intressen bör man som utgångspunkt finna en bestämning av värdet som omfattas av samtliga aktieägare. Lösenbeloppet kan exempelvis motsvara det värde som bolagets aktieägare fastställer årligen eller med ännu tätare mellanrum. Inget hindrar att man fastställer olika värde för olika situationer.

Med hänsyn till att det ofta inträffar att aktieägarna inte kan enas om ett värde på aktierna bör en alternativ värderingsmetod föreskrivas. Värderingsfrågan kan sälunda vid oenighet hänskjutas till särskilt utsedda värderingsmän, till exempel bolagets revisorer. Riktlinjer för värderingen bör anges.

Genom en sådan konstruktion kan man minska antalet tvister om lösenbeloppets storlek, eftersom värdet enligt huvudregeln fastställs av aktieägarna själva. Genomförandet av inlösningsproceduren går regelmässigt också snabbare, eftersom inga komplicerade värderingar skall göras.

Alternativt kan man liksom enligt ABL 3:3 låta parterna komma överens om lösenbeloppet när inlösen aktualiseras, varvid värdet i brist på överenskommelse får avgöras av skiljemän. I detta fall är det särskilt viktigt att avtalet innehåller riktlinjer för värderingen. Man bör även ange den tid-

punkt till vilken värderingen skall hänföras (Sandström s. 262 f., jfr Flodhammar s. 38 ff.).

I många situationer synes dock det mest ändamålsenliga vara att föreskriva att lösenbeloppet skall motsvara aktiens verkliga värde.

Här följer några exempel på klausuler:

60. Akties inlösningsvärde skall ärligen fastställas på bolagsstämma där bolagets årsredovisning framläggs. Beslut härom skall biträdas av samtliga aktieägare. Till ledning för beslutet skall bolagets revisorer framlägga förslag till inlösningsvärde under beaktande av såväl bolagets avkastning som dess förmögenhet. Kan inte aktieägarna enas, fastställles värdet av revisorerna.

61. Parterna skall träffa överenskommelse om lösenbelopp för aktierna. Kan överenskommelse ej uppnås, skall lösenbeloppet bestämmas av skiljemän enligt lag. Lösenbeloppet skall motsvara aktiernas verkliga värde vid tidpunkten för lösningsanspråkets framställande.

62. Lösenbeloppet skall utgöras av akties nominella belopp med tillägg av den på aktien belöpande andelen i bolagets reservfond och övriga till framtida disposition reserverade medel enligt på bolagsstämma fattat beslut för det senast förflutna räkenskapsåret före hembudet. På lösensumman skall utgå årlig ränta enligt 5 § räntelagen från nämnda års utgång till dess betalning sker.

Ytterligare exempel på klausuler som reglerar lösenbeloppets fastställande finns i Sandström s. 187 f. och 190 f.

Förköpsklausulens fördelar

Förköpsklausulen hindrar att aktierna övergår till ny ägare. Om en aktieägare önskar lämna bolaget blir det alltså en helt intern uppgörelse inom ägarkretsen. En förköpsklausul är vidare konstruerad så att den överlåtande aktieägaren förblir aktieägare ända till dess inlösen sker. Någon sådan passivisering av rösträtten som vid hembud och inlösen enligt ABL 3:3 uppkommer inte, utan maktförhållandena förblir oförändrade fram till dess aktierna överläts. (Se Sandström s. 84 f.).

Förköpsklausulens nackdelar

I och med att det visar sig att förköpsrätten inte kommer att utövas, kan aktieägaren åtminstone för en tid fritt disponera över sina aktier. De kvarvarande aktieägarna får då inte reda på vem de riskerar att få som medaktieägare.

Tillräckliga medel för inlösen är en förutsättning för att förköpsrätten skall kunna utnyttjas. För att underlätta medelsanskaffningen kan fonder tillskapas. Inlösen vid dödsfall kan underlättas genom tecknande av livförsäkringar. (Se nedan s. 82 ff. och Sandström s. 84.)

9.4 Samtyckesklausul

Allmänt

En samtyckesklausul karakteriseras främst av att överlåtelse av aktier kräver bolagets eller övriga aktieägares samtycke. Vågrat samtycke medför att aktieägaren inte får förfoga över aktierna, vilket innebär en mycket långtgående begränsning. (Se Sandström s. 85.) En samtyckesklausul får inte tas in i bolagsordningen.

Fång som omfattas

Liksom vid varje form av föryttringsbegränsning måste man även vid utformningen av en samtyckesklausul först bestämma vilka fång som skall omfattas av klausulen. Detta innebär också ett ställningstagande till vilka personer som skall vara förbjudna subjekt.

En samtyckesklausul kan utformas på ett sådant sätt att varje övergång av äganderätt till aktier är beroende av samtycke (se Sandström s. 86). Det torde dock vara mest praktiskt att endast låta frivilliga överlåtelser omfattas av en samtyckesklausul. Även pantsättningar av aktier kan med fördel omfattas av en sådan bestämmelse.

Exekutiv försäljning av aktier efter utmätning eller konkurs torde inte kunna omfattas av en samtyckesklausul.

Övergång av aktier genom till exempel arv eller testamente torde lämpligen begränsas genom en förköpsklausul. Det finns sålunda inget som hindrar att man kombinerar en samtyckesklausul med en förköpsklausul. Tvärtom kan det i många fall vara en ändamålsenlig lösning.

Samtyckesklausulen kan utformas så att både överlåtelse till utomstående och överlåtelse till annan aktieägare skall vara oberoende av samtycke. Klausulen kan också begränsas så att samtycke endast erfordras vid övergång till viss aktieägare eller till viss utomstående person.

Det är viktigt att klausulen klart utpekar vilka förfoganden över aktier,

som skall vara beroende av samtycke och vilka som inte skall vara det. Jfr ovan s. 67 ff.

En samtyckesklausul kan exempelvis utformas på följande sätt:

63. Parterna förbinder sig gentemot varandra att inte överlåta eller pantsätta sina aktier i bolaget utan övriga parterts enhälliga samtycke och på av dem godkända villkor.

För en mera utförlig klausul, se nedan klausul 64.

Kravet på samtycke

Med den utformning som samtyckesbestämmelsen fått i klausul 63 ovan är det den som önskar överlåta eller pantsätta sina aktier som skall göra framställning om samtycke hos övriga aktieägare. Denna utformning av samtyckesklausulen avviker från de förslag som framlagts i förslaget till ABL (SOU 1971:15 s. 161–163) och i förslaget till andelsbolagslag (SOU 1978:66 s. 156–157). Enligt dessa förslag är det förvärvaren som skall inhämta bolagets eller aktieägarnas samtycke. En sådan lösning kan emellertid inte väljas i ett aktieägaravtal, eftersom detta inte gäller mot – i varje fall – godtroende förvärvare av avtalsbundna aktier.

Samtyckesklausulen bör ange de närmare förutsättningar, under vilka samtycke skall ges. Vidare bör klausulen föreskriva att samtycke inte får vägras utan sakliga skäl. Principen om sakliga skäl för samtycke kan sägas vara ett utflöde av den skälighetsprincip i civilrätten som fått sitt starkaste uttryck i 36 § avtalslagen. Den torde gälla även om den inte tagits med i avtalstexten.

I klausulen kan till exempel anges att den tilltänkte förvärvaren skall tillhöra viss släkt eller viss familj, inneha visst yrke, eller att han skall åta sig vissa bestämda förpliktelser, exempelvis till alla delar skriftligen biträda aktieägaravtalet. Vidare kan framgå att samtycke inte får ges, om den aktuella förvärvaren driver med bolaget konkurrerande verksamhet. (Se Sandsström s. 86.)

En föreskrift om att samtycke inte får vägras utan sakliga skäl innebär bland annat att en vägran att godta en aktuell köpare måste vara dikterat av hänsyn till bolagets intressen och får till exempel inte grunda sig enbart på personligt eller privatekonomiskt färgade överväganden av enskilda aktieägare. En bestämmelse om sakliga skäl kan med fördel knytas till en regel

om att beslut som innebär vägrat samtycke måste motiveras. (Se Sandström s. 86.)

För att inte bolaget eller övriga aktieägare skall förhala samtycket, bör klausulen föreskriva, att beslut skall fattas inom viss tid efter det begäran om samtycke framställts. Har beslutet inte kommit till stånd inom denna tid bör det anses som om samtycke givits. Det bör dock föreskrivas att överlåtaren i sådana fall måste tillse att den tilltänkte förvärvaren ansluter sig till avtalet.

Samtyckesklausulen medför en långtgående begränsning av rätten att fritt förfoga över aktier. Den får inte innebära att en aktieägare som vill lämna bolaget berövas sina möjligheter att realisera sitt aktieinnehav till rimligt pris. Därför kan man föreskriva att en aktieägare som vid upprepade tillfällen vägrats samtycke skall ha rätt att få sina aktier inlösta. (Se Sandström s. 87.) Om inlösen inte sker, bör bolaget träda i likvidation.

En annan möjlighet är att ge part rätt att hänskjuta frågan till skiljemän. Ett tredje alternativ är att ålägga övriga aktieägare att anvisa annan köpare. Om så inte sker, skall samtycke anses ha givits.

Omfattas aktierna i bolaget även av en lösningsklausul i bolagsordningen bör bestämmelsen stadga att, om samtycke givits eller skall anses ha givits, förbinder sig aktieägarna att avstå från sin rätt till inlösen enligt lösningsklausulen.

Här följer ett exempel på en utförlig samtyckesklausul:

64. A. Part får inte överlåta eller pantsätta sina aktier i X-bolaget utan övriga aktieägars samtycke. Begäran om samtycke skall framställas till övriga aktieägare senast två månader före ordinarie bolagsstämma med uppgift om vem som avser förvärva aktierna eller motta dem som pant. Beslut om samtycke skall fattas på ordinarie bolagsstämma och måste biträdas av samtliga närvarande aktieägare. Beslut om vägrat samtycke skall vila på saklig grund och innehålla skriftlig motivering. Samtycke får inte meddelas om aktierna skall överlätas till någon som driver med bolaget konkurrerande verksamhet.

Om bolagsstämman inte beslutar i frågan, skall det anses som om samtycke givits.

B. *Alt. 1* Har aktieägare två gånger vägrats samtycke är övriga aktieägare på begäran skyldiga att inlösa dennes aktier. Kommer inte inlösen till stånd inom sex månader, räknat från det begäran om inlösen framställdes, skall bolaget träda i likvidation.

Alt. 2 Har aktieägare två gånger vägrats samtycke, äger han hänskjuta frågan om samtycke till avgörande av skiljemän enligt lag.

Alt. 3 Har aktieägare vägrats samtycke, och anvisar inte övriga aktieägare annan köpare inom tre månader, räknat från den tidpunkt då beslut om vägrat samtycke fattades, skall det anses som om samtycke givits.

C. Har samtycke givits eller skall det anses som om samtycke givits, är överlåtande aktieägare skyldig tillse att förvärvaren skriftligen till alla delar biträder detta avtal. Vid sådant förhållande är övriga aktieägare jämväl förhindrade att begära inlösen av aktierna enligt bolagsordningens lösningsklausul.

Beträffande inlösenvärde på aktier etc. se ovan s. 75 ff.

Samtyckesklausulens fördelar

Klausulen ger aktieägarna ganska stora möjligheter att förhindra icke önskvärda aktietransaktioner. Vidare behöver aktieägarna inte skaffa fram medel till aktieinlösen. (Se Sandström s. 87.)

Samtyckesklausulens nackdelar

Risken för att det beslutsfattande organet skall missbruka sitt mandat är påtaglig vid denna typ av klausul. Vid vägrat samtycke utsätts den enskilde aktieägaren för en stark press att sälja sina aktier till ett oförmånligt pris. (Se Sandström s. 87.) Därför måste man se till att andra möjligheter ges att lämna bolaget, exempelvis genom aktieinlösen eller att bolaget träder i likvidation.

9.5 Förbudsklausul

Allmänt

En förbudsklausul innebär att övergång av aktie till ny ägare förbjuds. Den innebär därför en mycket kännbar inskränkning i aktieägares rätt att förfoga över sina aktier. En förbudsklausul får inte tas in i bolagsordningen.

Fång som omfattas m.m.

Praktiskt sett kan det inte komma ifråga att förbjuda annat än frivilliga överlåtelser. Även pantsättning av aktier kan förbjudas.

Såväl utomstående som övriga aktieägare kan utpekas som förbjudna subjekt.

Klausulförfattaren bör noga precisera vilka fång som skall omfattas av klausulen, jfr ovan s. 67 ff.

Aktieinlösen vid familjerättsliga förvärv torde lämpligen säkras genom en förköpsklausul.

Förbudsklausulen kan användas på det sättet att man inför ett tidsbegränsat förbud, exempelvis för att förhindra att aktieägarna lämnar bolaget i initialskedet av verksamheten, se klausul 65 nedan.

Förbudsklausulen bör kombineras med bestämmelser om att övriga aktieägare efter viss tid och under vissa förutsättningar skall vara tvungna att inlösa aktier.

Det är svårt att finna någon lämplig formulering, eftersom förbudsklausuler i regel är så pass ingripande för den enskilda avtalsparten att de bör kunna jämkas enligt 36 § avtalslagen. Ett exempel på en förbudsklausul:

65. Aktieägare får inte inom två år från detta avtals undertecknande till annan överlåta eller pantsätta aktier, som omfattas av detta avtal.

Förbudsklausulens fördelar

Till förbudsklausulens fördelar hör att aktieägarna får en fullständig kontroll över ägarkretsen. Inga medel behöver anskaffas till aktieinlösen.

Förbudsklausulens nackdelar

Till nackdelarna hör att aktieägarna blir mycket hårt bundna med en sådan klausul. Det är svårt att bedöma om klausulen håller vid rättslig prövning. Risken för jämkning med stöd av 36 § avtalslagen är överhängande, om inte aktieägarna inom rimlig tid får praktiska möjligheter att lämna bolaget.

9.6 Medel för aktieinlösen

Allmänt

Att skaffa medel till aktieinlösen vid avtalade föryttringsbegränsningar kan vara besvärligt. För att underlätta medelsanskaffningen kan man exempelvis skapa fonder och teckna livförsäkringar. Man kan vidare utforma inlösningsvillkoren på ett sådant sätt att inlösen underlättas. Den sistnämnda möjligheten har berörts ovan.

Fonder

En fond för inlösen av aktier kan tillskapas genom att varje ägare årligen avsätter ett visst belopp i förhållande till medparternas aktieinnehav. Fondens storlek måste självfallet anpassas efter värdet på aktierna och efter hur stort belopp som skall erläggas kontant vid inlösen.

Varje part i avtalet bör ha del i fonden efter avsatt kapital. Aktieägare, som lämnar samarbetet, bör ges rätt att återfå sin andel av det avsatta kapitalet. Vid upphörande av avtalet bör fondens medel på motsvarande sätt fördelas mellan aktieägarna. Detta slags fondbildning kan närmast beskrivas som en form av tvångssparande för att på sikt möjliggöra inlösen av aktier.

Fondbildningen har vissa nackdelar. Det tar lång tid att bygga upp fonder på detta sätt med beskattade medel. Fonderna kommer också att utgöra beskattningsbar förmögenhet. Livförsäkringsalternativet, som behandlas nedan, medger snabbare uppbyggnad och resulterar i en gynnsammare skattesituation. Den konstruktionen är i första hand till för att möta dödsfall i delägarkretsen medan fonderna är avsedda för fall när delägarna lämnar samarbetet av andra skäl. Det kan dock inte uteslutas att man vid en uppgörelse i ett fall som det sistnämnda kan utnyttja det kapital som sparats ihop genom premiebetalning på livförsäkringar.

Livförsäkringar

Det är vanligt att man vid samverkan i aktiebolag med ett mindre antal aktieägare använder livförsäkringar för att möjliggöra inlösen av avlidna delägars aktier. På det sättet tryggas verksamheten för framtiden utan att den avlidnes efterlevande behöver bli lidande.

Den konstruktion som väljs är att varje aktieägare får teckna livförsäkringar på var och en av de övriga aktieägarnas liv. Då är man hänvisad till sådana försäkringar som beskattas enligt reglerna för kapitalförsäkring. Detta betyder att utfallande belopp blir obeskattade medan premierna å andra sidan inte är avdragsgilla.

Sådana kapitalförsäkringar förekommer i två huvudvarianter, sparförsäkring och riskförsäkring. Vid sparförsäkring är premien så tilltagen att den räcker för att bilda ett tillgodohavande hos bolaget som kommer att utgå oavsett om risken – dödsfall – förverkligas. Vill försäkringstagaren i förtid förfoga över detta tillgodohavande kan han återköpa försäkringen, pantsätta eller belåna den. Är det fråga om riskförsäkring täcker premien inte mer än risken för att försäkringsfall skall inträffa under försäkringsti-

den. Försäkringen kommer att sakna kapitalvärde eftersom det är osäkert om det överhuvudtaget kommer att utfalla något försäkringsbelopp.

Viktigt är att fastställa vilket belopp försäkringarna skall lyda på. Helst bör ju försäkringarna täcka värdet av respektive parts aktiepost. Hur värdet skall beräknas är naturligtvis ett problem. Vi får emellertid utgå från att parterna i avtalet har fastslagit vilket värde som skall gälla vid inlösen av bolagets aktier, jfr ovan s. 75 ff. där olika alternativ för värderingen diskuteras.

Det är naturligt att bestämma försäkringsbeloppen med hänsyn till aktiernas inlösningsvärde när försäkringen tecknas. En nackdel är dock att försäkringsbeloppen snabbt kan bli för små om bolaget utvecklas gynnsamt och aktierna stiger i värde. Ofta är det emellertid en för hög ambition att täcka in hela aktievärdet genom successiva höjningar av försäkringsbeloppet. Försäkringspremierna kan nämligen bli ganska kännbara om de inte är avdragsgilla. Man kan bringa ner dem något genom att till viss del välja riskförsäkringar i stället för sparförsäkringar. Men man får ändå räkna med att en del av lösenbeloppet för en avliden aktieägars aktier får betalas kontant och återstående del i form av avbetalningar. Bestämmelser om amorteringsplan kan ingå i aktieägaravtalet.

Några ganska svårlösta problem gäller premiebetalningen. Premierna på en försäkring som tas på en aktieägars liv varierar ju med dennes ålder och hälsa. Är det stor åldersskillnad mellan två aktieägare i ett 50/50-bolag kan det mycket väl hända att den ene måste betala dubbelt så hög premie som den andre för livförsäkring på motpartens liv. En tänkbar lösning är att låta den aktieägare som skall teckna den dyra försäkringen teckna en riskförsäkring, medan motparten tecknar en sparförsäkring på honom. Ett annat problem är hur man får aktieägare att vidmakthålla de avtalade försäkringarna genom premiebetalning. Det minsta man kan göra är att införa en förpliktande bestämmelse om detta i aktieägaravtalet. Kan man få försäkringsbolaget att bevaka att försäkringen hålls vid makt är detta naturligtvis effektivare.

För att försäkringarna enligt ett aktieägaravtal skall fylla sitt syfte måste man i avtalet föreskriva starka begränsningar i ägarens förfoganderätt. För det första får aktieägaren inte dirigera över det belopp som skulle användas till aktieinlösen till någon annan genom förmånstagarförordnande. Inte heller bör han utan andra aktieägars medgivande få överlåta eller ändra försäkringen eller ta ut eventuella återbäringsmedel. Är försäkringen en sparförsäkring bör man också föreskriva hinder mot belåning, pantsättning eller återköp.

För den händelse samarbetet upphör bör bestämmelser ges om aktieägarers möjlighet att själva förvärva försäkringarna på sina egna liv.

Hela konstruktionen med livförsäkringar till säkerhet för verksamheten vid aktieägares frånfälle berör naturligtvis i hög grad de efterlevande eftersom den påverkar kvarlåtenskapens storlek och sammansättning. Som framgått ovan under 3.2 anses emellertid en sådan uppbindning av de efterlevande normalt tillåten från successionsrättslig synpunkt. Testamentarisk form är inte nödvändig. Avtalet anses nämligen slutet för i huvudsak samverkan i livstiden (jfr Gunvor Wallin i NFT 1962 s. 17–36).

Försäkringsfrågorna kan tänkas reglerade på följande sätt i ett aktieägaravtal:

66. För att säkerställa medel till inlösen av avliden parts aktier har på parternas liv tecknats livförsäkringar enligt följande:

Försäkringsnr	Ägare	Försäkrad
---------------	-------	-----------

För nu angivna försäkringar gäller:

a. Mellan parterna har försäkringarna fördelats så, att var och en av parterna äger försäkringar på andra partens/övriga parter liv.

b. Försäkringsbeloppen skall fortlöpande anpassas till värdet på respektive aktiepost enligt bestämmelserna om aktievärdering vid inlösen i detta avtal.

c. Part får inte förfoga över sin försäkring genom förmånstagarförordnande. Inte heller får han överlåta, ändra eller pantsätta försäkringen utan samtliga övriga parter samtycke. Samtycke av övriga parter krävs även för belåning, återköp eller uttag av återbäring, där sådant är möjligt.

d. Premien för respektive försäkring skall betalas av försäkringens ägare och denne får inte upphöra med premiebetalningen så länge detta avtal består.

e. Upphör avtalet att gälla, äger vardera parten (part) rätt att förvärva äganderätten till den (de) på hans liv tagna försäkringen (försäkringarna). Ersättningen skall – om försäkringar har återköpsvärde – bestämmas till det belopp som skulle erhållas vid återköp av försäkringen.

f. Upphör aktieägare att vara part i detta avtal, äger han rätt att förvärva äganderätten till de på hans liv av övriga parter tecknade försäkringar. Ersättningen skall därvid – om försäkringarna har återköpsvärde – bestämmas till det belopp som skulle erhållas vid återköp av försäkringen. På motsvarande sätt äger kvarvarande parter rätt att förvärva äganderätten till de försäkringar som den lämnande parten tecknat på deras liv.

(Denna föreskrift behöver inte ingå i avtal som slutits mellan delägare i bolag med två aktieägare. I sådana bolag är föreskriften e. tillräcklig, eftersom avtalet upphör att gälla om en av dem lämnar detta.)

g. Vid parts dödsfall skall efterlevande part ha rätt att från dödsboet förvärva

äganderätten till den på hans liv tagna försäkringen. Ersättningen skall därvid – om försäkringen har återköpsvärde – bestämmas till det belopp som skulle ha erhållits vid återköp av försäkringen.

9.7 Säkerställande av avtalade föryttringsbegränsningar

Allmänt

Ett aktieägaravtal har, som vi sett ovan, inga rättsverkningar mot aktiebolaget eller mot – i vart fall – godtroende förvärvare av avtalsbundna aktier. Detta förhållande gör att man på något sätt bör säkerställa avtalets efterlevnad. De sanktioner mot avtalsbrott som aktieägaravtalet bör innehålla är sällan tillräckligt effektiva eller täckande, se närmare nedan s. 92 f. Man kan tänka sig två sätt att säkerställa avtalets och särskilt föryttringsbegränsningarnas efterlevnad. Dels kan man komplettera de avtalade föryttringsbegränsningarna med en *lösningssklausul* i bolagsordningen, dels kan man föreskriva att breven på de avtalsbundna aktierna skall *deponeras* hos tredje man. Ibland kombineras dessa lösningar för att maximal säkerhet skall uppnås. En vanlig metod är också att förse aktiebrevet med *påskrift om avtalet*, så att en förvärvare görs uppmärksam på att det finns ett aktieägaravtal.

Lösningssklausul i bolagsordningen

I jämförelse med en avtalad föryttringsbegränsning har en lösningssklausul bland annat den fördelen att den gäller såväl mot bolaget som mot tredje man. Den brukar därför så gott som undantagslöst ingå i bolagsordningen för mindre aktiebolag.

Om en aktie, som är underkastad hembud, övergått till ny ägare, får bolaget (styrelsen) inte införa denne i aktieboken, förrän det visat sig att lösningssrätten inte kommer att utnyttjas. Se ABL 3:7, 3 st. in fine. Dessförinnan kan förvärvaren, med vissa undantag, inte utöva aktieägares rätt i bolaget. Se ABL 3:3 5 st. och ABL 3:14, 1 st. Bland annat kan förvärvaren under den angivna tiden inte rösta för aktierna.

Den som förvärvar aktier, som omfattas av en lösningssklausul, är skyldig att hembjuda dem, även om han vid förvärvet inte kände till att aktierna

omfattades av ett sådant förbehåll. Förvärvare av aktier i ett aktiebolag måste underkasta sig de bestämmelser som bolagsordningen innehåller, och han handlar alltså på egen risk om han underlåter att förskaffa sig kännedom om dennas innehåll. Detta anses följa av »en allmän och på naturliga skäl grundad regel». (Se Nial i TfR 1936 s. 44 samt Sandström s. 281.)

För att undvika rättsförluster för aktieförvärvare stadgar ABL 3:4, 2 st. att, om bolagsordningen innehåller ett lösningsförbehåll, så skall tydlig uppgift om detta tas in i de aktiebrev, som omfattas av förbehållet. Men oavsett om så skett, blir den som förvärvat en aktie som är underkastad hembud skyldig att hembjuda den. (Se Sandström s. 281.)

Underlåter den som förvärvat en aktie, som omfattas av ett lösningsförbehåll, att hembjuda den, kan inlösen av aktierna framtvingas med domstols hjälp. (Se Sandström s. 233 ff.)

Väljer man att söka säkerställa efterlevnaden av aktieägaravtalet med en lösningsklausul i bolagsordningen, kommer aktierna i bolaget att vara underkastade dubbla föryttringsbegränsningar. Detta kan medföra problem i vissa situationer. Bland annat kan en aktieägare som avstått från sin rätt enligt en avtalsmässig föryttringsbegränsning senare påkalla hembud enligt lösningsklausulen i bolagsordningen. Se härom ovan samt Sandström s. 291 ff.

Inför man en lösningsklausul i bolagsordningen bör denna såvitt möjligt överensstämma med aktieägaravtalets begränsningsklausul.

Deposition av aktiebrev m.m.

Ett annat sätt att säkerställa att aktieägaravtalet följs är att låta deponera breven på de avtalsbundna aktierna hos tredje man, exempelvis hos en bank eller en advokat. En sådan deposition torde inte vara särskilt kännbar för aktieägarna, eftersom avtalsbundna aktier ändå bör vara pantsatta till säkerhet för eventuellt skadestånd eller vite för kontraktsbrott. Se härom vidare nedan s. 92 f.

Genom depositionen undandras aktiebreven aktieägarnas förfogande. De kan inte disponera över aktierna genom frivillig överlåtelse. Utan tillgång till aktiebrevet kan aktieägaren inte överföra besittningen av detta till en aktieförvärvare, vilket många gånger är en förutsättning för att överlåtelseavtalet skall få sakrättsliga verkningar. Problem kan dock uppkomma vid övergång av aktier till make genom bodelning av annan anledning än makes död. I detta fall hjälper knappast deposition. Aktieövergången kan dock omfattas av ett lösningsförbehåll i bolagsordningen. Innan lösnings-

rätten enligt bolagsordningen begagnas, kan man dock ge den som förlorat aktier genom bodelning möjlighet att återförvärva dem.

Lösningen kan i aktieägaravtalet utföras på följande vis:

67. För det fall parts aktier i bolaget till följd av bodelning gått ur hans ägo, förbinder sig övriga parter att avstå från sin rätt till inlösen av aktierna enligt bolagsordningens hembudsklausul i syfte att bereda honom tillfälle att återförvärva dessa. Har så ej skett inom en tid av två månader från bodelningen, äger övriga parter göra gällande sin rätt till inlösen. Övriga parter förbinder sig emellertid att – inom sex månader från det aktierna inlöstes – återförsälja dessa till parten till ett pris som motsvarar vad parterna givit vid inlösentillfället.

En annan möjlighet är att föreskriva, att part vid bodelning av annan anledning än makes död är skyldig att hembjuda sina aktier, om övriga parter så begär. Därvid bör den hembjudande parten ha rätt att återförvärva aktierna inom viss tid. (Se Roos s. 325 f.) I syfte att undvika bodelning av aktier som omfattas av ett aktieägaravtal av annan anledning än makes död kan i äktenskapsförord föreskrivas att sådana aktier skall utgöra enskild egendom.

Aktiebrevet bör deponeras in blanco-indosserade. Därigenom underlättas förfogande över dem t.ex. när förköpsrätt aktualiseras.

10 Avtalstid

10.1 Inledning

Som vi sett ovan kan man genom ett aktieägaravtal bland annat binda röst-rätten samt begränsa aktieägarnas rätt att disponera över aktierna i bolaget. Härigenom kan man bland annat garantera varje aktieägare en viss insyn i och ett visst inflytande över bolagets förvaltning samt förhindra att utomstående tränger sig in i aktieägarkretsen.

Dessa fördelar är emellertid av ringa värde om part alltför lätt kan säga upp avtalet och därigenom frigöra sig från i avtalet förekommande röstbindningar och föryttringsbegränsningar.

Dessutom måste man på olika sätt försöka eliminera de ogynnsamma konsekvenser som en eventuell uppsägning av avtalet kan medföra för den enskilde aktieägaren. Aktiebolaget består ju, även om aktieägaravtalet upphör att gälla. (Se NJA 1964 s. 422.)

Ett annat problem, som särskilt bör uppmärksammas av avtalsskrivaren, är avtalets bestånd vid parts konkurs eller död. Aktieägaravtal utgör som ovan sagts regelmässigt enkla bolag och BL:s regler om uppsägning och upplösning i de angivna situationerna är således tillämpliga på aktieägaravtal. (Se Roos s. 265–286, Nial, Aktiebolagsrättsliga studier s. 7 ff.)

I princip kan man välja mellan att sluta aktieägaravtal på obestämd tid eller på bestämd tid. Beroende på vilken lösning som väljs blir det olika konsekvenser för aktieägarnas rätt att säga upp avtalet. (Se Nial Handelsbolag s. 399 ff.)

10.2 Obestämd tid

Om avtalet skall gälla tills vidare, kan det sägas upp när som helst. Se BL 2:24, 2 st. och 4:7, 2 st. Enligt BL upphör avtalet då att gälla sex månader efter uppsägning. Inget hindrar att man föreskriver att avtalet skall upphöra att gälla efter annan uppsägningstid än den som framgår av lagen. (Se Nial Handelsbolag s. 399.)

Att avtalet när som helst kan sägas upp kan man inte förhindra så länge avtalstiden är obestämd. Det är därför olämpligt att sluta aktieägaravtal på obestämd tid.

10.3 Bestämd tid

Om avtalet ingås för viss tid, kan det inte bringas att upphöra i förtid genom uppsägning om inte BL eller avtalet ger utrymme för det. Detta medför betydligt större säkerhet för avtalets bestånd. Avtalet bör därför slutas på bestämd tid.

Lämpligen föreskrivs, att avtalet skall gälla till en viss tidpunkt. Har inte uppsägning skett viss tid före avtalstidens utgång bör avtalstiden automatiskt förlängas för en ytterligare tidsperiod. Avtalet kommer då att vara slutet på bestämd tid vid varje särskilt tillfälle. (Se Nial Handelsbolag s. 257.)

En bestämmelse om avtalstid kan utformas på följande sätt:

68. Detta avtal gäller fr.o.m. denna dag t.o.m. . . . 19 . . . och förlängs därefter med . . . år i taget om det inte av part sägs upp till upphörande senast ett år före avtalstidens utgång.

Även om avtalet är slutet på bestämd tid kan det särskilt i aktiebolag med två aktieägare finnas anledning att ge var och en av dem möjlighet att avbryta samarbetet under löpande avtalstid. Detta kan åstadkommas genom följande bestämmelser (rysk roulette, shot-gunklausul, musefelleklausul).

69. Part, som ej önskar fortsätta samarbetet, äger rätt att rikta skriftligt köpanbud till motparten avseende dennes aktier och samtidigt ange det pris som bjuds. Motparten är då skyldig att inom fyra månader från det anbudet kom honom tillhanda sälja sina aktier till det bjudna priset eller köpa den utbudande partens aktier till samma pris. Om ingendera parten önskar köpa den andres aktier, skall bolaget träda i likvidation.

Genom denna föreskrift torde man kunna framtvinga en rimlig prissättning på aktierna när den ekonomiska gemenskapen mellan parterna skall upplösas. Vidare torde en dylik bestämmelse förhindra att anbud sker i otillbörligt syfte.

En annan möjlig bestämmelse är brevklausulen. Den går ut på att parterna lämnar anbud på varandras aktier i slutna kuvert till en neutral utomstående. Den som bjuder högst får köpa aktierna av den eller de övriga.

Som ovan påpekats kan en uppsägning av ett aktieägaravtal få negativa konsekvenser för minoritetsaktieägare i och med att förhållandena i bolaget fortsättningsvis enbart normeras av ABL och bolagsordningen. Då det normalt är mycket svårt att avyttra aktier i fåmansbolag, bör avtalet innehålla regler som möjliggör för minoriteten att lämna bolaget. Man kan här tänka sig två olika utvägar. Antingen kan man ålägga majoritetsaktieägarna att inlösa aktierna eller förplikta samtliga aktieägare att rösta för bolagets likvidation eller föreskriva en kombination av dessa bägge alternativ.

Klausulen bör i inlösningsfallet konstrueras på ett sådant sätt att man förhindrar att en part bereder sig ekonomiska fördelar på en annan parts bekostnad. Ett särskilt problem är att anskaffa medel till inlösen.

Lämpligt är att föreskriva, att aktieägarna i första hand skall komma överens om att minoriteten skall få sina aktier inlösta. Om medel inte kan uppbringas för inlösen, kan aktieägarna förpliktas att rösta för att bolaget skall träda i likvidation. (Se Roos s. 400 f.)

Observeras bör att inlösen och likvidation måste komma till stånd medan avtalet ännu består mellan aktieägarna. Avtalet bör därför inte föreskriva en för kort uppsägningstid.

11 Ekonomiska påföljder

11.1 Allmänt

Om en part i ett aktieägaravtal röstar eller avyttrar aktier i strid mot aktieägaravtalets bestämmelser, gör han sig skyldig till kontraktsbrott. Ett sådant brott kan få ödesdigra konsekvenser för de övriga parterna.

Tänkbara påföljder vid brott mot aktieägaravtal är skadestånd och vite eller uppsägning av avtalet. Ett annat alternativ är att söka genomdriva avtalet i enlighet med dess innehåll. En kombination av dessa påföljder kan också komma ifråga.

11.2 Skadestånd

Även om avtalet inte innehåller någon bestämmelse om påföljd för avtalsbrott, finns det möjlighet för part att kräva skadestånd vid avtalsbrott under förutsättning att han kan visa att han lidit skada genom avtalsbrottet.

I regel torde väl inga bekymmer uppkomma när det gäller att fastställa huruvida avtalsbrott föreligger eller inte. Däremot är skadan och därmed skadeståndets storlek i många fall svår eller omöjlig att fastställa. Jfr NJA 1942 s. 627.

Genom bevisregeln i RB 35:5 har domstolarna fått möjlighet att skönsmässigt uppskatta skadan. Det kan dock diskuteras vilka möjligheter detta stadgande ger. (Se Roos s. 378 ff. m. hänv. och Sandström s. 277.)

Skadestånd får sålunda anses vara en föga effektiv påföljd vid brott mot ett aktieägaravtal. Om man vill öka pressen på parterna, bör man i stället ta in en vitesklausul i avtalet.

11.3 Vite

Ett någorlunda effektivt medel för att förebygga avtalsbrott är avtalsvite. Genom en vitesklausul undgår man i regel svårigheterna att fastställa ersättningsens storlek. Ett avtalsvite kan komma att jämkas med stöd av 36 § avtalslagen. I regel torde dock de svenska domstolarna värna om vitets preventiva funktion och försöka hålla fast vid fastställda viten.

En vitesklausul i ett aktieägaravtal torde alltså erbjuda vissa fördelar. (Se Sandström s. 277.) Det är dock inte säkert att en vitesklausul är lämplig i alla lägen. (Se vidare härom Roos s. 376 ff.)

När det gäller frågan om till hur stort belopp man bör fastställa vitet, torde erfarenheten visa att det är bättre att ta till vitet i överkant än i underkant.

Inget hindrar heller att vite endast utsätts för vissa bestämda typer av avtalsbrott med särskilt avpassade belopp för varje situation.

Här ges ett exempel på en vitesklausul:

70. Part som bryter mot vad detta avtal stadgar skall, om övriga parter så kräver och avtalsbrottet inte är ringa, till parterna betala ett vite om fem gånger det vid avtalsbrottet gällande basbeloppet enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring.

Vitet skall fördelas lika mellan övriga parter. (*Alt.* Vitet skall fördelas mellan övriga parter i proportion till deras aktieinnehav.)

Saknar parterna medel att erlagga vitet med, är en vitesklausul i regel utan värde. Aktieägaravtalet bör därför innehålla en föreskrift om att viss säkerhet skall ställas för krav på vite eller på skadestånd.

Det mest lämpliga torde vara att varje aktieägare pantsätter sina aktier i bolaget till säkerhet för eventuella krav på vite eller skadestånd. I regel torde väl detta inte möta några svårigheter, eftersom aktiebrevens under alla förhållanden bör vara deponerade hos tredje man för att försvåra förfoganden till förfång för övriga parter. (Jfr ovan s. 77 f. och Sandström s. 279 ff.)

En depositions- och pantsättningsklausul kan utformas på följande sätt:

71. Till säkerhet för sina åtaganden enligt detta avtal pantförskriver härmed var och en av parterna gentemot övriga samtliga sina nuvarande och tillkommande aktier i bolaget. Samtliga aktiebrev skall överlätna in blanco deponeras hos X. För vård och relisation av panten gäller affärsbankernas standardvillkor. Motsvarande skall gälla beträffande teckningsrätts- och delbevis.

12 Uppsägning

12.1 Kontraktsbrott

Aktieägaravtal anses, som ovan påpekats, nästan undantagslöst utgöra enkla bolag. BL:s regler om uppsägning och upplösning av enkla bolag blir därför tillämpliga på avtalet.

Enligt BL 2:25 och 4:7, 2 st. skall, om bolagsman begär det, bolaget genast träda i likvidation, om någon annan bolagsman väsentligt åsidosätter sina skyldigheter enligt bolagsavtalet eller det annars finns viktig grund för bolagets upplösning.

Grund för uppsägning är sålunda bl.a. kontraktsbrott. Uppsägning torde bland annat kunna ske när aktieägare röstar eller överlåter aktier i strid mot aktieägaravtalet och när aktieägare underlåter att hålla avtalade försäkringar vid makt eller att lämna avtalat tillskott till fond, som skapats för att möjliggöra inlösen av aktier. (Jfr Roos s. 390 ff. samt Nial Handelsbolag s. 399 ff.)

Kontraktsbrottet måste dock vara *väsentligt*. (Se Nial Handelsbolag s. 261 ff.)

BL:s regler är tvingande på så sätt att avtalspart inte kan avsäga sig rätten att uppsäga avtalet med stöd av BL 2:25 och 4:7, 2 st. (Se Nial Handelsbolag s. 270.) Däremot torde man genom en bestämmelse i aktieägaravtalet kunna utvidga denna rätt. Sålunda kan man till exempel stipulera att vissa avtalsbrott skall anses som väsentliga.

Att uppsägning av avtalet vid kontraktsbrott följs av likvidation – i detta fall omedelbar upplösning av avtalsförhållandet – är emellertid oftast inte lämpligt med hänsyn till att aktiebolaget fortfarande består. I stället kan det vara på sin plats att föreskriva att part, som bryter mot avtalet, på övriga parter begäran skall utträda ur avtalsförhållandet, BL 2:29. Vid utträde

bör den utträdande parten åläggas att hembjuda sina aktier till inlösen av övriga aktieägare.

Här följer ett exempel på bestämmelse:

72. Skulle part göra sig skyldig till väsentligt brott mot detta avtal eller eljest allvarligt äventyra bolagets intresse, är parten skyldig att på begäran av övriga parter utträda ur avtalet. Utträdande part är skyldig att hembjuda sina aktier i enlighet med bestämmelserna i detta avtal om förköp. Utträde äger rum vid den tidpunkt som övriga parter bestämmer.

Det ses ibland vid problem med samarbetet att äldre försummelser dras fram vid diskussioner om avtalsbrott föreligger och då det gäller att ha så mycket belastande omständigheter som möjligt för motparten. I syfte att undgå detta kan aktieägaravtalet eventuellt bestämma att den part som vill åberopa sig på ett avtalsbrott som grund för hävning av avtalet eller utslutning av part eller ersättning eller vite skriftligen skall meddela alla övriga parter detta inom en viss tid efter det att avtalsbrottet har kommit till vederbörandes kännedom och att avtalsbrott inte kan åberopas om den avtalsbrytande parten inom viss tid efter meddelandets mottagande rättar sig efter vad som skall gälla.

12.2 Ändrade förhållanden

Enligt BL 2:25 och 4:7, 2 st skall, som ovan nämnts, bolaget genast träda i likvidation, om bolagsman begär det och det finns viktig grund för bolagets upplösning. Detta stadgande ger möjlighet att uppsäga avtalet vid väsentligt ändrade förhållanden. (Se Nial Handelsbolag s. 261 ff.)

Som ovan påpekats är regeln i BL 2:25 tvingande på så sätt att part inte kan avsäga sig rätten att uppsäga avtalet med stöd av den. Däremot kan man utvidga denna rätt och stipulera att vissa ändrade förhållanden, exempelvis ändrade anställningsförhållanden eller bolagsmans sjukdom, ger uppsägningsrätt.

En upplösning av aktieägaravtalet är emellertid olämplig med hänsyn till att aktiebolaget består. Den part som föranlett uppsägningen bör även i detta fall vara förpliktad att utträda ur avtalsförhållandet och hembjuda sina aktier till inlösen av övriga aktieägare, jfr klausul 72 ovan.

Här ges några exempel på bestämmelser:

73. Om part lämnar sin anställning i X-bolaget eller under en tid av två år på

grund av sjukdom icke aktivt kunnat delta i X-bolagets verksamhet, är han skyldig att på övriga parter begära utträda ur avtalet. Utträdande part är skyldig att hembjuda sina aktier i enlighet med bestämmelserna i detta avtal om förköp. Utträde sker vid den tidpunkt som övriga parter bestämmer.

Med en enklare skrivning kan man täcka in både kontraktsbrott och ändrade förhållanden:

74. Uppsägs avtalet till förtida upphörande med stöd av lagstiftningen om enkla bolag skall likvidation inte äga rum utan avtalsförhållandet fortsätta med uteslutande av part som föranlett uppsägningen. Den parten är skyldig att hembjuda sina aktier till övriga parter enligt bestämmelserna i avtalet om förköp. Utträde sker vid den tidpunkt som övriga parter bestämmer.

13 Dödsfall och konkurs

13.1 Allmänt

Att BL:s regler är tillämpliga på aktieägaravtal medför bland annat att dess regler om rättsförhållandets upplösning vid parts död och konkurs är tillämpliga på avtalet.

13.2 Dödsfall

Vid bolagsmans död skall enligt BL 2:26 och 4:7, 2 st. bolaget, där ej annat avtalats eller följer av 2:29 eller 2:30, genast träda i likvidation.

I aktieägaravtalet kan med stöd av denna bestämmelse föreskrivas att avtalet vid dödsfall skall bestå och att den avlidnes rättsinnehavare kan eller skall ansluta sig till det. Ett annat alternativ är att låta avtalet bestå utan rätt för den avlidnes rättsinnehavare att ansluta sig.

Inget hindrar sålunda att man föreskriver att parts rättsinnehavare skall vara skyldiga att ansluta sig till avtalet. En sådan klausul är giltig från bolagsrättslig synpunkt. (Se Nial Handelsbolag s. 400 och Roos s. 327.) Inte heller från successionsrättslig synpunkt finns några principiella hinder, förutsatt att det inte görs någon skillnad mellan rättsinnehavarna. (Roos s. 328 ff. m. hänv.) Om den avlidnes rättsinnehavare inte önskar bli aktieägare på avtalets villkor, är de hänvisade till att säga upp avtalet eller, om så är möjligt, sälja aktierna.

Det är till och med möjligt att ange viss efterlevande som efterträdare när en avtalspart avlider. I den mån detta innebär en annan fördelning av den avlidnes kvarlätenskap än arvsreglerna ger vid handen fordras givetvis stöd i testamente för ett sådant arrangemang. (Jfr Nial Handelsbolag s. 274 f.)

Vill parterna förhindra att en avliden parts rättsinnehavare får inflytande över aktiebolaget bör man betänka att en förköpsklausul inte ger något skydd i sådana situationer. Förköpsrätten aktualiseras inte förrän dödsboet avser att överföra aktierna till någon annan genom exempelvis arvskifte eller överlåtelse. Dödsbodelägarna kan sålunda undvika förköp genom att inte skifta aktierna. Vill man komma undan sådana konsekvenser kan man ålägga dödsboet att hembjuda aktierna, trots att det inte är aktuellt att överföra äganderätten till någon annan.

Ett exempel:

75. Avlider part upphör detta avtal ej att gälla. Avliden parts rättsinnehavare inträder i avtalet i den avlidnes ställe.

Avliden parts rättsinnehavare är skyldig att på begäran av samtliga övriga avtalsparter utträda ur detta avtal. I samband härmed skall de hembjuda den avlidnes aktier i enlighet med bestämmelserna i detta avtal om förköp.

13.3 Konkurs

Försätts bolagsman i konkurs, skall bolaget enligt BL 2:27 och 4:7, 2 st. genast träda i likvidation, om ej annat följer av 2:29 eller 2:30.

Enligt BL 2:29 kan avtalet föreskriva att, vid avtalsparts konkurs, konkursboet skall utträda ur avtalet i stället för att detta skall upphöra att gälla. Bestämmelsen är dock inte bindande för konkursboet, såvida inte boet biträtt avtalet.

Exempel:

76. Vid avtalsparts konkurs skall avtalet inte upphöra att gälla utan fortsättas mellan återstående parter med uteslutande av konkursgäldenären och hans konkursbo. Önskar konkursboet hembjuda konkursgäldenärens aktier till avtalsparterna skall vad som gäller om förköp äga motsvarande tillämpning.

Det torde inte vara möjligt att *förplikta* konkursboet att hembjuda avtalspartens aktier, jfr 3.2 ovan.

14 Genomdrivande av avtalsinnehållet

14.1 Inledning

Vi skall här undersöka vilka möjligheter part har att genomdriva avtalsinnehållet genom att väcka fastställsetalan samt positiv respektive negativ fullgörelsetalan. (Se Sandström s. 277 ff.)

14.2 Fastställsetalan

När det gäller fastställsetalan kan man tänka sig två situationer. Dels kan part vilja få fastställt att annan part är skyldig att iaktta gällande dispositionsbegränsningar eller röstbindningar. Dels kan part vilja få ett avtalsenligt stämmobeslut fastställt att gälla framför ett avtalsstridigt.

Enligt RB 13:2 får talan om fastställsetale, huruvida rättsförhållande består eller inte består, upptagas till prövning om ovisshet råder om rättsförhållandet och denna länder käranden till förfång.

Part torde ha stora möjligheter att väcka fastställsetalan och till exempel yrka att domstolen förklarar att en part inte äger överlåta sina aktier till utomstående eller till annan aktieägare utan att iaktta avtalets föreskrifter. En sådan dom är dock inte exigibel.

Däremot föreligger det inte någon möjlighet för part att med domstols hjälp få ett avtalsenligt stämmobeslut fastställt att gälla framför ett avtalsstridigt. Detta skulle först och främst förutsätta att avtalsbrott betraktades som klandergrund. (Se Roos s. 364 f.) En sådan talan skulle sannolikt ogillas, eftersom processhinder inte torde föreligga.

14.3 Fullgörelsetalan

Som huvudregel gäller att fullgörelsetalan inte kan upptas till prövning, om inte tiden för fullgörelse inträtt. Enligt RB 13:1 kan i vissa fall fullgörelsetalan upptas till prövning fastän tiden för fullgörelse ej inträtt.

Negativ fullgörelsetalan kan exempelvis gå ut på att part skall förpliktas att inte rösta mot överenskommelsen eller förpliktas att inte överlåta sina aktier utan att först hembjuda dem till övriga aktieägare. Sådana yrkanden torde vara möjliga enligt svensk rätt om det rör sig om ett långvarigt aktieägaravtal med återkommande förpliktelser. En sådan talan leder till en exigibel dom och kan kombineras med säkerhetsåtgärder.

Positiv fullgörelsetalan kan till exempel gå ut på att domstolen skall förplikta part att rösta på visst sätt eller att part skall förpliktas att hembjuda aktierna till övriga aktieägare när han har visat tydlig avsikt att överlåta dem.

Domstolen torde kunna pröva en positiv fullgörelsetalan som går ut på att domstolen skall förplikta part att rösta i enlighet med avtalet, i varje fall när det gäller långvariga röstbindningsavtal. Även en positiv fullgörelsetalan som går ut på att part skall förpliktas att hembjuda aktier då han har visat tydlig avsikt att överlåta dem borde vara möjlig. Bevisläget är dock kärvat såvida inte avtalsparten medger, att han tänker att överlåta aktierna till utomstående.

Talan om fullgörelse kan kombineras med yrkande om vitesföreläggande.

Har man möjlighet att formulera yrkandet antingen positivt eller negativt bör man enligt vår mening föredra det senare alternativet, kombinerat med ett yrkande om vitesföreläggande i domen. På så vis underlättas kontroll av efterlevnaden och därmed eventuell verkställighet av vitesföreläggandet. (Jfr Roos s. 372.) I fråga om vitesföreläggandet finns en valmöjlighet. Om part så önskar, kan han avvakta med att framställa yrkande om vitesföreskrift till exekutionsstadiet.

I regel torde behovet av att kunna genomdriva avtalet på sätt ovan beskrivits inte vara särskilt stort. Har samarbetet i bolaget spruckit så att domstol är enda utvägen är det regelmässigt föga värt att fortsätta. I en sådan situation torde en upplösning av samarbetet eller inlösen av missnöjd parts aktier vara den närmast till hands liggande lösningen.

15 Konfliktlösning

15.1 Inledning

Det är vanligt att aktieägaravtal innehåller en *skiljeklausul*. Genom en sådan klausul bestämmer avtalsparterna att tvister skall prövas av skiljenämnd och inte av allmän domstol. Den utgör ett dispositivt rättegångshinder. Regler om skiljeförfarande finns bland annat i lagen (1929:145) om skiljemän.

Det bör dock nog övervägas om inte tvister i anledning av aktieägaravtal skall avgöras av *allmän domstol*, särskilt om fysisk person är part.

15.2 Föremålet för skiljeförfarandet m.m.

När man skall författa en skiljeklausul måste man först och främst bestämma föremålet för skiljeförfarandet och därmed skiljenämndens kompetens. Man måste med andra ord ta ställning till vilka tvistefrågor som skall kunna hänskjutas till skiljenämnd. Skall samtliga frågor som kan uppkomma i anledning av aktieägaravtalet omfattas av skiljeklausulen eller skall vissa frågor kunna prövas av allmän domstol?

Låter man vissa tvistefrågor falla utanför klausulen är det viktigt att exakt ange vilka frågor som skall kunna prövas av allmän domstol. I annat fall kan skiljemännen vid oenighet om skiljeklausulens omfattning ha svårighet att avgöra sin kompetens. En oklar skiljeklausul kan också leda till att part klandrar skiljedomen, 21 § skiljemannalagen. Vid oklarhet får frågan om vilken eller vilka tvistefrågor skiljeklausulen omfattar avgöras genom tolkning av klausulen. I sådana fall brukar tolkningen vara restriktiv. (Se vidare härom Hassler-Cars s. 40 ff. samt där anförda rättsfall och Roos s. 381 ff.)

I skiljeklausulen kan man förutom föremålet för skiljeförfarandet reglera en del olika frågor. Skiljemannalagen innehåller ett antal stadganden av dispositiv natur, som kan åsidosättas genom överenskommelse mellan parterna. Bland de frågor som parterna sålunda kan förfoga över skall här nämnas etablerandet av skiljenämnden samt en del instruktioner rörande förfarandet.

15.3 Etablerandet av skiljenämnden

I fråga om etablerandet av skiljenämnden kan flera olika lösningar väljas. I skiljeklausulen kan exempelvis anges antalet skiljemän. Att tänka på i detta sammanhang är att skiljenämnden bör bestå av ett udda antal ledamöter och inte vara för stor. Inget hindrar heller att man föreskriver olika antal skiljemän i olika situationer. Vidare kan det föreskrivas att skiljenämndens ledamöter eller någon av dem skall ha vissa kvalifikationer eller tillhöra viss kategori av personer. Skiljemännen kan också namnges i klausulen. I sådana fall bör också namn på suppleanter anges. I klausulen kan vidare anges sättet för utseende av skiljemän. Ett sätt är att lämna uppdraget till ett fast skiljedomsinstitut. Det bör observeras att skiljemannalagens regler om etablerande av skiljenämnd endast är lämpliga i tvåpartsförhållanden.

15.4 Instruktioner rörande skiljeförfarandet

Beträffande instruktioner rörande skiljeförfarandet bör viss försiktighet iakttagas vid utformningen av klausulen, eftersom man aldrig kan förutse vilka komplikationer en framtida tvist kan dra med sig. Bland de frågor som kan regleras kan här nämnas regler om tidsfristen för skiljedomens meddelande (se 18 § skiljemannalagen och därtill SvJT 1981 s. 548), regler om tvistens avgörande på handlingarna, omröstningsregler samt motivering av skiljedomens. I klausulen kan också bestämmas att skiljemännen genom särskilt beslut skall kunna avgöra vissa frågor. Även plats och språk för skiljeförfarandet kan regleras.

I stället för att i skiljeklausulen ingående reglera ovannämnda frågor kan man hänvisa till reglerna för något av våra fasta skiljedomsinstitut, exempelvis Stockholms Handelskammars Skiljedomsinstitut. Se vidare om skiljeklausulers innehåll och utformning, Hassler-Cars s. 23 ff. och s. 161 ff.

15.5 För- och nackdelar med skiljeförfarande

Är då skiljeförfarandet att föredra framför den ordinära domstolsprocessen? Till fördelarna med skiljeförfarandet hör först och främst att det normalt går betydligt snabbare än ett domstolsförfarande. En långdragen tvist kan få förödande konsekvenser för samarbetet i bolaget. Vidare undviker man den offentlighetsprincip, som gäller vid allmänna domstolar. Skiljeförfarandet är hemligt och tvister kommer inte till allmänhetens kännedom. Skiljemännen har vidare större möjlighet än allmän domstol att anpassa förfarandet till sakens beskaffenhet och parternas önskemål. Slutligen kan personer med särskilt stor bolagsrättslig erfarenhet ta säte i skiljedomstolen, något som inte låter sig göra i fråga om allmän domstol.

Ett skiljeförfarande har emellertid vissa nackdelar som man bör beakta innan en skiljeklausul införs i ett aktieägaravtal. Den största nackdelen är att skiljeförfarandet i regel är kostsamt, eftersom parterna utöver vanliga rättegångskostnader har att betala ersättning till skiljemännen. Ett skiljeförfarande kan därför bli mycket kännbart för aktieägarna i ett litet bolag, särskilt som skiljemännen kan komma att begära betydande förskott. Men ett skiljeförfarande kan likväl bli billigare än en process som löper genom flera instanser.

15.6 Utformning av skiljeklausul

Här ges några exempel på utformning av skiljeklausuler:

77. Tvist i anledning av detta avtal skall avgöras av skiljemän enligt lag.

78. Tvist om detta avtal, dess tolkning eller tillämpning, så ock annan tvist som har sin upprinnelse i detta avtal, får inte hänskjutas till domstol utan skall – med uteslutande av varje annat forum – slutgiltigt avgöras genom skiljedom enligt reglerna för Stockholms Handelskammares Skiljedomsinstitut. Skiljemännen skall sammanträda i X-stad.

79. Tvist till följd av detta aktieägaravtal skall avgöras av tre skiljemän. Dessa skall utses av ordföranden för Sveriges Advokatsamfund. Ordföranden i skiljenämnden skall vara lagfaren svensk domare med dokumenterad erfarenhet i bolagsrätt.

Det bör uppmärksammas att klausul 77 inte passar i aktieägaravtal med fler än två parter.

15.7 Lagval

När det gäller aktieägaravtal med internationell anknytning kan det vara lämpligt att genom en lagvalsklausul ange vilket lands lag som skall vara tillämplig på avtalsförhållandet. Vanligen torde den lag som är tillämplig på det aktuella aktiebolagets rättsförhållanden vara att föredra. (Se Roos s. 362 f. och Bogdan s. 130 ff. och 141 ff. m hänv.)

Litteraturförteckning

- Birke*, Gunne, Bolagsordning i aktiebolag. 8 uppl. 1993.
- Bogdan*, Michael, Svensk internationell privat- och processrätt. 4 uppl. 1992.
- Borum*, Oscar, Aktionærers stemmeretsaftaler. Ugeskrift for Retsvæsen 1971 s. 213–219.
- Flodhammar*, Gunnar, Företagsvärdering vid tvångsinlösen. 1980.
- Forssell*, Hans, Tredjemansskyddets gränser. 1976.
- Gomard*, Bernhard, Aktieselskabsret. 2 udg. København 1970.
- Hassler*, Åke-Cars, Torsten, Skiljeförfarande. 2 uppl. 1989.
- Hessler*, Henrik, Allmän sakrätt. 1973.
- Kedner*, Gösta-Roos, C M, Aktiebolagslagen I–II. 4 uppl. 1991.
- Lowzow & Reed*, Aksjonævtalen. Oslo 1993.
- Nial*, Håkan, Aktiebolagsrättsliga studier. 1935.
- Om förvärv i strid mot legala förbud. Tidskrift for Rettsvitenskap 1936 s. 1–77.
 - Om *handelsbolag* och enkla bolag. 3 uppl. 1992.
 - Svensk associationsrätt i huvuddrag. *Cit. Nial*. 5 uppl. 1991.
- Rodhe*, Knut, Aktiebolagsrätt. 16 uppl. 1993.
- Roos*, C.M., Avtal och rösträtt. 1969.
- Sandström*, Jan, Hembud och lösningsrätt vid övergång av aktie. 1976.
- Wallin*, Gunvor, Till frågan om de s.k. kompanjonsavtalens giltighet. Nordisk Försäkringstidskrift 1962 s. 17–36.
- Werlauff*, Erik och *Nørgaard*, Jørgen, Vedtægt og aksjonæraftale. Viborg 1987.

Sakregister

- advokat 69, 71, 87
- aktiebok 66, 86
- aktiebrev 87
- aktiefördelning 35
- aktieinlösen 65 ff
- aktieklasser 21, 22
- aktiens verkliga värde 76
- aktiesparare 14
- amorteringsplan 72, 84
- anslutning till avtal 32
- anställdas styrelserepresentation 39, 49
- apportemission 62
- arv 68 ff, 78, 97
- arvskifte 98
- automatisk förlängning 90
- avtalsinnehåll 32 ff
- avtalslagen 36§ 29, 79, 82, 93
- avtalsslut 32
- avtalstid 89 ff
- avtalsvite 93

- bank 87
- basbelopp 93
- behörighet 53 ff
- beskattningsbar förmögenhet 83
- beslutsförhet 45 f, 61
- bodelning 87

- bolagsordning 16, 20 ff, 24 f, 26, 28, 33, 66, 86
- bolagsstämma 59 ff
- börsbolag 14

- delbevis 66, 68
- deposition av aktiebrev 30, 65, 75, 86, 87, 93
- dispens 39
- dotterbolag 69
- dödsbo 25, 69
- dödsfall 76, 97

- enkla bolag 35, 89, 96
- exekutiv försäljning 67, 78
- extra bolagsstämma 38

- familjerättsliga förvärv 81
- fastställelsealan 99
- 50/50-bolag 20, 36, 40, 48, 59, 60
- firma 53
- fondemission 62
- fonder 65, 77, 82, 94
- frist för förköpsanspråk 71
- frist för inlösen 74
- fullgörelsetalan 100
- fåmansbolag 13, 18 f
- förbudsklausul 26, 81

förköpsklausul 26, 67, 68, 96
 förköpsrätt 67, 88
 försäkring 83
 försäkringsbelopp 83 f
 försäkringspremie 84

god tro 30, 65

handelsbolag 19, 24
 handelskammaren 43 f, 49, 62
 hembudsskyldighet 25, 65 f, 69 f
 holdingbolag 14
 höjda beslutskrav 22, 23, 45, 47,
 49, 50

ingress 34
 inlösen av aktie 65 f, 73, 80, 95
 inlösen vid dödsfall 78
 inlösen vid uteblivet förköp 73
 inlösenskyldighet 26
 insyn 38
 investmentbolag 14

jämkning 29, 82, 93

kallelse till styrelsesammanträ-
 de 49
 kapitalförsäkring 83
 klandertalan 28, 31, 60, 99
 kollektiv firmateckning 53
 koncern 69
 konfliktlösning 50, 101
 konkurs 30, 98
 kontraktsbrott 29, 92, 94
 kontrollaktieägare 14
 kvalificerad firmateckning 54
 kvalificerad majoritet 45 f, 61 f

lagvalsklausul 104

lika röstetal 21, 37, 38, 39, 45,
 59
 likvidation 26, 73, 80, 81, 90 f,
 97 f
 livförsäkring 65, 75, 78, 83 ff
 livförsäkring, beskattning av 83
 lottning 20, 35, 37, 56, 66, 70 f
 låsning 20, 49 f, 61
 löner 62
 löntagarrepresentation 39, 41, 49
 lösningsklausul 24 f, 30, 65 f, 72,
 80, 86 f
 lösenbelopp 66, 75 ff
 lösningsrätt 24 ff

majoritetsregel 18 f
 minoritet 40
 minoritetsaktieägare 91
 minoritetsrevisor 57 ff
 minoritetsskydd 33, 64

negativ fullgörelsetalan 100
 neutral tredje man 21
 notarius publicus 35, 66
 nyemission 35, 62 f
 nämnden för styrelserepresenta-
 tionsfrågor 39

obestämd tid 90
 ogiltighet 29
 ombud 45
 omröstningsregler 46 ff
 ond tro 30
 opartisk ledamot 42, 44, 49 ff
 opartisk ordförande 42
 ordförande i styrelsen 42, 44, 60 f
 ordförande på bolagsstäm-
 ma 21 f, 60 f

ordförandes utslagsröst 21, 45,
59

ordinarie bolagsstämma 37, 56

OTC-listan 14

pant 75

pantsättning av aktie 66, 75, 78,
81, 87, 93

parts död 69

passivering av rösträtten 25, 77

pensioner 62

positiv fullgörelsetalan 100

preamblel 34

preincorporation agreement 32

premiebetalning 84

registrering 53

representation i styrelsen 44

revers 75

revisor 20, 56 f

riktlinjer för värdering 76

riskförsäkring 83

ränta 75

rättegångshinder 101

rättsverkningar av aktieägarav-
tal 29 f

röstbindning 36

röstvärde 14

sakliga skäl 79

samtycke 79

samtyckesklausul 26, 78

skadestånd 46, 87, 92

skiljedom 74, 101

skiljedomsinstitut 103

skiljeklausul 101

skiljeman 20 f, 49, 60 f, 80, 101

skiljenämnd 101

skriftlig form 32

sparförsäkring 83

Stockholms Handelskammarers

Skiljedomsinstitut 103

styrelse 36 f, 53

styrelseledamöter 20, 37, 40, 42

styrelsens storlek 40, 43

styrelseordförande 41, 44, 60

styrelserepresentation 38

styrelserepresentation för anställ-
da 39, 49

styrelsens sammansättning 37 ff

styrelsuppleanter 37, 41

successiv inlösen 75

suppleant 37, 41

Sveriges Advokatsamfund 103

tantiem 62

teckningsrättsbevis 66, 68

testamentariskt förordnande 76

testamente 69, 78, 85, 97

tjugoprocentsregeln 20

tolkning 68

uppdragstid 37

uppsägning 90 f, 94 f

uppsägningstid 90 f

utdelning 62 f

utmätning 30

utomstående ledamöter 42, 44

utslagsröst 21

verkliga värdet 76

verkställande direktör 39, 41,
53 f

veto 50

vice verkställande direktör 51

vinst 62

vinstutdelning 62

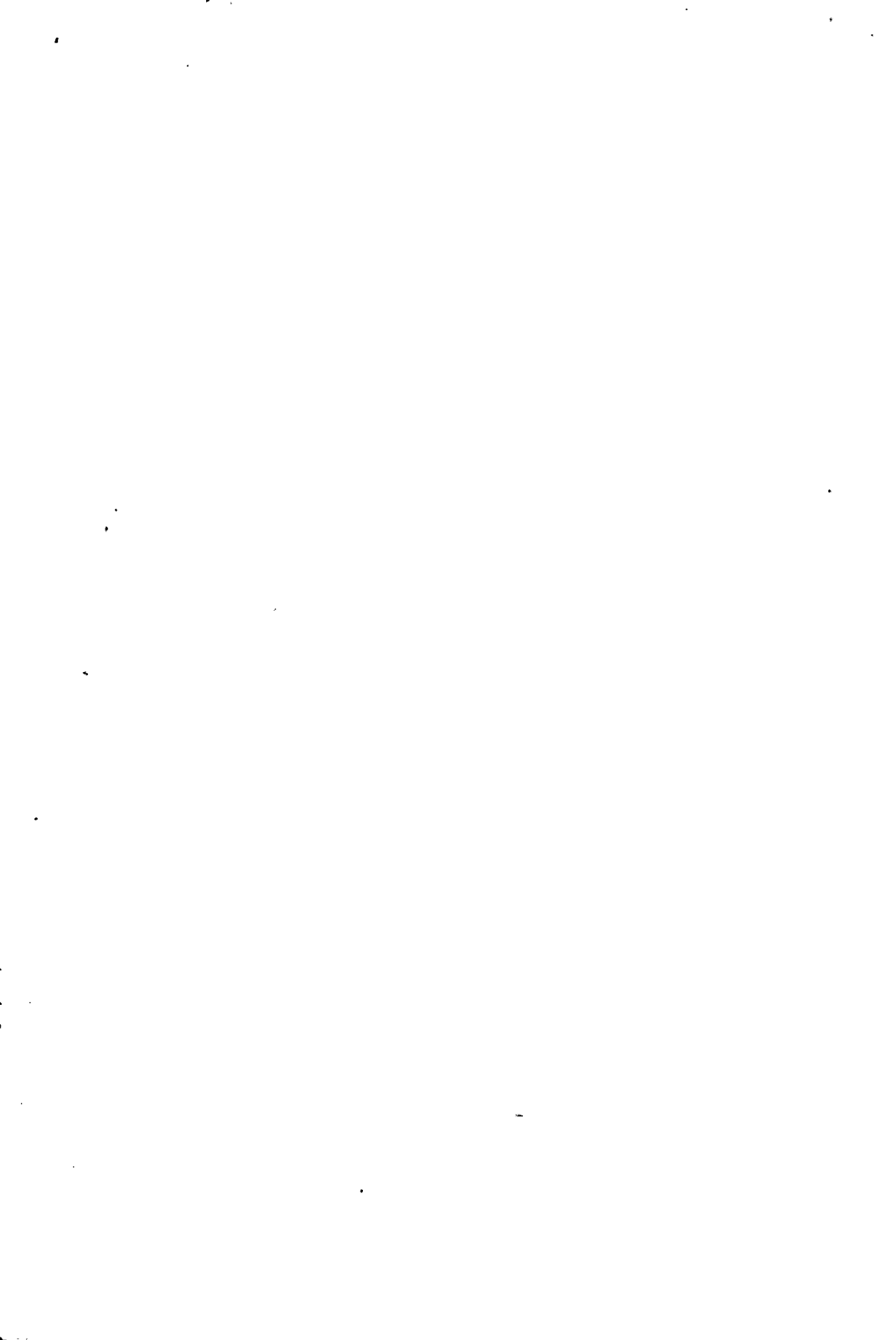
vite 87, 93

vitesföreläggande 100
vitesklausul 93
värderingsmetod 76

årsredovisning 57

ändamålsklausul 34
ändrade förhållanden 95

ökning av aktiekapital 35
överlåtelse 29

JAN KANSMARK CARL MARTIN ROOS

Aktieägaravtal

Många gånger är det befogat att komplettera bolagsordningen i ett aktiebolag med ett avtal mellan alla eller några av aktieägarna. Det är nämligen inte alltid som man kan förebygga konflikter eller få bolaget att fungera bra enbart med stöd av aktiebolagslagen eller med särskilda föreskrifter i bolagsordningen. Sin största betydelse har konsortialavtalen eller aktieägaravtalen som instrument för maktfördelning och som skydd mot utomstående aktieförvärvare i aktiebolag vars aktier inte finns tillgängliga på marknaden.

I andra upplagan har författarna reviderat framställningen med hänsyn till nya erfarenheter, ny litteratur, ny lagstiftning samt EU:s förslag till femte bolagsdirektiv.

Boken vänder sig i första hand till advokater och bolagsjurister.

Jan Kansmark är advokat vid Mannheimer Swartling Advokatbyrå i Malmö och *Carl Martin Roos* är professor i handelsrätt vid Högskolan i Jönköping.

ISBN 91-38-50078-7